

ANADOLU YAYINCILIK

TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER ● DÖNEMLER ● AKIMLAR ● YAPITLAR

EPIKÜROS

EMPSON, William
EMRAH [Ercişli]
EMRAH [Erzurumlu]
EMRE, Vehbi
EMRULLAH EFENDİ
ENDELL, August
ENDEMANN, Wilhelm
ENDER, Cornelia
ENDERS, J.Franklin
ENESCO, George
ENFANTIN, B.Prosper
ENGEL, Ernst
ENGELBREKTSSON
ENGELS, Friedrich
ENGLER, Adolf
ENRIQUES, Federigo
ENSOR, James
ENÜNLÜ, Ahmet
ENVER HOCA
ENVERİ
ENVER PAŞA
ENZENSBERGER, Magnus
EÖTVÖS, Loránd
EPAMİNONDAS
EPIKHARMOS
EPIKMAN, R.Fazıl
EPIKTETOS
EPIKÜROS
EPIMENİDES [Giritli]
EPSTEIN, Jacob
ERALP, H.Vehbi
ERASİSTRATOS
ERASMUS, Desiderius
ERATOSTHENES
ERAY, Nazlı
ERBAKAN, Necmettin
ERBEN, Talat
ERBİL, Devrim
ERBİL, Leylâ
ERBULAK, Altan

ERDMANN, Kurt
ERDOĞAN, B. Sıtkı
ERDOK, Neşe
ERDOST, M.İlhan
ERDURAN, Ayla
ERDURAN, Refik
ERMEKTAR, Mustafa

36

EREN, Cemil
EREN, N.Nurdan
EREN, Refik
ERENEROL, Pavli
ERENEROL, Turgut
ERENGÖNÜL, Sabiha
ERENUS, Bilgesu

ERETNA BEY
ERGIN, Osman Nuri
ERGİNSOY, Cavit
ERGÖNÜL, Halit
ERGÖNÜLTAŞ, Engin
ERGÜN, S.Nüzhet
ERGÜNER, Süleyman
ERGÜNER, Ulvi
ERHARD, Ludwig
ERHAT, Azra
ERİK [Kızıl]
ERIKSON, Erik
ERİUGENA, J.Scotus
ERİM, Kenan
ERİM, Kerim
ERİM, Nihat
ERİMEZ, Dinçer
ERİNÇ, Sırrı
ERİNGEN, A.Cemal
ERİŞİRGİL, M.Emin
ERKAL, Genco
ERKİN, Ferhunde
ERKİN, Ulvi Cemal
ERKMEN, Bülent
ERKOÇ, E.Nüri
ERKSAN, Metin
ERLANDER, Tage
ERLANGER, Joseph
ERMAN, Verda
ERNI, Hans
ERNST, Max
EROL, Turan
EROZAN, C.Sahir
ERSEK, Siyami
ERSOY, Ali Ulvi
ERSOY, Bahir
ERSOY, M.Âkif
ERTAYLAN, İ.Hikmet
ERTEL, Mengü
ERTEM, Sadri

► Tin konusunda, Empedokles, daha önceki inançlara bağlanarak “gövdeden gövdeye göçüş”e inanır. Ona göre bütün tinler belli gövdelerde kalmaz, değişik nitelikli varlıklara geçer. Ölüm denen olay da tinin bir gövdeden ayrılıp başka bir gövdeye geçişidir. Tin, “etten yapılmış yabancı bir gömleğe geçer”ken dirilik denen olay ortaya çıkar. Gövdeye diriliği kazandıran tindir. Tinin ayrılmasıyla dirilik de sona erer. Öyleyse ölüm ayrışma, dirilik birleşmedir. Gerçekte ölüm ve doğuş yoktur.

Yazılı kaynakların bildirdiğine göre, Empedokles sağlık koruma sorunlarıyla da ilgilenmiş, bu konudaki düşüncelerini şiirle açıklamıştır. Onun kuramına göre bitkiler de canlıdır, hayvanlara yakın bir dirim güçleri vardır. Nitekim bitkisel gelişmelerle hayvan yaşayışı arasında benzerlik vardır. Hayvanın üremesine karşılık bitki yemiş verir, çiçek açar. Hayvanın gövdesini kaplayan tüy örtüsü bitkideki yapraklarla eş görevi sağlar. Bütün diri varlıkların oluşmasında etkili olan sevgi-tiksinme, başlangıçta, nesnelere genel biçimlerini verirken türlerin doğmasına olanak sağlamıştır.

Empedokles’e göre insanda düşünme eylemini yaratan kan diriliğin de başlıca kaynağıdır. Kanı oluşturan öğeler gerek yapıları, gerek birleşme oranları bakımından en üstün ve en olgun aşamadır. Kan bütün öge türlerini içeren bir bireşim olduğundan, insanda birçok yeteneğin doğmasına olanak sağlamıştır. İnsanın bilgisi, değişik türde nesneleri bilmesi, kandaki öğelerin farklılığı yüzündendir. Bu nedenle bilgi onu sağlayan duyuların türüne göredir ve gövdeyi kuran öğelerin nitelikleriyle bağlantılıdır. Empedokles’in duyu algılarıyla ilgili kuramına göre “toprağımızla toprağı görüyoruz, suyumuzla suyu, hava ile tanrısız havayı, ateşle yokedici ateşi”. Öte yandan, nesnelerin niteliklerini kavramada da öğelerin özellikleri söz konusudur. Bu nedenle “tatlı tatlıyı kavrar, acı acıya saldırır, ekşi ekşiye yüklenir, ateşli ateşliyi sürer”. Böylece algı olayında özdeşliğe dayanan bir bağlantı egemendir. Bütün nesneler, çok ince yapıda, ışına benzeyen birtakım akıntılar yayar. Bu akıntılar karşılıklıdır. Nesneden çıkan akıntı göze, gözden çıkan akıntı nesneye geldiğinde görme olayı gerçekleşir. Durum öteki duyularda da böyledir. Nesnelerden çıkan akıntılar duyulara gelir, gözeneklere içerilerek duyumu oluşturur.

► Soluma olayında Empedokles’in ileri sürdüğü görüş, gene, benzerin benzeri algılaması kuralına dayanır. Ancak, o, bu işi derinin başardığı kanısındadır. Ona göre bütün nesneler soluk alıp verirler. Gövdenin üst yüzeyinde çok ince, kulcal borucuklar vardır, bunlar bütün yüzeyi kaplamıştır. İnsanın ve öteki dirilerin gövdelerinde bulunan bu et borucukların çok ufak olan ağızları havanın içeri girmesine elverişlidir. Dıştan hava girerken kan daha içeri çekilir, sıkışan kanın içten basıncıyla hava dışarı çıkar. Bu olayın sürüp gitmesiyle solunum sağlanır.

Bütün diri nesnelerde büyüme olayının geçerli olduğunu ileri süren Empedokles’e göre “benzer benzeri geliştirir”. Bu nedenle toprak toprağı, ateş ateşi, su suyu çoğaltır. Büyüme olayı da bu çoğaltmanın doğal sonucudur. Gerçekte büyüme ile çoğaltma özdeş öğeler arasında oluşan bir bireşimdir.

Doğa olaylarının açıklanışı konusunda, Empedokles’in ileri sürdüğü düşünceler gözlemlerden kay-

naklanır. Ona göre güneş tutulması tanrısız değil doğal bir olaydır. “Güneş giderken önüne çıkan Ay, onun ışınlarını örter, böylece yeryüzünde kendi büyüklüğünce bir bölgeyi karanlığa boğar”, ancak Güneş’le Ay’ın karşılaşmadığı bölgelerde karanlık olmaz.

Empedokles, geliştirdiği “dört öge öğretisi” ile, en çok Orta Çağ düşüncesi üzerinde etkili olmuş, özellikle Plotinos’tan kaynaklanan Yeni-Platonculuk akımını beslemiş, onun evren anlayışına katkıda bulunmuştur. Yeni-Platonculuk akımının, İslam ülkelerinde bir uzantısı olan tasavvufun evren görüşü bu dört öge öğretisi üzerine kurulmuştur. Bu dört öğeyi birleştiren sevgidir. Tasavvufta birleştirici, uzlaştırıcı bir nitelik taşıyan sevgi, kişiyi Tanrı’ya ulaştıran, Tanrı ile bütünleştiren bir güçtür. Gene tasavvufa göre insan da evren gibi bu dört öğeden kurulmuştur. Bu nedenle insan-evren özdeşdir. Bu özdeşliğe dayanan kimi tasavvufçular insana “Küçük Evren” dediler. Empedokles’in, gene İslam düşüncesinde, başka bir etkisi de felsefe alanında vardır. Onun dört öge öğretisi birçok İslam bilgesince benimsenmiştir. Ancak bu benimseme, Empedokles’in yazılarını okuyarak değil, onunla ilgili yorumlar aracılığıyla-
dır.

Empedokles’in Avrupa düşüncesi üzerindeki etkisi biri felsefe, öteki yazın olmak üzere, iki ayrı alanda olmuştur. Felsefe alanında ondan en çok esinlenen Schopenhauer’a göre madenlerde çekim gücü, hayvanlarda içgüdü, insanda sevgi ve istek biçiminde ortaya çıkan büyük itim erki evreni devindir. Bu, gerçekte, bir yaşama istencidir. Buna karşın yaşam savaş ve tiksinmenin, uzlaşma ve uzlaşmazlığın yer aldığı bir alan olarak kendini göstermektedir. Schopenhauer’a göre bu durum bir bütün olan istencin bölünmesinden kaynaklanmaktadır. Varlık türleri istencin değişik aşamalarda nesnelleşmesiyle ortaya çıkar. Nietzsche üzerindeki etkisi ise daha değişiktir. Nietzsche, İlk Çağ felsefesinde “logos” kavramına dayanan görüşlere karşı çıktığından, salt yaratıya önem verdiğinden, Empedokles’i eleştirir. Öte yandan Freud da Eros ve Ölüm içgüdüleri diye nitelediği iki karşıt gücün açıklanışında Empedokles’ten etkilenebilir.

Empedokles’in yazın alanındaki etkisi Hölderlin üzerindedir. Empedokles’in şiiri ve söyleneleşen yaşamından etkilenen Hölderlin, bu etkiyi şiirlerinde dile getirdiği gibi Empedokles adlı yapıtında da yansıtmıştır.

• KAYNAKLAR: Y. Battistini, *Trois contemporains: Heraclite, Parmenide, Empedocle*, 1955; J. Bollack, *Empedocle*, 1966; Diogenes Laertius, *Leben und Meinungen berühmter Philosophen*, 1967; W. Kranz-Suad Y. Baydur, *Anıkt Felsefe Metinler ve Açıklamalar*, 1948; F.A. Lange, *Materyalizmin Tarihi ve Günümüzdeki Anlamının Eleştirisi*, 1982.

• BAKINIZ: S. FREUD, HERAKLEİTOS, HÖLDERLIN, NIETZSCHE, PARMENİDES, PLATON, SCHOPENHAUER.

► *Tinsel göçüş*

► *İnsan ve “Küçük Evren”*

► *Bilgi ve varlık öğeleri*

► *Deri ile soluma*

EMPSON, William (1906-1984)

İngiliz şair ve edebiyat eleştirmeni.
I.A. Richards ile birlikte 20.yy ilk
yarısı İngiliz edebiyat eleştirisinin
başlıca isimlerindendir.

27 Eylül 1906'da, Yorkshire'da, Yokefleet'de doğdu, Nisan 1984'te Londra'da öldü. Cambridge Üniversitesi'nde, Winchester ve Magdalene kolejlerinde önce matematik, daha sonra da edebiyat öğrenimi gördü. Ünlü İngiliz edebiyat eleştirmeni I.A. Richards'ın öğrencisi oldu ve ondan etkilendi. 1931-1934 arasında Tokyo Üniversitesi'nde, 1937-1939 arasında da Pekin Ulusal Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatı dersleri verdi. 1941-1947 arasında BBC'nin Uzakdoğu yayını bölümünde editörlük yaptı. 1947'den sonra yeniden Pekin Ulusal Üniversitesi'ne döndü. 1951-1971 arasında ise Sheffield Üniversitesi'nde ders verdi.

İlk eleştiri kitabı *Seven Types of Ambiguity* ("Belirsizliğin Yedi Türü") 20. yy edebiyat eleştirisinin önemli ürünleri arasında değerlendirilir. Empson, bu kitabında, anlam belirsizlikleri ve örtüşmelerinin, şiirsel zenginliğin ve çok anlamlılığın kaynağı olduğunu savunur. 1935'te yayımlanan ikinci eleştiri kitabı *Some Versions of Pastoral*'da ("Bazı Pastoral Türleri") belirsizlik durumunu değişik edebi türler çerçevesinde ele alır ve bunun Elizabeth Dönemi tragedyalarında, John Milton'ın şiirinde, burlesk ve fantezi gibi türlerde aldığı biçimleri inceler. 1961'de yayımlanan *Paradise Lost: Milton's God* (Kaybolan Cennet: Milton'un Tanrısı) adlı kitabında ise Hristiyan düşüncenin yazarlar üzerindeki baskıcı ahlaksal etkilerini inceler.

1935'te yayımlanan *Poems*'deki ("Şiirler") şiirleri metafizik şair John Donne'ın etkilerini taşır. Empson'ın şiirlerinde eleştirel yaklaşımında da vurguladığı belirsizlikler önem kazanır. *The Gathering Storm* ("Yaklaşan Fırtına") adlı şiir kitabında ise daha yalın bir anlatım görülür. Şair bu döneminde Çin-Japon Savaşı'na tanık olmasının da etkisiyle, toplumsal ve siyasal sorunlar karşısında daha duyarlıdır.

Empson'ın görüşleri, 1920'lerde İngiltere'de I.A. Richards'ın öncülüğünde gelişen ve daha sonraki yıllarda Yeni Eleştiri (New Criticism) adını alan anlayışın içinde biçimlenmiştir. Daha çok şiir türüne yönelen ve yapıya dönük bir değerlendirmeye sınırlanan bu anlayış çerçevesinde Empson, edebiyatın dış gerçeklik ve toplumsal koşullarla ilişkisini önemsememiş, ayrıntılı bir biçim çözümlemesine girişmiştir. Bilimsel yöntemleri edebiyat eleştirisine uygulamıştır. I.A. Richards'la birlikte Amerikan Yeni Eleştiri anlayışını etkilemiş, şiirleriyle de, John Wain ve Kingsley Amis gibi 1950'ler İngiliz şairleri için önemli bir etki kaynağı olmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): Eleştiri: *Seven Types of Ambiguity* 1930, ("Belirsizliğin Yedi Türü"); *Some Versions of Pastoral*, 1935, ("Bazı Pastoral Türleri"); *The Structure of Complex Words*, 1951; *Paradise Lost: Milton's God*, 1961, ("Kaybolan Cennet: Milton'un Tanrısı"). Şiir: *Poems*,

1935, ("Şiirler"); *The Gathering Storm*, 1940, ("Yaklaşan Fırtına"); *Collected Poems*, 1955, ("Tüm Şiirleri").

- **BAKINIZ:** C. BROOKS, I.A. RICHARDS.

EMRAH [Ercişli] (17. yy)

Türk Halk şairi. Şiirlerinde yurt, doğa sevgisi, özgürlük ve aşk temalarını işlemiştir.

Doğum ve ölüm tarihleri bilinmemekle birlikte, Van'ın Erciş ilçesinde doğduğu, 17. yüzyılın ilk yarısında bu yörede yaşadığı tahmin edilmektedir.

"Emrah ile Selvihan" halk öyküsünün kahramanıdır. Bu öykü İran hükümdarı Şah Abbas'ın (1571-1628) 1604'te Van'ı kuşatması sırasında geçer. Şah'ın askerleri tarafından götürülen Selvihan'ın ardına düşen Ercişli Emrah, Van bölgesinin doğusunu, İran ve Azerbaycan yörelerini gezer.

Koşma, semai ve türkülerinde başlıca teması sevgiliye kavuşma özlemidir, gezip gördüklerini yalın, duru bir dille anlatmıştır.

- **KAYNAKLAR:** M. Bâli, *Ercişli Emrah ile Selvihan Hikâyesi Varyantlarının Tesbiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi*, 1973; C. Öztelli, *Ercişli Emrah Üzerine Çalışmalar*, 1977; A. Saraçoğlu, "Türk Halk Şiirinde Ercişli Emrah Gerçeği ve Emrah ile Selvihan Hikâyesi", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, II, 1976.

EMRAH [Erzurumlu] (19. yy)

Türk Halk şairi. Gurbet, aşk temalarını işlediği semai ve koşmalarıyla aşık geleneğinin güçlü bir şairidir.

Doğum yeri ve tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, Erzurum'un Tanbura köyünde doğduğu söylenir. Erzurumlu Emrah diye anılması da buradan gelir. Niksar'da öldü. Ölüm tarihi 1860 olarak belirtilirse de kesin değildir.

Erzurum'da medrese eğitimi gördü. Erzincan, Sivas, Konya, Niğde, Tokat illerini dolaştı, İstanbul'a geldi. Bir süre Kastamonu'da bulundu. Aşık Dertli'yi koruyan Alişan Bey'in himayesine girdi. 1840 dolaylarında Sivas'tan sonra gittiği Niksar'a yerleşti. Nakşibendî tarikatının Hâlidîyye koluna girdi.

Şiirlerini aruz ve hece ölçülerıyla yazdı. Aruzla yazdığı gazel, murabba, muhammes, müseddes ve müstezatlarında, Divan edebiyatının etkisinde kalarak, ağıdalı bir dil kullandı. Hece ölçüsüyle, tasavvuf şiirleri yazdıysa da şair kişiliği, âşık tarzında yazdığı semai ve koşmalarında belirginleşir. Buluş ve benzetmelerle süslü bir üslubu vardır.

Emrah, yazgıya boyun eğiş, sitem, çaresizlik, aşk, özlem, ayrılık ve gurbet duygularını işlemiştir. Aşkı doğaüstü bir inanca bağlamış, bu nedenle

şairinde yer yer doğaüstü güçlere, simgelere başvurmuştur. Yaşamına ilişkin bilgilerin çoğunun kaynağı kendi gurbet şiirleridir.

Son yıllarda yapılan araştırmalarda Erzurumlu Emrah'a mal edilen birçok şiirin Ercişli Emrah, Tokatlı Nuri, Âşık Ömer ve Gevheri gibi şairlere ait olduğu saptanmıştır.

• **KAYNAKLAR:** E.C.Güney (Ç.E.Güney ile), *Erzurumlu Emrah Hayatı ve Şiirleri*, 1958; M.F.Köprülü, *Erzurumlu Emrah*, 1929; C.Öztelli, *Sahte Şöbret Bir Ozan: Erzurumlu Emrah*, 1976; O.Ural, *Dost Elinden Gelen Turna*, 1976.

• **BAKINIZ:** EMRAH [Ercişli].

EMRE, Vehbi (1904-1979)

Türk güreş yöneticisi. Uluslararası Güreş Federasyonu'nda uzun yıllar asbaşkanlık yapmıştır.

İstanbul'da doğdu, aynı yerde öldü. Öğrencilik yıllarında güreşe başladı. Haliç Fener kulübünde adını duyurdu. 1920'lerin en başarılı güreşçilerinden biri olarak tanındı. Güreş hayatı çok uzun sürmedi. Yükseköğrenimini tamamlayıp iş hayatına atılırken güreşi bıraktı. Önce hakem, sonra da yönetici olarak çalıştı. 1937'de ilk kez Güreş Federasyonu başkanlığına seçildi. 1940 yılı sonuna kadar bu görevde kaldı. Daha sonra 1943'te ikinci kez Güreş Federasyonu Başkanı oldu. 1950'ye değin süren bu görevi sırasında Türk güreşinin dünyada birinci sırayı almasında büyük katkısı oldu. Daha sonra 1952-1957 ve 1959-1961 arasında da Güreş Federasyonu başkanlığı yaptı. Türk güreşinin en büyük yöneticilerinden biri olarak tanındı. 25 yılı aşkın bir süre Uluslararası Güreş Federasyonu (F.I.L.A) asbaşkanlığı görevinde bulundu. Uzun yıllar Milli Reasürans'ta şef ve müdür olarak çalıştı. Kardeşi Veysi Emre atlet, oğlu Halim Emre ise milli yelkencidir.

EMRULLAH EFENDİ (1858-1914)

Osmanlı eğitimci. II. Meşrutiyet döneminde eğitimde çağdaşlaşmaya katkıda bulunmuştur.

Lüleburgaz'da doğdu. 7 Ekim 1914'te İstanbul'da öldü. Tüccar Ali Efendi'nin oğludur. 1882'de Mülkiye Mektebi'ni bitirdi. Devlet hizmetine girerek 1882'de Yanya, 1884'te Selanik, 1887'de Halep, 1891'de de İzmir Maarif müdürlüklerine atandı. Daha sonra II. Abdülhamid yönetimine karşı çıkarak İsviçre'ye kaçtı. Ancak II. Abdülhamid tarafından bağışlanarak 1900'de Meclis-i Maarif üyeliğine getirildi. 1906'da bu görevinin yanı sıra Konya Hukuk Mekte-

bi müdürü oldu. Bu dönemde *Servet-i Fünun*'da Emiri takma adıyla yazılar yazdı. *Muhitü'l-maârif* adlı ansiklopedik sözlüğünü hazırlamaya başladı.

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Kırkkilise (Kırklareli) mebusu olarak meclise katıldı. Aynı yıl Galatasaray Sultanisi müdürü ve Maarif Meclisi İlmi Daire başkanı oldu. 10 Ocak 1910'da kurulan İbrahim Hakkı Paşa kabinesinde maarif nazırı oldu. Bu görevi 18 Şubat 1911'e değin sürdürdü. Daha sonra 1 Ocak 1912'de Mehmet Sait Paşa kabinesinde ikinci kez maarif nazırı oldu. 21 Temmuz 1912'de kabinenin istifası üzerine nazırlık görevi sona erdi. Başka resmi görev almayan Emrullah Efendi, *Muhitü'l-maârif* adlı yapıtını, oluşturduğu geniş bir kadroyla yeniden ele aldıysa da bitiremeden öldü.

Osmanlı eğitim sistemini yenileştirmek için çalışmalar yapan, görüşler geliştiren Emrullah Efendi, maarif nazırlığı döneminde bunların bir bölümünü uygulama olanağı bulmuştur. İdadileri sultanilere çevirmiş ve bu okullara ilk kez felsefe ve iktisat dersleri koydurmuştur. İptidai (ilkokul) programlarına tarih, coğrafya, beden eğitimi, müzik, matematik gibi derslerin konması da onun nazırlığı döneminde gerçekleşmiştir.

Eğitim alanındaki görüşlerini "Tüba Ağacı Nazarıyesi" ile açıklamıştır. Bu görüşe göre eğitimde çağdaşlaşma düzenlemesi iptidailerden değil, Darülfünun'dan başlatılmalı, bilimsel gelişmeler yukarıdan aşağıya doğru hayata geçirilmelidir. Eğitimci Satı Bey bu görüşe karşı çıkıp aşağıdan yukarıya doğru düzenlemeyi savunmuştur.

Emrullah Efendi, 1886'da Selanik'te *Mecelle-i Muallim* adlı bir öğretmen dergisi, 1911'de İstanbul'da *Yeni Muhitü'l-maârif* adlı bir gazete yayımlamıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Muhitü'l-maârif*, 1.cilt, 1902.

• **BAKINIZ:** ETHEM NEJAT, SATI BEY.

ENDELL, August (1871-1925)

Alman, mimar ve tasarımcı. Yapıtlarıyla Almanya'da Yeni Sanat'ın (Art-Nouveau) öncülüğünü yapmıştır.

12 Nisan 1871'de Berlin'de doğdu, 1925'te Breslau'da öldü. Felsefe öğrenimi gördü. Bir süre Münih'te kaldı, orada Yeni Sanat'ın öncülerinden Alman mimar Hermann Obrist (1863-1927) ve Richard Riemerschmid'le (1868-1957) arkadaşlık kurdu. Mimarlık öğrenimi yapmamasına karşın, bu sanatçılarından etkilenecek, Yeni Sanat üslubunda yapılar gerçekleştirdi. 1918'de, Breslau Uygulamalı Sanatlar Okulu'nun müdürlüğüne getirildi.

Endell'in en önemli yapıtı, 1897-1898 arasında Münih'te yaptığı *Elvira Fotoğraf Atölyesi*'dir. Dış yüzündeki soyut bitki ve ejderha biçimlerinden oluşan büyük kabartması, asimetrik yerleştirilmiş kapısı ve pencere boşluklarıyla bu yapı Yeni Sanat'ın Almanya'daki en başarılı örneklerinden biri olmuştur. Bu

ENDERS, John Franklin (1897)

ABD'li mikrobiyoloji bilgini. Virüslerin ilk kez canlı organizma dışında üretilmesini sağlayarak, mikrobiyolojinin bu dalına ve tıbbı katkıda bulunmuştur.

10 Şubat 1897'de Connecticut Eyaleti'nin West Hartford kentinde doğdu. Yale ve Harvard üniversitelerinde İngiliz dili ve edebiyatı okuduktan sonra, Harvard Üniversitesi'nde bakteriyoloji öğrenimini tamamlayarak 1930'da doktora derecesini aldı. Tüm öğretim görevini ve araştırmalarını bu üniversitenin Tıp Fakültesi'nde sürdüren Enders, 1930'da bakteriyoloji ve bağışıklık bölümünde öğretim görevlisi, 1956'da profesör oldu, 1967'de emekliye ayrıldı. Nobel Ödülü dışında pek çok madalya ve onur doktorasıyla ödüllendirilmiş, ABD Ulusal Bilimler Akademisi, Londra'daki Royal Society ve Fransız Bilimler Akademisi üyeliğine seçilmiştir.

Enders'in Harvard Üniversitesi'nde mikrobiyoloji araştırmalarına başladığı yıllarda, bu bilim dalı içinde bakteriyoloji büyük gelişmelere tanık olurken, virüsleri konu alan viroloji henüz önemli bir ilerleme gösterememişti. Mikroorganizmaların özelliklerini araştırırken, yanıtıcı sonuçlar almamak için, bu canlıların üreme ve gelişme koşullarını denetim altında tutabilmek büyük önem taşıyor. Bu amaçla uygulanan başlıca araştırma yöntemi de, bakteri ya da virüsleri canlı organizma dışında, özellikle gelişmelerine elverişli yapay besi (kültür) ortamlarında üretmektir. Ancak, 1930'larda, et ya da balık suyundan hazırlanmış besi ortamında bakteriler başarıyla üretilirken, virüsler yalnızca bazı deney hayvanlarında ya da virüs aşılantı tavuk yumurtasında incelenebiliyordu. Virüsler için hazırlanmış besi ortamlarında bakterilerin hızla üreyerek deney koşullarını bozması nedeniyle, deney tüpünde virüs üretmek için yapılan tüm araştırmalar sonuçsuz kalmıştı.

Tavuk yumurtası ezmesinden hazırlanmış bir besi ortamına bakterilerin üremesini engellemek üzere penisilin karıştıran Enders'in bu düşüncesi, virolojiye çok basit bir deney yöntemi kazandırırken, kızamık, kabakulak, çocuk felci gibi virüs kökenli hastalıkların önlenmesine yönelik büyük gelişmeleri de birlikte getirdi. Önce penisilinli yapay besi ortamında kabakulak virüsünü, ardından sinirsiz doku kültüründe çocuk felci virüsünü üretmeyi başaran Enders ile çalışma arkadaşları Weller ve Robbins, 1954'te Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü bölüştiler. 1950'den sonra kızamık virüsü üzerinde çalışan aynı araştırma grubunun 1963'te hazırladığı kızamık aşısı da, ABD'de ve bazı ülkelerde kullanılmaya başlandı.

• BAKINIZ: BURNET, DULBECCO, JENNER, PASTEUR, ROBBINS, SABIN, SALK, WELLER.

ENESCO, George (1881-1955)

Romanyalı besteci ve kemancı. Rumen ulusal müziğinden esinlenerek verdiği yapıtlarla ünlenmiş, bu ülkede müzik yaşamının gelişmesinde rol oynamıştır.

19 Ağustos 1881'de Dorohoi yakınlarındaki Liveni-Virnav'da doğdu, 4 Mayıs 1955'te Paris'te öldü. Küçük yaşta keman dersleri almaya başladı ve yeteneği farkedildi. Yedi yaşında Viyana Konservatuarı'na kabul edildi. Burada Josef Hellmesberger'le (1828-1893) keman çalışmalarını sürdürdü. Çok başarılı bir öğrenci oldu ve çeşitli ödüller kazandı. 1894'te tanıştığı Brahms'tan çok etkilendi; onun form anlayışını ve senfonik yazısını daha sonraki kimi yapıtlarında model olarak benimsedi. Aynı yıl, Paris Konservatuarı'na geçti. Gabriel Fauré ve Jules Massenet'den bestecilik dersleri aldı. Keman eğitimini de sürdürdü ve kısa sürede bir virtüöz olarak tanındı. Özellikle Bach yorumlarıyla dikkat çekti.

Haziran 1897'de, Paris'te sadece Enesco'nun yapıtlarından oluşan bir konser düzenlendi. İzleyen yıllarda da bestecinin ilk orkestra yapıtları seslendirildi. Özellikle, 1903'te yorumlanan *Rapsodies roumaines* (Rumen Rapsodileri) büyük bir başarı kazandı. I. Dünya Savaşı sırasında Romanya'da bulunan Enesco, bu ülkenin müzik yaşamında yönlendirici bir rol oynadı. Bükreş Filarmoni Orkestrası'nı yönetti, çağdaş müziği tanıtıcı konserler düzenledi, genç bestecileri destekledi ve bir Georges Enesco Ödülü oluşturdu. Savaştan sonra Paris'e dönerek kemancı, orkestra yöneticisi ve besteci olarak çalışmalarını sürdürdü.

Yaşamının son yıllarında eğitimci olarak da etkinlik gösterdi. Birçok müzikçinin yanı sıra, Yehudi Menuhin de öğrencileri arasında yer aldı. Ölümünden sonra, ulusal bir kahraman sayıldığı Romanya'da yaşamış olduğu evler müze haline getirildi, 1958'deyse adına uluslararası bir festival oluşturuldu.

Enesco yaşamının büyük bölümünü Paris'te geçirmesine karşın, Fransız müziğinden pek etkilenmemiştir. İlk yapıtlarının çoğunda Geç-Romantizm'in ve Brahms müziğinin izleri görülür. 1905'te bestelediği *Birinci Senfoni*'si, Brahms etkisinin tipik bir örneğidir. 1915'te orkestra için yazdığı *Süit No.2* ise, Neo-Klasik (Yeni-Klasik) anlayışta bestelenmiştir. En çok tanınan ve beğenilen yapıtları, Rumen halk müziğinden esinlenerek yazmış olduklarıdır. İlk çalışmalarından 1897 tarihli *Poème roumain*'de (Rumen Şiiri), ayrıca üç numaralı *Keman Sonatı* ve *Rumen Motifleri Üzerine Uvertür* gibi yapıtlarında Rumen halk müziğinin kendine özgü havası, canlı armonisi ve oynak dans ritimlerinden ustalıkla yararlanmış, bunları yetkin bir bireşime ulaştırmıştır. 1921-1932 arasında bestelediği ve ilk kez 1936'da, Paris'te sahnelenen tek operası *Oedipe*'nin müziği, Brahms ve Wagner etkisinden uzak, tam anlamıyla ulusal karakterdedir ve çeyrek seslerin kullanıldığı deneysel bir anlayışla yazılmıştır.

Enesco'nun verimi, hemen tümüyle, yoğun ve

titiz çalışmaların ürünü olan ve yetkin bir kişisel üsluba dayanan yapıtlardan oluşur. Sanatçı, gerek bu yapıtları, gerekse müzik alanındaki öbür etkinlikleriyle Rumen ulusal müzik okulunun gelişiminde önemli bir etki ve esin kaynağı oluşturmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** Opera: *Oedipe*, 1936. Orkestra Müziği: *Poème roumain*, 1897, (Rumen Şiiri); *Fantaisie pastorale*, 1899; *Rapsodies roumaines*, 1903, (Rumen Rapsodileri); *Rumen Motifleri Üzerine Uvertür*, 1948; 3 senfoni. Oda Müziği: keman ve piyano için 3 sonat. Çeşitli: piyano müziği; şarkılar.

- **BAKINIZ:** BRAHMS.

ENFANTIN, Barthélemy Prosper (1796-1864)

Fransız, düşünür. Saint-Simoncu Okul'un en önemli temsilcilerindendir.

8 Şubat 1796'da Paris'te doğdu, 1 Eylül 1864'te aynı kentte öldü. Parisli bir bankerin oğludur. Bir süre École Polytechnique'te mühendislik öğrenimi gördü. 1814'te okulu bırakarak iş yaşamına atıldı. 1815-1821 arasında bir şarap şirketinin temsilcisi olarak birçok Avrupa ülkesinde dolaştı. 1823'te Paris'e döndü ve St. Simon'la tanıştı. Kısa sürede St. Simon'un önde gelen izleyicilerinden biri oldu. St. Simon'un düşüncelerini yaymak için kurduğu *Globe* adlı derginin yayımlanmasında etkin görev aldı. 1825'te St. Simon ölünce, Bazard'la birlikte St. Simon Okulu'nun başına geçti ve St. Simonculuk'u yaşatmak üzere *Producteur* adlı bir dergi çıkarmaya başladı. Bu dergiye yazdığı yazılarla St. Simon'un iktisadi görüşlerini geliştirdi ve bu görüşlere kapitalizm karşıtı bir nitelik kazandırdı.

1828'den sonra Bazard'la birlikte St. Simonculuk'ubir tür dine dönüştürdü. Ancak St. Simonculuk'un siyasi bir harekete dönüşmesini isteyen Bazard'la siyaset dışı kalarak ahlaki ve toplumsal reformlara yönelmek gerektiğini savunan Enfantin, kısa bir süre sonra birbirlerinden ayrıldılar. 1832'de Bazard'ın ölmesi üzerine, Enfantin St. Simonculuk'un tek önderi haline geldi. Geleneksel aileye karşı çıkması ve kadının ortaklığı ile serbest cinsel ilişkileri savunması nedeniyle çok geçmeden birçok St. Simoncu'nun desteğini yitiren Enfantin, 1831'de 40 kadar yandaşıyla birlikte Ménilmontant'daki malikânesine çekildi. Burada, aşılış bir din olarak nitelendirdiği Hıristiyanlık'a karşı çıkan öğretisini yaşama geçirmek için bir "örnek topluluk" kurdu. Ancak kısa bir süre sonra, gizli örgüt kurmak ve genel ahlaka aykırı davranışları özendirme suçundan tutuklandı ve 2 yıl hapse mahkûm edildi.

Bir süre sonra serbest bırakılan Enfantin birkaç yandaşıyla birlikte Mısır'a gitti. Burada bir yandan dinini yaymaya çalışırken, diğer yandan Kızıldeniz'i Akdeniz'e bağlayacak bir kanalın açılması için girişimlerde bulundu. Ancak mali güçlükler nedeniyle

kanal açmaktan vazgeçerek Paris'e döndü. Paris'te, iktisadi ve mali alanlarda önemli yönetici konumlarına yükselmiş eski öğrencilerinin yardımıyla, 1845'te Lyon Demiryolu Şirketi'nin müdürlüğüne atandı. Daha sonra Péreire kardeşlerin sanayicilere uzun vadeli borç vermek üzere kurdukları Crédit Mobilier adlı şirketin yöneticisi oldu. Bu görevlerinde bulunduğu sırada, sanayileşmenin yeni dünyaya açılan yolda zorunlu bir adım olduğunu savundu.

Enfantin'in öğretisi zamanının aydınları üzerinde, özellikle de Blanqui ve Chevalier üzerinde son derece etkili olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Doctrine de Saint-Simon*, 1829, ("Saint-Simon'un Öğretisi"); *Religion Saint-Simonienne. Économie politique et politique*, 1831, ("Ekonomi Politik ve Siyasal Bakımdan Saint-Simoncu Din"); *Correspondance politique*, 1835-1840, ("Siyasi Yazışmalar"); *Colonisation d'Algérie*, 1843, ("Cezayir'in Sömürgeleştirilmesi"); *Correspondance philosophique et religieuse*, 1843-1845, ("Felsefi ve Dini Yazışmalar"); *La science de l'homme*, 1858, ("İnsanlık Bilimi"); *La vie éternelle, passée, présente, future*, 1861, ("Sonsuz Yaşam, Geçmiş, Bugün, Gelecek").

- **KAYNAKLAR:** G. Adler, *Die National-ökonomie des Saint-Simonismus*, 1905; S. Charléty, *Enfantin*, 1931; J. Lajard de Puyjalon, *L'influence des Saint-Simoniens sur la réalisation de l'Isthme de Suez et des chemins de fer*, 1926; H. Louvancour, *De Henri de Saint-Simon à Charles Fourier*, 1931.

- **BAKINIZ:** A. BAZARD, L. A. BLANQUI, M. CHEVALIER, SAINT-SIMON.

ENGEL, Ernst (1821-1896)

Alman, istatistikçi ve iktisatçı. Sosyal bilimler için istatistiki ölçüm yöntemleri geliştirmeye çalışmıştır.

Christian Lorenz Ernst Engel, 26 Mart 1821'de Dresden'de (şimdi DAC'da) doğdu, 8 Aralık 1896'da Radebeul'da öldü. Freiberg'de maden mühendisliği öğrenimini tamamladıktan sonra madencilik üzerine çalışmalar yapmak üzere Paris'e gitti. Burada Belçikalı istatistikçi Quételet ve Fransız mühendis ve iktisatçı Le Play ile tanıştı, onların çalışmalarından etkilendi. Almanya'ya döndükten sonra Saksonya'da sanayi ve işgücü üzerine çalışmalar yapan bir komisyonda görev aldı. 1850'de Leipzig'de ilk Alman Genel Sanayi Sergisi'ni hazırladı. 1850-1858 arasında Saksonya İstatistik Bürosu başkanlığı yaptı. Daha sonra Prusya İstatistik Bürosu'nun başkanlığına getirildi ve 1882'de buradan emekli oldu.

Engel toplumsal olgulara ölçüm yöntemlerinin uygulanabilirliği konusunda kesin bir inanca sahipti. Bu nedenle istatistik bürolarında çalıştığı yıllarda sosyal bilimlere istatistiki veri bulmak için çaba gösterdi. Saksonya ve Prusya'da resmi istatistikler derlenmesinde istatistik kaynak kitaplarının, istatistik yıllıklarının ve düzenli bir istatistik dergisinin yayımlanmasına öncülük etti. 1862'de Berlin'de ilk Alman istatistik ve sosyal bilimler seminerini düzenledi.

Tüketime ilişkin çalışmasında geliştirdiği yöntemlerle farklı gelir gruplarındaki ailelerin harcama yüzdeleri hesapladı. Sonradan "Engel Yasası" olarak anılacak olan kuram bu çalışmada ortaya çıktı. Bu araştırması Le Play'ın *Les ouvriers européens* ("Avrupalı İşçiler") ve Ducpétiaux'ın *Budgets économiques* ("Ekonomik Bütçeler") adlı kitaplarında yayımlandı. Engel Yasası'na göre, aile başına düşen gelir ne denli azsa gelirin o denli büyük bir oranı gıda maddelerine harcanır. Yine kendi adını taşıyan "Engel Eğrileri", belli bir mal ya da mal grubuna yapılan harcamalarla toplam harcamalar veya gelir arasında ilişki kurar.

Engel ayrıca yeni bir tüketim birimi geliştirdi. Quetelet'in adından dolayı "quet" adını verdiği bu birimi kullanarak işçiler arasında karşılaştırmalı bir çalışma yaptı. Bu çalışmasında 1853-1891 arasında Belçikalı işçilerin yaşam düzeyinde gözlenebilir bir artış olduğunu ortaya çıkardı. Bu çalışmayı Almanya ve diğer ülkelerdeki çalışanları dakapsayacak biçimde genişletmek ve toplumsal refah düzeyi için bir ölçüt geliştirmek istiyordu. Bu toplumsal refah düzeyinde işçiler gelirlerinin en fazla % 80'i ile maddi gereksinimlerini, kalanla da kültürel gereksinimlerini karşılayacaklardı. Bu bulguları gerekli diğer öğelerle birleştirip kişi başına maliyeti ve verimliliği bulmak istiyordu. Ancak bu düşüncülerinin sadece bir bölümünü gerçekleştirildi ve bunları bir broşür şeklinde *Der Wert des Menschen*'de ("İnsanın Değeri") yayımladı.

Ayrıca, Prusya'da çavdar üretimi ve çavdar fiyatları arasındaki ilişki üzerine yaptığı araştırma, çağdaş talep ve fiyat kuramıyla çakışan ilk ampirik üretim-fiyat çalışması olarak kabul edilmektedir.

1870'lerde Almanya'da Kürsü Sosyalistleri olarak adlandırılan iktisatçılar grubundan olan Engel, işçiler ve sendika hareketleri konularına ilgi duydu. 1872'de Brentano, Cohn, Hildebrand, Knapp, Schmoller ve Wagner gibi döneminin ünlü iktisatçılarıyla birlikte "Verein für Sozialpolitik" (Sosyal-Politika Derneği) adlı derneğin kurucuları arasında yer aldı.

• YAPITLAR (başlıca): *Der Wert des Menschen*, 1883, ("İnsanın Değeri").

• BAKINIZ: LE PLAY.

ENGELBREKT ENGELBREKTSSON (? -1436)

İsveçli halk kahramanı. Danimarka, İsveç ve Norveç Birleşik Krallığı'na karşı bir ayaklanmayı yönetmiştir.

1390 civarında doğduğu sanılmaktadır. Mayıs 1436'da Örebro yakınlarında öldü. Soylu bir ailenin oğluydu. Yaşamının büyük bir bölümünü, Bergslagen'deki demir madeni işletmelerinin başında geçirdi.

1412'de Danimarka, İsveç ve Norveç Birleşik Krallıkları'nın başına geçen Pomeranyalı Erik'in

(XIII. Erik), kral olduktan sonra köylülerden toplanan vergileri artırması, devlet memurluklarına Danimarkalıları yerleştirmesi ve kilisenin etkinliklerini denetlemeye kalkışması, başta köylüler olmak üzere tüm halk kesimlerinin hoşnutsuzluğuna neden oldu. Bu zamanla büyüdü ve sonunda, demir ihraç etmeleri engellenen Dalarnalı ve Bergslagenli demir madencileri ile yörede yaşayan köylüler Engelbrekt öncülüğünde krala karşı ayaklandılar. 1434 yazında başlayan ayaklanmadan kısa bir süre sonra Engelbrekt ve yandaşları kralın güçlerini yenmeyi başardılar. Bu başarının ardından soylular ve din adamları da Engelbrekt'in saflarına geçtiler.

Kasım 1434'te Engelbrekt ve kral arasında ateşkes sağlandı. Engelbrekt 1435'te köylülerin, din adamlarının, burjuvaların ve soyluların temsilcilerinin katıldığı bir kurultay toplayarak, tüm isteklerini Erik'e kabul ettirdi ve kendisini kral naibi seçirtti. Ancak Erik verdiği sözleri yerine getirmeyince yeni bir ayaklanma baş gösterdi. Engelbrekt ve yandaşları Ocak 1436'da Stockholm'ü ele geçirdiler. Bu sırada Erik'e karşı olan Danimarkalı ve Norveçli soylular da ayaklandılar. Ayaklanma başarıya ulaşmak üzereyken Engelbrekt, Magnus Bengtsson adlı bir düşmanı tarafından öldürüldü. Bu olay ayaklanmacıların geçici bir başarısızlığa uğramalarına neden olduysa da, Erik, Engelbrekt'in anısına yapılan yeni bir ayaklanma çağrısının ardından 1439'da devrildi.

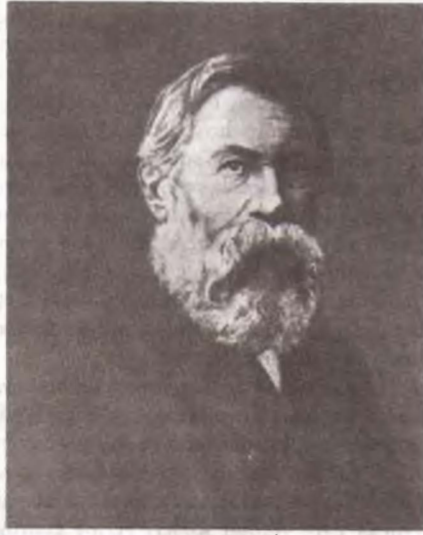
ENGELS, Friedrich (1820-1895)

Alman, düşünür. Marx'la birlikte Bilimsel Sosyalizm'in iki kurucusundan biridir.

28 Kasım 1820'de Prusya'nın Rhine Eyaleti'ne bağlı Barmen kentinde doğdu, 5 Ağustos 1895'te Londra'da öldü. Muhafazakâr siyasi görüşleri olan dindar ve zengin bir pamuklu dokuma fabrikatörünün sekiz çocuğundan en büyüğü idi. Annesi Elizabeth née van Haar kültürlü bir aileden geliyordu. 14 yaşına kadar dinsel eğitimin ağır bastığı Barmen'deki bir okula gitti. 1834'te Elberfeld Lisesi'ne girdi. Yunanca ve Latince öğrendi, edebiyatla ilgilendi. Babasının zoruyla 1837'de okulu bırakarak onun işinde çalışmaya başladı. 1839'da F.Oswald takma adı ile "Wuppertal'den Mektuplar" başlığı altında kapitalizmin işleyişini ve burjuvazinin değer yargılarını eleştiren ilk yazıları *Telegraph für Deutschland*'da yayımlandı.

1841'de askere yazıldı ve Berlin'e gitti. Bu sırada Prusya Kralı IV. Friedrich Wilhelm'in otoriter yönetimi yaygın tepkiler uyandırmaktaydı ve bu tepkilerin odağında daha çok Hegel'in genç ve sol izleyicileri yer alıyordu. Berlin'de bu ortama giren ve yoğun bir biçimde felsefe çalışmaya başlayan Engels, B.Bauer ve L.Feuerbach'ın eleştirci ve maddeci felsefi görüşlerinin etkisi altında kaldı. Özellikle Feuerbach'ın yapıtlarının kendisinde uyandırdığı "özgürleştirici etki"yi Engels daha sonra da şükranla anmıştır. Hegel'in

►
1848
Devrimi

Friedrich Engels

felsefesini din karşıtı ve devrimci bir biçimde yorumlayan Sol Hegelciler çevresinde, Engels'ten bir buçuk yaş büyük olan Karl Marx da vardı; ancak iki genç Berlin'de karşılaşmadılar. Engels'in Berlin'e gittiği yıl Marx üniversitedeki doktorasını tamamlayarak Bonn'a geçmişti. Bu dönem içinde Engels, Prusya kralı tarafından Hegel'in Berlin Üniversitesi'ndeki kürsüsüne atanan muhafazakâr-dinci filozof Schelling'e karşı imzasız iki yergi ile din karşıtı bir deneme yayımlamıştır.

Engels 1843'te babasının fabrikasında çalışmak üzere Manchester'e gitti. İşçi sınıfının çalışma ve yaşama koşullarını yakından gözledi; bu konuda yazılmış pek çok çalışmayı inceledi ve bütün bunların ürünü olarak 1845'te *Die Lage der arbeitenden Klasse in England* ("İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu") adlı yapıtını yayımladı. Daha önce Fransız sosyalistlerinden Saint-Simon ve Fourier'nin yapıtlarını inceleyen Engels'in sosyalizme bağlanması, işçi sınıfını yakından tanıdıktan sonra; İngiltere'de gerçekleşti. Aynı yıllarda Londra'daki muhalif ve gizli Alman dernekleriyle ilişki kurdu; oradaki Chartist ve Owenci yayın organlarına yazılar yazdı.

Engels, 1844'te *Umriss zu einer Kritik der Nationalökonomie* ("Politik İktisadın Bir Eleştirisi Taslağı") adlı incelemesini Marx ile Genç Hegelciler'den A.Ruge'nin Fransa'da birlikte yayımladıkları ve sadece bir sayı çıkacak olan bir dergiye gönderdi. Engels'in bu çalışmasını parlak bir yapıt olarak değerlendiren ve kendi görüşleriyle şaşılabilecek bir koşutluk içerdiğini saptayan Marx, Engels ile yazışmaya başladı ve iki genç düşünür 1844 Eylülü'nde Paris'te tanıştı. Bir ömür boyu sürecek olan düşünce ve eylem arkadaşlığı böylece başlamış oldu.

Bu işbirliği ilk ürünlerini 1845-1846 yıllarında verdi. Bu yıllarda yayımlanan *Die heilige Familie* (Kutsal Aile) ve *Die deutsche Ideologie* (Alman İdeolojisi) ortak yapıtlardır. 1845'te Brüksel'e ve daha sonra Paris'e geçen Engels, Marx'la birlikte uluslararası nitelikte, anarşist ve liberal etkilerden arındırılmış bir sosyalist hareket oluşturmak için yoğun çaba sarfetti. Bu çabalar, İngiliz, Hollanda, Fransız ve Alman sosyalistlerinin 1847 Haziranı'nda

Londra'da bir Komünistler Birliği kurması ile sonuçlandı. Aynı yılın sonbaharında ikinci kongresini yapan birlik, Marx ve Engels'ten bir program hazırlamasını istedi. Engels bu amaçla *Grundsätze des Kommunismus* (Komünizmin İlkeleri) adlı bir taslak kaleme aldı. Bu metin 1848'de, Marx tarafından yazılan, fakat ortak imzayla yayımlanan ünlü *Manifest der kommunistischen Partei*'nin (Manifesto) bir hazırlık çalışması oldu.

Almanya'daki 1848 Devrim'i sırasında Engels, Marx'la birlikte Köln'e geçti. Marx'ın başyazarlığını yaptığı *Neue Rheinische Zeitung*'a yazılar yazdı. Elberfeld, Palatinate ve Baden ayaklanmalarına katıldı ve bu yerel devrimci hareketlerin geniş bir Alman devrimine dönüşmesi için çaba sarfetti. Devrimci yükselişin 1849'da bastırılması üzerine İsviçre'ye, sonra da yeniden Manchester'e geçti. Engels'in sonraki yıllarda silahlı ayaklanma ve savaş taktikleri üstüne yazdığı çok ilginç bir dizi makale ve kitapta 1848-1849 deneyimlerinin izleri gözlenir. Bu yönü, kimi dostlarının kendisine "General" adı takmasına yol açmıştır.

1850'de yayımlanan *Der deutsche Bauernkrieg*'da (Almanya'da Köylü Savaşı) 16.yy Alman köylü ayaklanmalarını ve bu hareketin devrimci önderi Münzer'in nesnel durumunu, 1848-1849 Devrimi'ndeki işçi sınıfının konumu ile örtülü paralellikler kurarak incelemiştir.

Engels 1854-1870 arasında babasının Manchester'deki fabrikasında çalıştı ve sonunda fabrikaya ortak oldu. Kazancının bir bölümünü artık Londra'ya yerleşmiş olan ve çok güç maddi koşullar içinde yaşayan Marx'ı desteklemekte kullandı. Marx'ın bu sırada iktisat üstüne yoğunlaşan kuramsal çalışmalarını kesintisiz sürdürebilmesinde Engels'in maddi ve manevi desteği önemli bir rol oynamıştır.

1864'te Birinci Enternasyonal'in kuruluş çalışmalarına Engels, Marx'la birlikte ve ön planda katıldı ve örgütün yürütme organına girdi. Bakunin'in temsil ettiği anarşist akımlarla yürütülen mücadelenin başında yer aldı. Paris Komünü'nün yenilgiye uğramasından ve Bakunciler'in örgütten çıkarılmasından sonra Enternasyonal'in genel merkezi New York'a taşındı ve Engels'in örgüte ilgisi zayıfladı. Londra'ya yerleşen Engels, Marx ile birlikte Almanya'daki ve Fransa'daki sosyalist hareketler ile yakından ilgilenmeye başladı. 1878'de Almanya'da sosyalizmi, Marxizm'in dışında bir tabana oturtmak isteyen E.Dühring'e karşı *Anti-Dühring*'i yayımlayarak, aynı zamanda bilimsel sosyalizmin o güne kadar geliştirilmiş olan temel ilkelerini yaygın bir okuyucu kitlesine duyurdu.

Marx'ın 1883 yılında ölümünden sonra Engels üç önemli yapıt kaleme aldı. Bunlar, *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und der Staats* (Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni), *Ludwig Feuerbach und der klassischen deutschen Philosophie* (Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu) ve *Dialektik der Natur*'dür (Doğanın Diyalektiği). Bu sonuncu yapıt Engels'in ölümünden yıllar sonra onun notlarından yararlanılarak yayımlanmıştır. Buna karşılık *Das Kapital*'ın 2. ve 3. ciltlerinin yayına hazırlanması, Marx'ın notları üzerinde yoğun

►
I.
Enternasyonal

Marx'la
tanışması

bir çalışma yapan Engels sayesinde mümkün olabilmektedir.

Yaşamının son yıllarında Engels, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin manevi önderi olmuştur. Parti'nin işlerine kural olarak karışmamayı yeğleyen Engels, Bebel, Liebknecht ve Bernstein gibi sosyalist önderler üzerindeki kişisel nüfuzunu zaman zaman

kullanmış ve stratejik konularda partiye yol göstermiştir.

Friedrich Engels'in ilk gençlik döneminden sonraki tüm yapıtları Karl Marx ile yakın bir işbirliğinde yazılmış; 1844-1883 arasındaki yazışmalarının bir bölümünü oluşturan 1386 mektup, Engels'in vasiyeti üzerine E.Bernstein tarafından yayına hazırlanmış ve

Katkıları

Emekçi Kesimin İlk Örgütlendiği Ülke: İngiltere

18. yy'ın ortalarından 19.yy'ın başına kadar olan süre, İngiliz Sanayi Devrimi'ne geçiş yıllarını kapsar. Özellikle fabrika üretimine geçiş yıllarında eskiden bağımsız olarak çalışan zanaatkar ve köylülerin işçileşme sürecinde, emekçi kesimlerin yaşama ve çalışma koşulları iyice kötüleşmiş, büyük boyutlara varan işsizlik, çocuk ve kadın işgücünün yaygın kullanımı, ücretlerin düşük tutulmasında etken olmuştur. Emekçi kesimin içinde bulunduğu kötü yaşama ve çalışma koşulları, örgütlenmelerinin de maddi temelini oluşturdu. İngiltere yalnız Sanayi Devrimi açısından değil, aynı zamanda emekçi kesimin örgütlenmesi açısından da öncü ülke oldu. Engels'in 1845'te yayımlanan *Die Lage der arbeitenden Klasse in England* (İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu) adlı yapıtında bu tarihsel süreç tüm ayrıntıları ile belgesel bir biçimde ele alınmıştır.

İngiltere'de 1660'lara kadar dayandırılabilir olan ilk örgütlenme biçimi "dostluk" ve "dayanışma" kulüpleri oldu. Fransız Devrimi'ne değin gizli çalışan bu tür kulüpler yöresel kuruluşlar olmanın ötesine geçemediler. Bu dönemde emekçi kesim, içinde bulunduğu koşullardan, yeni gelişen makineleri sorumlu tuttuğu ve kısa zamanda sonuç alabileceğini umduğu için, kundakçılık, makineleri kırma ve ayaklanma olarak nitelendirilen eylemlere başvurdu.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın ve Fransız Devrimi'nin İngiliz emekçilerinin örgütlenmesi sürecine önemli etkisi oldu. Yerel ve ülke çapında örgütlenmeler hız kazandı ve öne sürülen istemlerde siyasal boyut da önem kazanmaya başladı. Thomas Paine'in *The Rights of Man* ("İnsan Hakları") adlı yapıtı yeni radikalizmin simgesi oldu. Orta sınıf örgütleriyle emekçi kesimin örgütleri arasındaki işbirliği sonucunda siyasal ve iktisadi istemler öne süren ülke çapında örgütlenmeler gerçekleşti. Yıllarca süren mücadeleler sonunda ilk kez İngiltere'de 1824'te sendika kurma hakkı yasallaştı. Ama grev gene yasadışı sayılıyordu.

1820'ler boyunca "parlamento seçim reformu", 1830'larda da "10 saatlik işgünü" kampanyalarına etkin bir biçimde katılan sendikalar, Owen'ın da büyük katkısıyla, 1831'de birçok işkolunu kapsayan 500.000 üyeli Çalışan Sınıfların Ulusal Sendikası adı altında birleşti.

1832'deki yeni seçim yasasının işçilere oy hakkı tanınaması üzerine 1837-1848 arasında binlerce

emekçiyi genel oy hakkı ve parlamento seçiminin reformu etrafında harekete geçiren Chartist Hareket doğdu. 1840'ta kurulan National Charter Association (Milli Charter Birliği) ve Chartist Hareket'le, İngiliz emekçileri ilk kez diğer toplumsal kesimlerden bağımsız olarak örgütlenmiş, sendikal ve siyasal hareketleri bütünleşmiştir.

Marx ve Engels'in de yazılar yazdığı *The Northern Star* (Kuzey Yıldızı) ve *The Peoples' Star* (Halkın Yıldızı) gibi gazeteler çıkaran, her yıl binlerce emekçinin katıldığı yürüyüşlerle parlamento'ya dilekçe sunan ve her defasında isteklerini kapsayan dilekçeleri reddedilen 'Chartistler'in önderleri arasında, 1840'ların sonlarına doğru, mücadele yöntemlerine ilişkin görüş ayrılıkları çıktı. 1848'de hareketin dağılmasını izleyen dönemde, "yeni model sendikacılık" olarak adlandırılan sendikacılık hareketi gelişti. 1870'lere kadar etkinliğini sürdüren bu hareketin başlıca özelliği, teknisyen ve nitelikli işçilerin diğer emekçileri dışlayarak ve uzlaşmacı bir yol izleyerek iktisadi istemlere ağırlık tanıyan bir sendikacılık anlayışıyla güçlü ulusal sendikalar kurmasıydı.

1870'lerde, ilk büyük dünya buhranı sırasında, İngiltere'de bir yandan niteliksiz işçilerin başı çektiği "yeni sendikacılık" olarak adlandırılan köktenci (radikal) bir sendikacılık hareketi, öte yandan emekçi sınıf kulüpleri yaygınlaşmaya başladı. 1881'de bu kulüplerin birleşmesiyle Demokratik Federasyon kuruldu; 1884'te sosyalist bir programı benimseyen Demokratik Federasyon, adını, Sosyal Demokratik Federasyon olarak değiştirdi. Bu federasyon "yeni sendikacılık" hareketini destekledi ve yönlendirmeye çalıştı. Aynı yıl Bernard Shaw* ve Webb'lerin önderliğinde kapitalizmi eleştiren ve reformlarla sorunların çözümlenebileceğini savunan Fabian Society kurulurken, Eleanor Marx ve W.Morris'in de içinde olduğu bir grup, Sosyal Demokratik Federasyon'dan ayrılarak Socialist League'i (Sosyalist Birlik) kurdu ve Common Weal dergisini çıkarmaya başladı. 1892'de Engels'in desteğiyle Bağımsız İşçi Partisi, 1900'de İşçi Partisi kuruldu.

20.yy başına gelindiğinde İngiltere'deki sendikal hareket Avrupa'dakinden farklı olarak işçi partilerinden bağımsız bir çizgide gelişirken, işçi partileri de ağırlıklı olarak parlamenter muhalefet alanında kalmayı yeğlemiştir.

basılmıştır. Bu nedenlerle, Engels'in Marxizm'e katkılarını Marx'inkinden ayırmak çok güçtür. Bununla birlikte, Engels'in yaptığı katkılar, felsefe, iktisat ve sosyalizm konularına ayrılarak incelenebilir.

Engels'in felsefi görüşleri, Marx'inki gibi Hegelci diyalektiği, Feuerbach'ın etkisiyle maddeci bir diyalektiğe dönüştürme çabası içinde biçimlenmiştir. Siyasi bakımdan otoriter Prusya devletinin hayranı olan Hegel'in idealist felsefesinin diyalektik boyutunun taşıdığı devrimci potansiyeli Engels erken kavramış ve daha sonraki yıllarda, Hegel'in felsefesi olmasa idi bilimsel sosyalizmin kurulamayacağını belirtmiştir. Hegel'in diyalektiğini tersine çeviren maddeci diyalektik, Marx ve Engels tarafından temel olarak toplumsal çözümlemede uygulanmış ve bu yönüyle *maddeci tarih anlayışı*, *tarihin maddeci yorumu* ya da, kısaca, *tarihi maddecilik* terimleri ile adlandırılmıştır.

Sosyalizm anlayışı
Tarihi Maddecilik
Tarihin maddeci yorumunun genel ilkelerini ve kapitalist toplumlar ile kapitalizme geçiş sorunsalına uygulandığını çeşitli yapıtlarında Marx geliştirmiş; Engels ise bu yorumların, örneğin *Anti-Dühring* ile yaygın bir kitleye ulaşmasını sağlamıştır. Öte yandan, Marx'ın yayımlanmamış el yazmalarında, mektuplarında ve kısa gazete makalelerinde yer alan ve sistemleştiremediği kapitalizm-öncesi toplum biçimlerinin tarihi maddeci açıdan ilk sistematik çözümlemesi Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* başlıklı kitabında yer alır. Engels ABD'li antropolog Morgan'ın 1877'de yayımlanan *Ancient Society* (Eski Toplum) adlı kitabındaki ilkel kabileler üstüne bilgi ve çözümlemelerinden geniş ölçüde yararlanarak eski Yunan ve Roma toplumlarını ele alır. İnsanlığın üretim araçları üzerinde ortak mülkiyete eşitliğe, demokrasiye dayalı çocukluk döneminin özel mülkiyetin ve buna bağlı olarak sınıfların ve sömürünün doğması ile birlikte devletin de oluştuğu toplum biçimlerine nasıl dönüştüğünü inceler.

Son yıllarında Engels, toplum biçimlerinin işleyiş ve gelişmelerinin belirlenmesinde iktisadi temel ile üst-yapı kurumlarının görece rolleri üzerinde çeşitli yazışmalar yapmıştır. Bu mektuplarda, Marx'ın ve kendisinin, iktisadi etmeni tümüyle yadsıyan idealistlere karşı zorunlu bir tepki olarak iktisadi etmeni zaman zaman abarttıklarını belirten Engels, sorunu, örneğin E. Bloch'a 1891'de yazdığı bir mektupta şöyle açıklamıştır: "Tarihte *nihai olarak* belirleyici unsur, gerçek hayatın üretimi ve yeniden üretimidir. Bu görüşü çarpıtarak herhangi birisi ekonomik unsurun *tek* belirleyici unsur olduğunu söylerse, bu önermeyi anlamsız, soyut, abes bir ifadeye dönüştürmüş olur. Ekonomik durum temeldir; ancak üstyapının çeşitli unsurları da tarihi mücadelelerin seyrini etkiler ve çok kez onların *biçimlerinin* belirlenmesinde egemen olur".

Engels, diyalektik maddeciliğin sadece toplum, tarih ve bilgi alanında değil, genel olarak doğa için de geçerli bir öğreti olduğunu göstermeye çalışarak 19.yy'da olağanüstü bir gelişme göstermiş olan doğa bilimlerinin, diyalektiğin genel önermelerini doğruladığı sonucuna vardı.

Friedrich Engels, çok genç yaşta kaleme aldığı *Politik İktisadın Bir Eleştirisi Taslağı* ile İngiltere'de *Emekçi Sınıfların Durumu* adlı iki yapıtından sonra iktisadi çalışmaları büyük ölçüde arkadaşı Marx'a

bıraktı. Ancak bu gençlik yapıtlarından birincisi, kapitalizmin iktisadi temellerini açıklayan, ikincisi ise İngiliz işçi sınıfının (ve İngiliz kapitalizminin) nesnel durumuna ilişkin çok zengin bilgi içeren özellikleriyle Marx'a iktisadi çalışmalarında güçlü hareket noktaları sağlamıştır. *Das Kapital*'de, özellikle İngiliz kapitalizmine ilişkin zengin olgusal verilerin arkasında kısmen Engels'in gözlem ve bilgilerinin yattığı söylenebilir. Ancak Engels'in Marxist iktisadın gelişimine en önemli katkısı, *Das Kapital*'in son iki cildini Marx'ın ölümünden sonra yayına hazırlaması olmuştur.

Sosyalizmin, egemen sınıfların sağduyularına seslenen ideal toplum modellerinden oluşan hayalci bir düşünce hareketi olmaktan çıkıp işçi sınıfına dayalı bir siyasi hareket dönüşmesinde Engels'in büyük katkıları olmuştur. Engels'e göre sosyalizm işçi sınıfına dayanmadıkça bir güç oluşturamayacak, işçi sınıfı hareketi ise kendisine sosyalizmi hedef alan siyasi bir boyut kazanmadıkça kısır kalacaktır.

Engels, Marx'la birlikte, yaşamı boyunca katıldığı ve gözlediği siyasi mücadele ve devrim deneyimlerinden genel dersler ve ilkeler çıkarmıştır. 1848 Devrimi deneyiminden sonra sosyalizme geçişin kendiliğinden değil, nesnel koşulların elverdiği anda, tarihe yapılacak bilinçli bir müdahale ile, yani siyasi eylemle gerçekleştirilebileceği, işçi sınıfının doğru hedeflere ve bilimsel bir programa sahip bir siyasi parti içinde örgütlenmesi gerektiği sonucuna ulaştı.

19.yy'ın sonlarına doğru Batı Avrupa'da bu özellikleri taşıyan işçi sınıfı partileri yaygınlaştı. Genel oy hakkı kapitalist ülkelerin çoğunda kabul edildikçe sosyalist partiler parlamentolara girerek emekçiler yararına belirli haklar elde etmeye başladılar. Bu deneyimi yakından yaşayan Almanya'da Sosyal Demokrat Parti reformculuk ile devrimcilik arasında bocaladıkça Engels Parti'nin bir yandan burjuva demokrasisinin tüm olanaklarından işçi sınıfının siyasi ve iktisadi çıkarları için yararlanmasını, öte yandan da programı ve ideolojik çizgisi ile devrimci hedefini canlı tutması gerektiğini öğütüyordu. 1880 sonrasında Engels'in parlamenter mücadelenin devrimci dönüşümler için taşıdığı olanaklar konusunda iyimser bir tutum içinde olduğu gözlenmektedir.

Engels'in en önemli bireysel katkıları, toplumu tarihi maddeci ve diyalektik bir yaklaşımla incelediği yapıtlarında görülür. *Almanya'da Köylü Savaşı*, 1848-1849 Devrim'i deneyimini değerlendiren yazılarından oluşan *Almanya: Devrim ve Karşı-Devrim* ve *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* başlıklı yapıtları, maddeci tarih anlayışının, toplumsal çözümlemelerde ne kadar verimli ve yaratıcı bir araç olabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Engels, sadece bir kuramcı değil, bir eylem insanı da olduğunu Komünistler Birliği'nin, Birinci ve İkinci Enternasyonal'lerin kuruluşlarında oynadığı etkin rolle, 1848 Devrim'ine katılarak ve Almanya'daki sosyalist hareket ile çok yakından ilgilenerek göstermiştir. Marx ile kırk yılı bulan düşünsel işbirliği ise, düşünce tarihinde benzerine pek rastlanmayacak derecede verimli olmuştur. Engels'in kuramsal bir sistem olarak Marxizm'e yaptığı büyük katkılar onu 19 yy'ın önde gelen düşün adamları arasına katmıştır.

Diyalektik Maddecilik

• **YAPITLAR (başlıca):** *Die Lage der arbeitenden Klasse in England*, 1845, (İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu, 1974); *Die heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik, Gegen Bruno Bauer und Conserten* (Marx ile), 1845, (Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi, Bruno Bauer ve Hempalarına Karşı, 1976); *Die deutsche Ideologie* (Marx ile), 1846, (Alman İdeolojisi, 1.Bölüm, 1968); *Manifesto der kommunistischen Partei* (Marx ile), 1848, (Komünist Manifesto, 1976); *Der deutsche Bauernkrieg*, 1870, (Almanya'da Köylü Savaşı, 1967); *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft, Anti-Dühring*, 1878, (Anti-Dühring, Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor, 2 cilt, 1975); *Socialisme Utopique et Socialisme Scientifique*, 1880, (Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm, 1970); *Der Ursprung der Familie des Privateigentums und des Staats*, 1884, (Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, 1967); *Zur Wohnungsfrage*, 1878, (Konut Sorunu, 2.basım, 1974); *Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie*, 1888, (Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu, 1962); *Revolution and Counter-Revolution in Germany in 1848*, (ö.s.), 1896, (Almanya'da Devrim ve Karşı-Devrim, 1975); *Die Rolle der Gewalt in der Geschichte*, (ö.s.), 1896, (Tarihte Zorunlu Rolü, 1974); *Dialektik der Natur*, (ö.s.), 1925, (Doğanın Diyalektiği, 1970).

• **KAYNAKLAR:** G.Becker, *Karl Marx und Friedrich Engels in Köln*, 1963; J.Bruhat, *Karl Marx, Friedrich Engels*, 1970; A.Cornu, *Karl Marx et Friedrich Engels. Leur vie et leur oeuvre*, 4 cilt, 1955-1970; E.Hunt, *The Political Ideas of Marx and Engels* 1974; K.Kautsky, *Friedrich Engels, sein Leben, sein Wirken, seine Schriften*, 1895; V.I.Lenin, *Marx, Engels, Marxisme*, 1954; D.McLellan, *Friedrich Engels*, 1978; L.F. Ilyichov, Y.P. Kandel, N.Y.Kolpinsky, A.I.Malysh, G.D.Obichkin, V.V.Platkovsky, Yevgenia Stepanova, B.G.Tartakovsky, *Frederick Engels, A Biography*, İng. çev. 1974; E.A.Stephanova, *Friedrich Engels, Hayatı ve Mücadelesi 1820-1893*, 1976.

• **BAKINIZ:** B.BAUER, BAKUNIN, L. FEUERBACH, MARX.

ENGLER, Adolf (1844-1930)

Alman botanik bilgini. Bitkilerin coğrafi dağılımına ve sınıflandırılmasına ilişkin çalışmalar yapmıştır.

Gustav Heinrich Adolf Engler 25 Mart 1844'te, Prusya'nın Aşağı Silezya bölgesindeki Sagan'da (bugün Polonya'da) doğdu, 10 Ekim 1930'da Berlin yakınlarındaki Dahlem'de öldü. 1866'da Breslau (bugün Wrocław) Üniversitesi'nden doktora derecesini alıp aynı okulda doğa tarihi dersleri verdikten sonra, 1871'den 1878'e değin Münih Botanik Enstitüsü'nde Naegeli'nin yardımcısı olarak çalıştı. O tarihte Kiel Üniversitesi'nde botanik profesörlüğüne atanan, 1884'te Breslau Üniversitesi'ne geçerek botanik profesörlüğünü ve üniversiteye bağlı botanik bahçesinin yöneticiliğini üstlenen Engler, özellikle 1889'dan 1921'e değin çalıştığı Berlin Botanik Bahçesi'nin gelişmesine katkıda bulundu. Yöneticilik yıllarında bahçenin bitki koleksiyonunu zenginleştiren ve Avrupa'nın sayılı botanik bahçeleri arasına katan Engler, ayrıca Afrika'ya geziler düzenleyerek bu kıtanın bitki örtüsünü ayrıntılı bir biçimde incelemiş, Asya ve Uzakdoğu ülkelerini dolaşarak gözlemlerini 15 ciltlik

bir yapıtta toplamıştır.

Botanik çalışmalarını özellikle bitki sınıflandırmasının yöntemleri üzerinde yoğunlaştıran Engler, yalnızca Almanya'nın önde gelen taksonomi (bitkileri adlandırma ve sınıflandırma bilimi) uzmanlarından biri değil, bitkilerin yeryüzündeki coğrafi dağılımını konu alan geniş kapsamlı çalışmalarıyla bitki coğrafyasının da kurucularındandır. Bu amaçla 1902,1905 ve 1913 yıllarında Afrika'ya yaptığı gezilerden başka, hemen hemen tüm Avrupa ülkelerini, Hindistan, Cava, Çin, Japonya ve ABD'yi dolaşarak bitki türlerinin günümüzdeki dağılımını incelerken, yeryüzü florasının tarihsel değişikliklerini de araştırmıştır.

1880'den başlayarak ölümüne değin *Botanische Jahrbücher*'i ("Botanik Yıllığı") yayımlayan Engler'in, *Die natürlichen Pflanzenfamilien* ("Doğal Bitki Familyaları") ve *Die Vegetation der Erde* ("Yeryüzünün Bitki Örtüsü") adlı yapıtları da birer botanik ansiklopedisi niteliğindedir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Versuch einer Entwicklungsgeschichte der Pflanzenwelt*, 1879-1882, ("Bitkiler Dünyasının Gelişme Tarihi Üstüne Araştırmalar"); *Die natürlichen Pflanzenfamilien*, 1887-1911, ("Doğal Bitki Familyaları"); *Syllabus der Pflanzennamen*, 1892, ("Bitki Adlarının Özeti"); *Die Vegetation der Erde*, 15 cilt, 1896-1923, ("Yeryüzünün Bitki Örtüsü").

• **BAKINIZ:** CANDOLLE, A.GRAY, JUSSIEU, LINNAEUS, NAEGELI.

ENRIQUES, Federigo (1871-1946)

İtalyan geometri bilgini, düşünür, matematik ve bilim tarihçisi. Cebirsel geometrinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

5 Ocak 1871'de Livorno'da doğdu, 14 Haziran 1946'da Roma'da öldü. 1891'de Pisa Üniversitesi'ni bitirip, bir yıl kadar aynı üniversitede, ardından Roma ve Torino'da lisansüstü çalışması yaptıktan sonra Bologna Üniversitesi'nde izdüşümsel ve tasarı geometri dersleri vermeye başladı. 1896'da aynı üniversitede profesörlüğe yükseltilen ve 1923'e değin bu görevi sürdüren Enriques, o tarihte Roma Üniversitesi'nin çağrısını kabul ederek yüksek geometri kürsüsü başkanı oldu. Bologna Üniversitesi'nde başladığı felsefe çalışmalarının yanı sıra bilim tarihi ile bilgikuramına yönelerek, Roma Üniversitesi'ne bağlı Ulusal Bilim Tarihi Enstitüsü'nün kuruluşunu örgütledi. 1938'de, Faşist yönetimin baskıcı tutumu nedeniyle öğretim görevinden emekliye ayrıldı.

Çok değişkenli cebirsel fonksiyonlar kuramı, cebirsel geometri ve hiper-uzayların diferansiyel geometrisi alanındaki çalışmalarıyla matematiğin gelişmesine katkıda bulunan Enriques, özellikle cebirsel yüzeylerin geometrik incelemesinin ve sınıflandırılmasının temellerini atmıştır. Cebirsel geometri konusunda yayımladığı iki önemli inceleme, biri İtalyan matematikçilerinin bu alana katkılarını özetleyen, öbürü de kendisinin aynı alandaki çalışmalarının

tümünü içeren temel kaynaklardır. Severi ile birlikte hazırladığı ve 1907'de Paris Bilimler Akademisi'nin Bordin Ödülü'nü kazandığı hipereliptik yüzeylere ilişkin incelemesi ise, hiper-uzayların diferansiyel geometrisi alanındaki en önemli çalışmasıdır.

1907-1913 arası İtalyan Felsefe Derneği'nin başkanlığını yapan, matematik dergilerindeki eğitici yazıları ve ders kitaplarıyla ülkesinde matematik eğitiminin gelişmesine yön veren Enriques, bilim felsefesi ve bilgikuramına ilişkin yapıtlarıyla da bilimsel düşünceyi etkilemiştir. Geometrinin temelleriyle görme ve dokunma duyuları arasında ilişkiler kurmuş, mekanığın ilkelerine ilişkin bir çalışmada da sonradan Einstein'ın geliştireceği genel görelilik kuramının bazı temel ilkelerini öngörebilmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Conferenze di geometria: Fondamenti di una geometria iperspaziale*, 1894-1895, ("Geometri Dersleri: Hiper-uzaylar Geometrisinin Temelleri"); *Problemi della scienza*, 1906, ("Bilimin Sorunları"); *Scienza e razionalismo*, 1912, ("Bilim ve Akılcılık"); *Lezioni sulla teoria geometrica delle equazioni e delle funzioni algebriche*, 4 cilt, 1915-1934, ("Cebirsel Denklemlerin ve Fonksiyonların Geometrik Kuramı Üstüne Dersler"); *Per la storia della logica*, 1922, ("Mantık Tarihi İçin").

- **BAKINIZ:** A.CAYLEY, E.PICARD, RIEMANN, SYLVESTER.

ENSOR, James (1860-1949)

Belçikalı ressam. Fantastik biçimlerle kurulan ve toplumsal sorunlara alaycı bir yorum getiren yapıtlarıyla Dışavurumcular'ı (Ekspresyonist) ve Gerçeküstücüler'i etkilemiştir.

15 Nisan 1860'ta Ostende'de doğdu, 19 Kasım 1949'da aynı yerde öldü. Çocukluğu annesinin midye kabuklarından süs eşyası, yelpaze, kukla ve çeşitli maskeler sattığı dükkânında resim yaparak geçti. Bu dükkândaki anıları sonradan onun sık sık işlediği konulardan biri oldu. 1877'de Brüksel'e gitti. 1879'a değin buradaki Güzel Sanatlar Akademisi'nde resim öğrenimi gördü. Öğrenciliği sırasında yaptığı resimler çağın eleştirmenlerinin ve tanınmış ressamların ilgisini çekti. 1880'de Ostende'ye döndü ve yaşamının sonuna değin orada yaşadı.

James Ensor 1878-1885 arasında, köy manzaralarını, günlük yaşamdan sahneleri ve taşralı burjuva evlerinin iç mekânlarını ele almış, yapıtlarında koyu, karanlık ve kasvetli renkleri, spatülle kalın bir tabaka halinde sürerek kullanmıştır. Nesnelerin biçimlerinden çok, ışığın etkisi üstünde durduğu bu koyu döneminde, Rembrandt, Daumier ve Turner'in yapıtlarını da incelemiştir. Bu döneminin en belirgin özelliklerini taşıyan *Istiridy Yiyen Kadın*'da Turner'den etkilenecek ışığı koyu renklerin kasvetini yumuşatıcı ve canlandırıcı bir öğe olarak kullanmıştır. Bu döneminin yapıtlarını 1883'te sergilemiş, aynı yıl dönemin ilerici sanatçılarının oluşturduğu Les Vingt (Yirmiler) adlı öncü (avant-garde) topluluğa katılmıştır. 1884

dolaylarındaysa Fransız İzlenimcileri'nin (Empresyonistler) fırça vuruşlarını benimsemiş, kırmızı, mavi ve yeşilin en parlak tonlarını bir arada kullandığı, canlı ve çok renkli düzenlemelere gitmiştir. 1880'lerin sonlarına doğru gerçekleştirdiği yapıtlarında alışılmamış görüntülere, beklenmedik ve gerçeküstü konulara yönelmiştir. Hayaletler, biçimsiz ve ürkütücü yaratıklar, cadılar, palyaçolar, karnaval maskeleri, iskeletler gibi gizemci ve simgesel anlam taşıyan fantastik çalışmaları, geniş düşgücünün ürünüdür. Bu çalışmalarında, özellikle doğduğu yeri çizerken, gökkuşağı renklerini kullanmıştır. O günlerdeki en önemli yapıtı, 1888'de gerçekleştirdiği *İsa'nın Brüksel'e Girişi*'dir. Bu çalışması Belçika'nın öncü çevreleri tarafından bile şiddetli bir tepkiyle karşılanmış, Ensor'un Les Vingt'ten ayrılmasına neden olmuş ve uzun süre hiçbir toplu sergiye kabul edilmemiştir. Daha sonra 1929'da Brüksel'deki ilk sergilenişinde, Belçika Kralı Albert bu resmi çok beğenmiş ve ressamı baron unvanını vermiştir. James Ensor, 1900'den sonra koyu döneminin konularına geri dönmüştür. Ancak, bu son dönem yapıtları sanatına yeni bir şey katmamıştır.

Yapıtlarında, yergici ve alaycı duygularını harekete geçiren ve her şeyden önce grotesk bir yaratık olarak gördüğü insanı işlemiştir. Kimi zaman etin altındaki iskeleti ortaya çıkarmış, kimi zaman da bunu yürekteki ikiyüzlülüğü simgeleyen bir maskeyle örtmüştür. Işığı ve rengi çarpıcı bir biçimde kullanarak güçlü bir ifade yakalamaya çalışırken, pitoresk anlatıma da bağlı kalmış, zaman zaman karikatüre yaklaşan tutumuyla Dışavurumcular arasında önemli bir yer edinmiştir. Düş ve imgeleme önem vermesiyle de Gerçeküstücüler'in öncülerinden sayılmıştır. Dünyanın çeşitli yerlerinde sergilenen yapıtlarıyla Paul Klee, Marc Chagall ve Emil Nolde başta olmak üzere birçok ressamı etkilemiştir. Yağlı boya yapıtları dışında, çok sayıda deseni, gravür dizileri de vardır. *Earita* ("Yazılar") adlı bir denemeler kitabı yayımlamış ve *Aşk Notları* adlı bir de bale yazmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Ostende'de Akşamüstü*, 1881, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Antwerp; *Istiridy Yiyen Kadın*, 1882, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Antwerp; *İsa'nın Brüksel'e Girişi*, 1888, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Antwerp; *Sobada Isınan İskelet*, 1889, Windhor Koleji, Dallas; *Maskeler*, 1890, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Antwerp; *Asılmış Bir Adam İçin Doğuşen Maskeliler*, 1891, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Antwerp; *Ostend Çatıları*, 1891, Brüksel; *Sanatçının Maskelerle Çevrilmiş Portresi*, 1899.

- **KAYNAKLAR:** A.Croquez, *L'oeuvre grave de James Ensor*, 1947.

ENÜNLÜ, Ahmet (1948)

Türk, sporcu. Vücut geliştirme dalında dünya şampiyonu olmuştur.

İstanbul'da doğdu. 1972'de İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Gazetecilik Enstitüsü'nden mezun oldu.

1969-1984 arasında 16 kez uluslararası yarışmalara katıldı. 1970 Belgrad, 1974 Verona, 1977 Paris, 1978 Madrid, 1979 Londra ve 1982 Bruges'te yapılan yarışmalarda sıkletinde dünya şampiyonu oldu. Ayrıca üç dünya ikinciliği, bir Ortadoğu şampiyonluğu bir dünya üçüncülüğü ve iki Avrupa ikinciliği vardır.

ENVER HOCA

Bak: HOCA, Enver

ENVERİ

(12. yy)

İranlı, şair. Şiirlerinde büyük ölçüde konuşma dilinden yararlanarak yeni bir çığır açmıştır.

Evhadeddin Enveri, Horasan yakınlarındaki Ebiverd kentine bağlı Bedene köyünde doğdu, Belh'de öldü. Enveri'nin ölüm tarihi kaynaklarda tartışmalıdır. Kimi kaynaklar 1168'de öldüğünü yazar. Devletşah tezkiyesine göre 1151'de ölmüştür. Doğduğu bölgeye Deşt-i Haveran dendiğinden önceleri Haviri mahlasını aldı, sonra bunu Enveri'ye çevirdi. Tus'da Mansuriye medresesinde öğrenim gördü. Felsefe, mantık, matematik, astronomi alanlarında çalıştı. İbn Sina felsefesine karşı derin bir bağlılık duydu. Büyük Selçuklu sultanı Sencer'e (1118-1157) bağlandı, ona kasideler sundu. Bir olaydan ötürü Sencer'in yanından uzaklaştı. Belh'e gitmek zorunda kaldı. Uzun süre orada yaşadı. Belhliler'i yeren *Harnâme* adlı manzumesi yüzünden ayaklanan halk Enveri'yi kentten kovmak istedi. Kadı Hamideddin Valuci'nin yardımıyla kurtuldu.

Enveri, İran şiirinin geleneklerine uygun olarak ince mazmunlar kullanarak kasideler yazdı. Kasideleri iki kişi arasında geçen karşılıklı konuşmalar biçimindedir. Konuşma dilinden geniş ölçüde yararlanarak şiirde yeni bir çığır açtı. İstiare, mecaz, teşbih, mübalağa gibi edebi sanatları sık sık kullandı. Çağdaşlarına göre Arapça sözcüklere az yer verdi. 10.000 beyite yaklaşan şiirleri *Külliyat*'ında toplanmıştır. Selçuklular döneminde yetişen Esireddin Ahsikati ve Hakanî ile birlikte kaside türünün ustalarındandır. Tezkirelerde Firdevsi, Sadi ve Enveri İran şiirinin doruk noktaları olarak gösterilir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Külliyat-ı Enveri*, (ö.s.), 1844.

• **BAKINIZ:** EDİB SABİR, HAKANİ.

Enver Paşa

ENVER PAŞA

(1881-1922)

Osmanlı asker ve siyaset adamı. İttihat ve Terakki'nin önderlerindendir ve I.Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordularının başkomutanlığını yapmıştır.

İstanbul'da doğdu, 4 Ağustos 1922'de Tacikistan'ın Belcivan kenti yakınlarında öldü. Babası Ahmed Bey, teknisyenken, oğlunun harbiye nazırlığı sırasında "paşa" (general) olmuştur. 1894'te Manastır Askeri Rüştiyesi'ni, 1897'de Soğukçeşme Askeri İdadisi'ni, 1899'da da Harbiye Mektebi'ni bitirdi. Bir yıl sonra girdiği Erkân-ı Harbiye Mektebi'nden 1903'te kurmay yüzbaşı rütbesiyle çıkarak orduya katıldı.

Selanik'teki Üçüncü Ordu'ya atanan Yüzbaşı Enver Bey, Balkan Komitacıları'na karşı sürdürülen hareketlere katıldı. 1905'te kolağası (önyüzbaşı) 1907'de de de üstün başarısından ötürü binbaşı oldu. Bu arada Selanik'teki gizli Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ne girdi. Bu cemiyetin, Paris'teki Terakki ve İttihat Cemiyeti ile birleşmesinde rol oynadı. Yeni cemiyete İttihat ve Terakki adı verildi. Selanik ve çevresinde giderek etkinliği artan bu cemiyetin başta gelen üyeleri arasında yer aldı. 1908'de, İngiltere kralı ile Rusya çarı Reval görüşmesinde Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasını amaçlayan bir karar alınca, genç İttihatçılar büyük tepki gösterdiler. Selanik hükümet konağını basarak kendilerine muhalif olan merkez komutanını öldürdüler. Bu olay, Enver Bey'in düzenlediği öne sürüldü. Selanik'ten kaçarak Tıkveş'e giden Enver Bey ve arkadaşı Yüzbaşı Ahmed Niyazi Bey, dağa çıktılar. Amaçlarının, Meşrutiyet yönetimini geri getirmek olduğunu halka duyurdular, Enver Bey daha da ileri giderek Makedonya'daki Köprülü kasabasını işgal etti ve burada 10 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in ilan edildiğini açıkladı. Olayın yaygınlaşmasından korkan II. Abdülhamid, derhal Meclis-i Mebusan'ı toplantıya çağırarak 1876 Anayasası'nın

yeniden yürürlüğe konduğunu ilan etmek zorunda kaldı.

II. Meşrutiyet

Balkan Savaşı

II. Meşrutiyet'in ilanı halk ve aydınlar arasında geniş yankılara yol açtı. Bu coşkulu hava içinde, "Hürriyet Kahramanı" sanıyla anılan Enver Bey, İstanbul'a geldi. Ancak başkentte fazla kalmayarak Makedonya genel müfettişliği göreviyle geri döndü. Son derece karışık olan bu bölgenin güvenlik işlerini bir süre yürüttü. 1909 yılı başında Berlin askeri ataşeliğine atandı. Alman İmparatoru II. Wilhelm ile yakın ilişkiler kurdu. Alman milliyetçiliğinin dinamik ve disiplinli görünümünden etkilenerek aynı şeyi kendi ülkesinde de gerçekleştirmeyi düşlemeye başladı. Turancı ve İslamcı düşünceleri benimsedi.

Enver Bey, 31 Mart (13 Nisan 1909) olayını öğrenir öğrenmez İstanbul'a döndü. Mahmud Şevket Paşa'nın Yeşilköy'deki Hareket Ordusu'na katıldı. 1911'e kadar başkentte kalarak İttihat ve Terakki'nin toplantılarında ateşli konuşmalar yaptı. Partinin, ordu içinde özellikle genç subaylar arasında kökleşmesine çalıştı. Aralarında Mustafa Kemal'in de bulunduğu bir bölüm genç subay ise, ordunun politika dışında kalmasından yanaydı. 1911'de İtalyanlar Libya'yı işgale kalkışınca Enver Bey, Arnavutluk üzerinden Bingazi'ye geçti. Bingazi mutasarrıflığı ve cephe

komutanlığı görevlerini üstlendi. Trablusgarp savaşları Enver Bey, Mustafa Kemal ve öteki genç subayların, birlikte katıldıkları ilk savaş oldu. Buna karşılık, iktidardaki İttihat ve Terakki Partisi'nin İtalya'ya savaş açmaya yanaşmaması, hükümetin istifa etmesine, parti iktidarının sona ermesine ve yeni seçimler yapılncaya dek Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasına yol açtı. Bu beklenmedik sonuç, parti içi çekişmeleri alevlendirdi. Halaskâr Zabitân (Kurtarıcı subaylar) grubu orduyu daha fazla siyasete çekti. 1912'de Balkan Savaşı çıktığında orduyu düzenlemek ve iç siyasi çekişmeleri yatıştırmak için Gazi Ahmed Muh-tar Paşa'nın sadrazamlığında "Büyük Kabine" kuruldu. Trablusgarp'ta ünü doruğa ulaşan Enver Bey, yarbay rütbesiyle İstanbul'a döndü. Birinci Balkan Savaşı'nda uğranılan yenilginin ardından düşmanın Çatalca'da durdurulmasında Enver Bey'in rolü oldu. Geleceğe umutla bakmaya başlayan genç subaylar, hükümetin Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki varlığına son veren Aralık 1912-Ocak 1913 Londra Konferansı kararlarını benimsemesini tepkiyle karşıladı. Enver Bey bir darbe düzenleyerek iktidara elkoymayı amaçladı. Doğrudan yönettiği Babıâli bas-kını (23 Ocak 1913) sırasında Harbiye Nazırı Nâzım Paşa öldürüldü. Enver Paşa, saraya giderek Mahmud

I.Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu

I.Dünya Savaşı 20.yy'a değin insanlığın bir benzerini görmediği, kapsamı ve sonuçları ile tüm ulusları etkileyen, yaygın ve çok cepheli savaşların ilkidir.

Savaşı önceleyen çeyrek yüzyıllık dönemde, Avrupa'nın sömürgeci (başta İngiltere ve Fransa) ile sömürge arayan (Avusturya ve Almanya gibi) devletleri yoğun hazırlıklar yapmışlardı. Savaşın iktisadi nedeni, yeni sömürgeler edinmek, sanayi ürünlerini pahalı satıp ülkeye düzenli ve yüksek gelir kaynakları sağlamak, kurulan fabrikaları ayakta tutmak ve işsizliği önlemektir. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın önderliğindeki İtilaf Devletleri yirmi beş devletin desteğini sağlarken, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun oluşturduğu İttifak Devletleri yalnızca Bulgaristan'la anlaşma sağlayabilmişti. Bu savaşta dünyadaki 48 devletten ancak 19'u tarafsız kalabildi. Bunların toplam nüfusu ise genel dünya nüfusunun ancak % 8'i kadardı.

Savaşı öne alacak nedenler (Fas sorunu, Afrika sömürgeleri, Avusturya'nın Bosna Hersek'i ilhakı, Boğazlar ve Doğu sorunu, Trablusgarp ve Balkan savaşları...gibi) ödünler ve antlaşmalarla geçiştirildiyse de gerginlik ve hazırlık giderek arttı. Sonunda savaş, Avusturya-Macaristan ve-liahının 24 Haziran 1914'te Saraybosna'da öldürülmesi gibi basit bir nedenden patladı. Avusturya, Sırbistan'a saldırınca Rusya da 28 Temmuz'da Avusturya'ya savaş açtı. Savaşın

birdenbire yayılmasında Pan-İslavizm ve Pan-Germanizm ideolojilerinin de etkisi vardı. Ayrıca "hasta adam" denilen Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasına yönelik amaçlar da I.Dünya Savaşı'nın gizli nedenlerindendi. Savaş öncesinde Osmanlı yönetimini ele geçiren İttihat ve Terakki Partisi'nin yöneticileri kurtuluş yolunu büyük devletlerin oluşturduğu bloklara katılmada görüyordu. İngiltere ve Fransa bu amaçla yapılan başvuruları geri çevirdikten sonra 2 Ağustos 1914'te Osmanlı-Alman gizli ittifakı imzalandı. İttihatçılar ve özellikle Enver Paşa, üç ayda biteceği sanılan savaştan, Almanya'nın yanında büyük pay alarak çıkılacağına ve Türklük-Osmanlılık onurunun kurtarılacağına inanıyorlardı.

I.Dünya Savaşı'nın önemli çatışmaları Almanya-Fransa sınırı boyunca Batı cephesinde, Almanya-Rusya-Avusturya sınırlarında kurulan Doğu cephesinde ve Galiçya'da, daha sonra Balkan cephesinde başladı ve yıllarca sürdü. Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya ile imzaladığı gizli antlaşmanın ardından (bu antlaşmadan, Sadrazam S.Halim, Harbiye Nazırı Enver, Dahiliye Nazırı Talat paşalarla Meclis Reisi Halil Bey'den başka, hükümet üyelerinin ve padişahın dahi haberi yoktu) 10 Ağustos'ta Goeben ve Breslau kruvazörleri Çanakkale'ye sığınınca İngilizler boğazı "yakın ablukaya"*

Şevket Paşa'nın sadrazamlığını zorla kabul ettirdi. Bu baskın görünüşte, İttihat ve Terakki Partisi'nin, perde arkasında ise Enver-Cemal-Talat üçlüsünün, darbeyle tekrar iktidara geliyordu. Böylece, beş yıl sürecek (1913-1918) "Üç Paşalar İktidarı" başladı.

Bu sırada Bulgarlar'a karşı girilen Şarköy çıkartması, başarısızlıkla sonuçlandı. Ancak ilk Balkan Savaşı sonunda çizilen Midye-Enez sınırının aşılması Edirne'nin kurtarılmış olması Enver Bey'e "Edirne Fatihi" sanını da kazandı. Artık tek amacı, ordunun başına geçmek, parti kanalıyla da ülkeyi yönetmekti. Baskılar sonucu Harbiye Nazırı Ahmed İzzet Paşa istifa ettirilirken bir yandan da Yarbey Enver Bey, 18 Aralık 1913'te albaylığa, on sekiz gün sonra da mirlivalığa (tümgeneral) yükseltildi ve harbiye nazırı oldu. Aynı yılın Mart ayında, Sultan V.Mehmed'in (Reşad) yeğeni Emine Nâciye Sultan'la evlendi. Enver Paşa'nın harbiye nazırlığı ve saraya damat oluşu, Avrupa'da özellikle Almanya'da yankılar uyandırdı. İmparator II.Wilhelm, sadık bir Alman dostunun Osmanlı Devleti'nin yönetimini ele geçirmiş olmasından duyduğu mutluluğu basına açıkladı.

Enver Paşa, ordunun başına geçtikten sonra ilk olarak Silahlı Kuvvetler'in üst komuta kademelerinde, büyük bir temizliğe girişti. Binden fazla generali

ordudan uzaklaştırdı ya da rütbelerini indirdi. Komuta kadrosunu gençleştirmeye, kendisine bağlı arkadaşlarını önemli noktalara getirmeye bu arada, Mustafa Kemal gibi çekemediği subayların da terfilerini geciktirmeye çalıştı. Alman ordusunun eğitim ve disiplin geleneklerini Osmanlı ordusunda da yerleştirme amacını güttü. Harbiye nazırı olmasına değin ordu ile partinin iç içe oluşunda bir sakinçe görmediği halde, artık orduyu politika dışına çekmeye uğraştı.

20.yy başında uluslararası ilişkilerdeki yoğun gelişmeler Enver Paşa'yı Almanya ile yazgı birliğine götüren ortamı çok çabuk hazırladı. Ruslar'ın, Osmanlı topraklarına yönelik istekleri, Fransa ve İngiltere'nin soğuk siyaseti, Almanya'nın ise her türlü yardım vaadi bu yaklaşmanın başlıca nedenleriydi. O yıllarda İstanbul'da çoğu danışman olarak bulunan Liman Von Sanders, Bronzart gibi Alman generallerinin ve büyükelçi Von Wangenheim'in da çabaları ile Osmanlı Hükümeti, tam anlamıyla Almanya'nın güdümüne girdi. Önderliğini Enver Paşa'nın yaptığı bu yeni siyaset, İngiltere ile Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu içindeki çıkarlarını tehlikeye düşürdüğü gibi, bu devletlere yakınlık duyan kimi İttihatçılar'ı da tedirgin etti. Fakat 2 Ağustos 1914 gecesini, Alman büyükelçisi ile, gizli Türk-Alman İttifak Antlaşması'

aldı. Buna karşılık Osmanlı Hükümeti de boğazları kapadı. Alman Amiralisi Souchon, Enver Paşa'nın onayı ile Osmanlı bayrağı çekilen gemilerle Karadeniz'e çıktı. Karadeniz olayı diye bilinen gelişmeler (Odessa, Sivastopol, Novorossiysk ve Teodosia'nın bombardımanı) yüzünden İtilaf Devletleri 5 Kasım'da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiler. Buna karşılık Sultan V.Mehmed'in (Reşad) fermanıyla "Cihad-ı Mukaddes" açılarak resmen savaşa girildi. Osmanlılar'ın katılması, savaşın gidişini büyük ölçüde etkiledi. Genelkurmay, Bulgaristan-Romanya-Karadeniz-Kafkasya üzerinden Rusya'ya saldırıyı, Süveyş Kanalı'nda da İngilizler'i engellemeyi planlamıştı. Bunun gereği olarak yeni birçok cephe açıldı ve savaş yaygınlaştı. Kafkas cephesinde kazanılan zaferden sonra Enver Paşa'nın Sarıkamış kış taarruzunu başlatması büyük kayıplara neden oldu. Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğini daha çok Çanakale kara ve deniz savaşları belirleyecekti. 18 Mart 1915'te İtilaf donanması ağır kayıplarla geri çekilince Nisan ayında Gelibolu çıkartması başlatıldı. Geniş ölçüde Mustafa Kemal'in komutasında sürdürülen kara savunmaları, Osmanlı ordularının zaferi ile sonuçlandı. Bu sırada Sina-Filistin cephesinde de Cemal Paşa'nın Kanal barekâtı sürüyordu. 1916'da Kafkas cephesindeki yenilginin ardından Erzurum düştü. Hicaz'da Şerif Hüseyin ayaklanması başladı. 1917'de Rusya'nın devrim nedeniyle savaştan çekilmesi, buna karşılık ABD'nin savaşa girmesi

ile yeni bir durum doğdu.

Almanlar, Batı cephesinde "Fransa Büyük Meydan Savaşı"nı başlattılar. Fakat İkinci Marmen savaşlarından sonra güçlerini yitirerek barış istemek zorunda kaldılar. Doğu cephesinde ve İtalya Avusturya cepheslerinde önemli bir savaş olmadı. Avusturya parçalandı. Macaristan ve Çekoslovakya bağımsızlıklarını kazandı. Osmanlı ordularının Azerbaycan'daki Türkçü ve İslamcı girişimleri, İngilizler'in Irak ve Suriye'deki başarıları yüzünden sonuçsuz kaldı, bu güçler ancak Mustafa Kemal Paşa'nın Halep'in kuzeyinde kurduğu savunma hattında tutunabildi. Osmanlı İmparatorluğu, 31 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak savaştan çekildi. Bunu 9 Kasım'da Almanlar'ın savaşı bırakmaları, meşruti yönetim yerine cumhuriyeti seçmeleri izledi. İtilaf Devletleri Almanya ile Versailles, Avusturya ile Saint-Germaine, Macaristan'la Trianon, Bulgaristan'la Neuilly, Osmanlı İmparatorluğu ile Sevres antlaşmalarını imzaladılar.

I.Dünya Savaşı, meydana getirdiği büyük maddi kayıpların yanı sıra, teknolojik, toplumsal, siyasal birçok yenilikleri de hızlandırmıştır. İttifak Devletleri elli zafer kazandıkları halde savaşı kaybetmiş; Rusya'da Çarlık, Almanya'da İmparatorluk yıkılmış; Avusturya-Macaristan İmparatorluğu dağılmış; Osmanlı İmparatorluğu, kuruluş yıllarındaki yüzölçümünü hatırlatacak bir küçülüşe ve bunun doğal sonucu olarak da yıkılışa sürüklenmiştir.

nın imzalanması önlenemedi. Bunu Kasım 1914'te Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'na girmesi izledi. Bu son kararda, savaştan kaçınılmazlığın yanı sıra Almanlar'ın kesin zafer kazanacağına inanan Enver Paşa'nın etkisi büyüktü. Ona göre, savaş kazanılınca, yıkılacak olan Rus Çarlığı'nın topraklarının geniş bir bölümü Osmanlı topraklarına katılacak, böylece Anadolu Türklüğü ile Anayurt (Ortaasya) Türklüğü birleşecekti. Bu hayalci yaklaşım, savaş boyunca yüzbinlerce kişinin, Galiciya'da, Kafkasya'da, İran'da, Hicaz ve Yemen'de, Filistin'de Süveyş boylarında çarpışmalarına, büyük çoğunluğunun da ölmesine neden oldu.

I. Dünya
Savaşı

26 Nisan 1915'te padişah adına başkomutan vekili sanını ve yetkisini alan Enver Paşa o yılın Eylül'ünde ferik (korgeneral) 1917'de de birinci ferik (orgeneral) oldu. 4 Temmuz 1918'de tahta çıkan VI. Mehmet (Vahideddin), Enver Paşa'yı ve İttihatçılar'ı sevmiyordu. Bu yüzden, başkomutan vekilliği sanını "Başkomutanlık Kurmay Başkanlığı" olarak değiştirdi. Öte yandan, 1917'de Rus Çarlığı'nın yıkılması ile bir kez daha umutlanan Enver Paşa'nın Kafkas cephesinde başlattığı sonuncu savaş da başarılı olmadığı gibi Filistin, Suriye, Irak ve Trakya'da da çözümler birbirini izledi. Talat Paşa Kabinesi çekildi. Bu, İttihat ve Terakki iktidarının çöküşü, Enver Paşa'nın da yıkılışı oldu.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra 8-9 Kasım 1918 gecesi İttihat ve Terakki önderleri bir Alman denizaltısıyla yurttan kaçtılar. Enver Paşa, önce Odessa'ya, oradan da Berlin'e geçti. İstanbul'dan ayrılışından sonra Divan-ı Harb kararı ile rütbeleri alındı, kalebentliğe ve "medeni haklardan mahrumiyete mahkûm" edildi.

Berlin'de Talat Paşa ile birlikte partinin toparlanması, Kafkasya'da yeni bir direniş cephesi açılması, Ankara'daki Ulusal Kurtuluş hareketi ile birleşilmesi gibi konularda yoğun çaba gösteren Enver Paşa 1920 yılı sonbaharında Kafkasya'ya geçti. Eylül ayında Baku'da toplanan Şark Milletleri Kurultayı'na katıldı. Bolşevik yöneticilerden ilgi ve yakınlık gördü. Mustafa Kemal'e yeniden başvurarak Kurtuluş Savaşı'na katılmak istediysen de bu isteği geri çevrildi. Aslında, Mustafa Kemal ile görüş ayrılığı, Selanik'teki kadrolaşma günlerinden başlıyordu. Enver Paşa, daha büyük daha geniş bir imparatorluk amacı güderken, Mustafa Kemal, ulusal sınırlar içinde bağımsızlık amacını güdüyordu. Moskova'da dokuz ay kalan Enver Paşa, Talat Paşa'nın öldürülmesi üzerine Berlin'e gitti ve İttihatçılar'ı kendi çevresinde toplamaya çalıştı. Berlin'de "İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadi" Kongresi'ni topladı. Buradan "emperyalizmle mücadele kararı"nı çıkarttı. Önce Türkiye Halk Şuraları Fırkası adlı partisine destek olan yeni Sovyet yöneticileri Enver Paşa'nın bağımsız bir Türkistan kurma çabaları nedeniyle yardımı kestiler. Batum'da ikinci bir İslam konferansının toplanmasına önyak olan Enver Paşa Türkistan'a geçti. Aşkabad'da halk tarafından "Turan'ın ve İslam'ın Kurtarıcısı" olarak karşılandı. Eski arkadaşı, Buhara Cumhurbaşkanı Osman Hoca (Kocaoglu) ve tüm bölge beyleri çevresinde toplandı. Bir ara Basmacı denen yerel milislerce tutuklandıysa da hemen ardından onları örgütleyerek yeni bir güç oluşturmayı başardı, Buha-

ra ve Fergana'da bağımsızlık savaşı açtı. Bu bölgesel kıpırdanışın Afganistan ve Hindistan sömürgelerine sıçramasından çekinen İngilizler, Afganlar'ı karşı safta örgütlendirdi. Fakat Enver Paşa'nın Basmacı çeteleri, bu güçleri ve Sovyet birliklerini yenerek Buhara yöresinin denetimini ele geçirdi. Enver Paşa, 1922 yılı başında Moskova'ya bir nota göndererek hükümetinin tanınmasını istedi. Bunun üzerine bölgedeki Kızıldordu birlikleri Baysunhisar-Düşenbe-Feyzabad ve Serâbad-Kupkan-Belcivan yönlerinde bir harekâta başladı. Enver Paşa'nın çete ordusu yer yer dağıtılarak Horasan, Buhara, Türkistan işgal edildi.

4 Ağustos 1922 günü kuşatılan Enver Paşa, Belcivan yakınındaki karargâhından küçük bir birlikle keşfe çıktı. Ancak açılan mitralyöz ateşi ile öldü. Çöğen tepesi eteğine gömülerek özel bir türbe yapıldı.

• **KAYNAKLAR:** Ş.S.Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, 3 cilt, 1970-1972; C.Bayar, *Ben de Yazdım*, 1.cilt, 1966; A.F. Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, 1982, F.Gücüyener, *Enver Paşa*, 1951; F.Kandemir, *Enver Paşa'nın Son Günleri*, 1955; K.Karabekir, *İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihat-Terakki Erkanı*, 1967; A.B.Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve İttihat ve Terakki*, 1948; C.Kutay, *Enver Paşa Lenin'e Karşı*, 1955.

• **BAKINIZ:** AHMED MUHTAR PAŞA, AHMED Nİ-YAZI, CEMAL PAŞA, MEHMET V, MEHMET VI, SAİD HALİM PAŞA, SANDERS, TALAT PAŞA, WILHELM II.

ENZENSBERGER, Hans Magnus

(1929)

Alman (FAC), şair ve eleştirmen. II.Dünya Savaşı sonrası Alman toplumunu hicveden şiirleriyle tanınmıştır.

11 Kasım 1929'da Bavyera'da, Kaufbeuren'de doğdu. Gençlik yıllarında yaşadığı Nürnberg'de Nas-yonal Sosyalist Partisi'nin çeşitli etkinliklerine katıldı. Savaştan sonra çevirmenlik ve karaborsacılık yaparak yaşadı. Lise bitirme sınavını 1949'da Nördlingen'de verdikten sonra Erlangen, Freiburg, Hamburg ve Paris'te okudu. Sorbonne Üniversitesi'nde edebiyat, dil ve felsefe öğrenimi gördü. 1955'te Clemens Brentano üzerine hazırladığı teziyle edebiyat doktoru unvanını aldı. Öğrenimini tamamlayınca Stuttgart'ta Güney Almanya Radyosu'nda program yayımcısı ve Ulm Yüksek Tasarım Okulu'nda konuk doçent olarak çalıştı. 1957'de ABD ve Meksika'ya gitti. Dönüşünde Norveç'e yerleşen Enzensberger, Suhrkamp Yayınevi'nde danışman-okur olarak çalışmaya başladı. 1963'te Sovyetler Birliği'ne, 1965'te Güney Amerika'ya gitti. Aynı yıl Batı Berlin'e taşındı, burada *Kursbuch* adlı dergiyi çıkardı. Yeniden ABD'ye ve Uzakdoğu'daki birçok ülkeye gitti. Ziyaret ettiği ülkelerde daha çok güncel, siyasal sorunlarla ilgili konuşmalar yaptı. 1962 yılında Alman Eleştirmenler Derneği Ödülü'nü, bir yıl sonra da Georg-

Türkiye
Halk
Şuraları
Fırkası

Büchner Ödülü'nü kazandı.

Enzensberger ilkin 1957'de yayımladığı şiir kitaplarıyla II. Dünya Savaşı sonrası Alman edebiyatının "öfkeli gençler"inden birisi olarak belirdi. 1920'lerin politik şairlerini, bu arada Brecht ve Kästner'i anımsatan bir biçimde yazdığı şiirler, çağının egemen toplumsal ve siyasal düşüncelerine, tutumlarına bir saldırı niteliğindedir. Şaire göre uygarlık Almanya'yı insanlıktan uzaklaştırmış, yozlaştırmıştır. Savaş sonrasının ünlü "Alman ekonomik mucizesi" Enzensberger'in yergisinin başlıca konusunu oluşturur. İlk yapıtı *Verteidigung der Wölfe* ("Kurtların Savunması") şairin yaşadığı toplum düzeninden hoşnutsuzluğunu ve gerçek anlamda bir çıkış yolu bulabilmekteki umutsuzluğunu dile getirir. Bu durumdan kaçış ancak köylülerin, yoksulların, saf çocukların dünyasına girmekle mümkün olabilmektedir. 1960'ta yayımladığı ikinci kitabı *Landessprache* de ("Taşra Dili") şairin öfkesi toplumu oluşturan insanlara, daha önemlisi varolan durumu görüp eleştirmeyen insanlara yönelmiştir. Bu şiirlerde doğa "insanlardan daha insancıl" olarak betimlenir.

Enzensberger şiirlerinde yergiye uygun bir dil geliştirmiştir. Sözcükleri alışılmış işlevlerinden sapıtılarak kullanma, dinsel metinlerden, siyasal konuşmalardan alıntılar, günlük olaylardan kaynaklanan çarpıcı çağrışımlar şiirlerinin biçimsel özelliklerini oluşturur.

William Carlos Williams ve Pablo Neruda'nın şiirlerini Almanca'ya çeviren Enzensberger, daha çok yazar-siyaset ilişkilerini incelediği denemelerini de kitaplaştırmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Şiir: Verteidigung der Wölfe*, 1957, ("Kurtların Savunması"); *Landessprache*, 1960, ("Taşra Dili"); *Museum der modernen Poesie*, 1960, ("Modern Şiir Müzesi"); *Blindenschrift*, 1964, ("Körler Alfabetesi). *Deneme: Einzelheiten*, 1962, ("Ayrıntılar"); *Politik und Verbrechen*, 1963, ("Politika ve Suç").

EÖTVÖS, Loránd

(1848-1919)

Macar fizik bilgini. Kütle çekim alanına ve yerçekimi ivmesine ilişkin çok duyarlı ölçümleriyle kuramsal fiziğe ve jeofizik uygulamalarına değerli veriler sağlamıştır.

Baron von Loránd (ya da Roland) Eötvös, 27 Temmuz 1848'de Budapeşte'de doğdu, 8 Nisan 1919'da aynı kentte öldü. Macaristan'ın yazın ve siyaset yaşamının önde gelen adlarından Baron József von Eötvös'ün (1813-1871) oğludur. 1867'de Budapeşte Üniversitesi'ndeki hukuk öğrenimini yarım bırakıp Heidelberg ve Königsberg üniversitelerinde Kirchhoff, Helmholtz, Bunsen, Neumann gibi değerli öğretmenlerden fizik, matematik ve kimya okudu. 1870'te Heidelberg Üniversitesi'nde fizik doktorasını tamamlayıp Macaristan'a döndü ve ertesi yıl Budapeşte Üniversitesi'nde doçent, bir yıl sonra da kuramsal fizik profesörü oldu. 1878'de, ölünceye değin sürdü-

receği deneysel fizik kürsüsü başkanlığını üstlenen Eötvös, 1883'te Macar Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi ve 1889'dan 1905'e değin bu kuruluşun başkanlığını yürüttü. Fransız eğitim sistemini inceleyerek ülkesinde yükseköğretimin yeniden düzenlenmesinde önemli rol oynadığı için 1894'te eğitim ve din işleri bakanlığına atandıysa da, araştırmalarına ve derslerine zaman ayırabilmek için 1895'te bu görevden ayrıldı.

Daha öğrencilik yıllarında, özellikle Neumann'ın öğrencisi olduğu Königsberg Üniversitesi'nde kılcalık olayını inceleyen ve yüzey gerilimini ölçmek için basit bir yöntem geliştiren Eötvös, bu araştırmanın sonuçlarını 1876'dan sonra yayımladı. Yüzey gerilimi ile sıcaklık arasındaki bağıntıyı veren ve sıvı moleküllerinin yüzey enerjisine ilişkin sıcaklık katsayısının sıvının niteliğine bağlı olmadığını açıklayan bu çalışma "Eötvös yasası" adıyla bilinir.

Eötvös'ün fizik bilimlerine en büyük katkısı, 1886'dan sonraki tüm araştırmalarına konu olan kütle çekim kuvvetlerinin ölçümüdür. Çekim alanı ile manyetik alanın yön ve şiddet değişimlerini belirlemek üzere yaptığı bu ölçümlerde, daha önce Coulomb ve Cavendish'in de kullandığı burulma terazisinden yararlanan Eötvös, bütün cisimlerin birim kütlesi başına düşen yerçekim kuvvetinin eşit olduğunu saptadı. Yatay durumda asılı bir çubuğun iki ucuna yerleştirilmiş kütlelerin burulma eksenine çevresinde yatay olarak yer değiştirmeleri ilkesine dayanan Cavendish terazisine düşey yer değiştirme olanağı da ekleyen Eötvös'ün bu araçla yaptığı ölçümlerin duyarlılığına uzun yıllar ulaşamadı.

Eötvös'ün ölçümleri, yerçekim ivmesinin cisimlerin yapısına değil yalnızca kütlesine bağlı olduğuna, bu nedenle tüm cisimlerin boşlukta aynı hızla düştüğüne ilişkin eski bilgileri doğrularken, kuramsal ve uygulamalı fizikte yeni gelişmelerin de öncüsü oldu. 1889'da yaptığı ölçümler, yerçekimi kütlesi ile eylemsizlik kütlesi arasında milyarda (10^9) 5 düzeyinde bir fark olduğunu göstermişti. İki kütleli eşdeğer olduğunu kanıtlayan bu sonuç, Einstein'ın genel görelilik kuramının önemli kanıtlarından biridir. Çağdaş teknik olanaklarla ancak 1971'de 10^{12} 'de 1 düzeyinde sonuç alınabilmesi, Eötvös'ün burulma terazisiyle yaptığı ölçümlerin duyarlılığını belgeler.

Ayrıca yeraltındaki yapı değişikliklerinin belirlenmesinde kullanılan Eötvös terazisi uzun yıllar jeolojik ve sismik araştırmaların önemli araçlarından biri olmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Roland Eötvös gesammelte Arbeiten*, (ö.s.), P.Selényi (der.), 1953, ("Roland Eötvös'ün Toplu Yapıtları").

- **BAKINIZ:** CAVENDISH, COULOMB, EINSTEIN, GALILEI, MICHELSON, I. NEWTON.

EPAMINONDAS

(İÖ 410-İÖ 362)

**Thebaili komutan ve devlet adamı.
Yaptığı savaşlarla Isparta'nın askeri
üstünlüğüne son vermiştir.**

Thebai'de doğdu, Mantinea'da öldü. Soylu bir ailenin oğlu olan Epaminondas iyi bir eğitim gördü. Pythagorasçı Lysis'in öğrencisi oldu ve hatip olarak ün kazandı. Askeri seferlere katıldı. Halk Partisi önderlerinden Pelopidas ile arkadaş oldu ve İÖ 385'te yapılan bir savaşta onun hayatını kurtardı.

Ispartalılar, İÖ 382'de bazı Thebaililer'le işbirliği içinde bir hükümet darbesi gerçekleştirerek Thebai'nin yönetimini denetimleri altına aldılar. Yeni azınlık yönetimi kentin yakınındaki Isparta garnizonu tarafından desteklenmekteydi. Pelopidas'ın da içinde bulunduğu önceki yöneticiler sürgüne gönderildiler. Pelopidas İÖ 379'da Atina'dan gizlice dönerek yönetimi devirdi ve Isparta garnizonunu teslim olmaya zorladı. Epaminondas, bu olaylar sırasında Pelopidas'a yardımcı oldu.

Daha sonraki sekiz yıl boyunca Epaminondas siyasi yaşama fazla karışmadı. Bu süre içinde Thebai yönetimi Atina ile ittifak yaparak Isparta'ya karşı başarılı bir şekilde mücadele etti. Thebai'nin önderliği altında Boiotya (Boeatia) devletleri bir federasyon oluşturdu. Epaminondas, İÖ 371'de Isparta ile savaşın sona ermesi için yapılan barış görüşmelerine Thebai delegesi olarak katıldı. Görüşmelerde Isparta'dan yeni kurulan federasyonu tanımasını istedi. Ancak Isparta bunu reddetti ve her Boiotya kenti ile ayrı barış antlaşması yapılmasını istedi. Epaminondas bunu kabul etmeyince Ispartalılar Boiotya'ya karşı saldırıya geçtiler. İÖ 371'de Leuktra'da (Leuctra) yapılan savaşta Epaminondas düşmanla karşılıklı saf lar biçiminde değil ezici bir güçle saldırma ilkesine dayalı yeni bir taktik uygulayarak Ispartalılar'ı yenilgiye uğrattı. Savaştan sonra Orta Yunanistan'daki birçok devlet Thebai ile ittifak kurdu. Böylece Boiotya federasyonu güvence altına alındı.

Epaminondas, İÖ 370-369 kışında Peloponnesos'a karşı yeniden saldırıya geçti. Mesene'yi (Messenia) Isparta'nın boyunduruğundan kurtardı ve yeni bir Messenia devleti kurdu. Arkadya'nın (Arcadia) Isparta birliğinden ayrılmasını teşvik etti ve Arkadya birliğinin başkenti olarak Megelopolis'i kurdu. Yeni oluşturulan bu devletler Isparta'yı frenleyecek, onun Peloponnesos dışında ciddi bir askeri güç haline gelmesini önleyecekti.

Epaminondas, Thebai'ye döndüğünde *arhon* (yönetici) olarak süresi sona erdiği halde yurt dışında görevini sürdürmüş olması nedeniyle mahkemeye verildiyse de beraat etti. Ancak yeniden *arhon* seçilmedi. İÖ 367'de Pelopidas'ı kurtarmak için Tesalya'ya yapılan sefere er olarak katıldı. Ancak savaşın kötüye gitmesi üzerine komutanlığa getirildi ve savaş kazandı. Bunun üzerine yeniden *arhon* seçildi. Epaminondas, İÖ 366'da Peloponnesos'u üçüncü defa işgal ederek buradaki bazı devletlerden Thebai'ye bağlılık güvencesi aldı. Bu sırada Atina, Isparta'yı

desteklemeye başlamış ve Thebai'ye savaş açmıştı. Epaminondas, İÖ 364-363'te Atina'nın deniz üstünlüğüne meydan okumak amacıyla büyük bir filoyla Bizantion (İstanbul) üzerine sefere çıktı. Sefer sonucu Thebai ile Rodos, Khios (Sakız) ve Bizantion arasında antlaşmalar imzalandı. Epaminondas İÖ 362'de yeniden Peloponnesos'a saldırdı. Mantinea'da Atina ve Isparta güçlerine karşı giriştiği savaşı kazandı. Ancak savaşta aldığı ağır yaralar sonucu öldü. Ölümünden sonra Thebai eski gücünü yitirdi.

EPIKHARMOS

(İÖ 550-İÖ 460)

**Anadolulu bilge ve ozan. Şiirlerinde
doğa, ahlak ve tıp sorunlarını işle-
miştir.**

Kos (İstanköy) Adası'nda doğdu, Siraküza'da öldü. Helothathales adlı bir Anadolu yerlisinin oğludur. Küçük yaşta babasıyla geziye çıkıp Anadolu kıyılarını dolaşmıştır. Sonra bu gezilerini kendi başına sürdürmüş, Megara ve Sicilya'ya gitmiş, Siraküza'da yerleşmiştir. Ölümünden sonra Siraküzalılar, onun geldiğini yansıtan dizeleri de taşıyan bir anıt diktirmiştir.

Epikharmos'un felsefeye duyduğu ilgi Pythagoras'ın konuşmalarını dinlemekle başlamıştır. Felsefe yanında hekimlik ve ahlak sorunlarıyla da ilgilenen bilge, Diogenes Laertius'un bildirdiğine göre, bütün düşüncelerini şiir ve düzyazı karışımı bir türle ortaya koymuştur. Epikharmos'un, ilgilendiği konular üzerine birçok kitap yazdığı söylenirse de, bunlardan ancak birkaç bölüm kalmıştır. Onunla ilgili bilgilerin bir bölümü Platon'un yapıtlarındaki alıntılardan edinilmiştir. O. Lorenz, *Leben und Schriften Koers Epikarm* ("Koslu Epikharmos'un Yaşamı ve Yazıları") adlı yapıtında Epikharmos'tan kalan ufak yazılara dayanarak, felsefe, ahlak ve hekimlikle ilgili düşüncelerini sergilemiştir. Epikharmos'un yericisi, alaya alıcı bir dille kırkın üstünde oyun yazdığı, İlk Çağ'da bu oyunlarıyla ün sağladığı ileri sürülür.

Epikharmos'a göre bütün diri varlıklarda, yaşamlarını koruma ve sürdürme konusunda, doğadan kaynaklanan belli bir bilgi vardır. Hayvanların yavrularını yetiştirmesi, beslemesi, koruması onlarda birtakım bilgilerin bulunduğunu gösterir. Doğa, bütün diri varlıklara kendi türlerine göre, belli bilgiler vermiştir. Bu bilgiler insanda daha ileri bir aşamada olabilir, ancak doğanın dışında bir kaynaktan gelemmez. Bütün bilgilerin kaynağı olan doğa en büyük bilgedir.

Ahlakla ilgili görüşlerinde de doğaya uyulması gereğini savunan Epikharmos, doğanın en güvenilir yol gösterici olduğu kanısındadır. Ona göre, doğa iyidir, güzeldir, doğrudur. Bu nedenle kişinin doğayı örnek alması gerekir. Nitekim sağlık konusunda da başlıca kaynak doğadır. Sağlığı koruyacak bütün gereçler doğada vardır. Sağlığın bozulması doğaya aykırı davranma yüzündendir. Epikharmos'un ahlak-

la ilgili görüşlerinin Platon'u etkilediği, Platon'un idea kuramında ondan yararlandığı ileri sürülür.

•**KAYNAKLAR:** Diogenes Laertius, *Leben und Meinungen berühmter Philosophen*, 1967, (Almanca baskısı); O.Lorenz, *Leben und Schriften Koers Epikarm*, 1894.

•**BAKINIZ:** PLATON, PYTHAGORAS.

EPİKMAN, Refik Fazıl (1902-1974)

Türk, ressam. Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği'nin kurucularındandır.

İstanbul'da doğdu, 17 Mayıs 1974'te Ankara'da öldü. Babası Galatasaray Lisesi'nin ilk mezunlarından Mustafa Fazıl Bey'dir. Refik Fazıl'a resmi tanıtıp sevdiren annesi Nadire Hanım olmuştur. Davut Paşa İdadisi'nde okuduktan sonra 1918'de Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi'ne (sonra Güzel Sanatlar Akademisi, şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) girdi ve Çallı İbrahim Atölyesi'nde öğrenim gördü. 1925'te Sanayi-i Nefise'yi birincilikle bitirdi. Avrupa yarışmasını da birincilikle kazanarak Paris'e resim öğrenimine gönderildi. Paris'te üç yıl kaldı ve Académie Julian'da Paul-Albert Laurens'in atölyesinde çalıştı. 1928'de Fransa'dan dönünce Akademi'de asistan olarak görevlendirildi. 1929'da Avrupa'dan birlikte döndüğü Ali Avni Çelcibi, Şeref Akdik, Zeki Kocamemi, Muhittin Sebati, Cevat Dereli ve Mahmut Cûda ile birlikte Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği adını verdikleri bir birlik kurdu. Askerlik görevinin bitiminde, Akademi'ye geri dönme girişimi geri çevrildi. Bunun üzerine Ankara'ya gitti ve 1933'te Atatürk Lisesi'ne öğretmen olarak girdi. 1939'da Gazi Eğitim Enstitüsü atölye hocalığına atandı. 1966'da emekli oluncaya değin bu görevde kaldı. Öğretmenliğin yanı sıra Halkevleri Güzel Sanatlar Kolu başkanlığı da yaptı.

1974'e değin her yıl Devlet Resim ve Heykel Sergileri'ne katıldı. Bu sergilerde ikincilik ve üçüncülük ödülleri kazandı. 1974'te açılan Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde de onur ödülünü aldı.

Epikman, öğrencilik döneminde Çallı'ya özgü renklerle, doğa ve modele dayanan çokkulu resimler yapmıştır. Paris dönüşü doğaya kübist ve yapımcı (konstrüktif) bir anlayışla yaklaşmıştır. Resimlerinde desen ve biçim tasası ağır basar. 1960'dan başlayarak yaptığı soyut resimlerinde renk ögesine daha çok yer vermiştir. Gene de bu resimlerinde bir çeşit desen kurgusunun egemen olduğu görülür. Renk ve biçimlerin psikolojik etkilerine dayanan anlatımından dolayı onun bu resimleri soyut dışavurumcu (abstre ekspresyonist) olarak adlandırılabilir.

Epikman resim sanatıyla ilgili kitaplar ve çeşitli sanat dergilerine araştırma ve inceleme yazıları da yazmıştır.

•**YAPITLAR (başlıca):** *Peysaj - Marmara Adası*, 1931; *O Gün*, 1937, TBMM Müzesi; *Sivas Kongresi'nin Toplandığı Salon*, 1937; *Mustafa Kemal Paşa Meclis Binası Önünde*

Halka Hitab Ederken, 1937, TBMM Müzesi; *Kale Yolu (Hatay)*, 1939, Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü; *Bursa'dan Peysaj*, 1940; *Vision-Görünü*, 1960; *Düzenleme*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Fantezi Görüntü*, Cumhurbaşkanlığı Köşkü; *Bağ Bozumu (Malatya)*, T.İş Bankası Koleksiyonu; *Samanpazarı*, Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü; *Oturan Kadın*, Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü; *Kompozisyon*, Milli Kütüphane; *Ağaçlar*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Kabarc*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Orman*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Caz*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Antik Soyutlama*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

EPİKTETOS (50 - 138)

Anadolu kökenli Yunanlı bilge. Yeni Stoa öğretisini geliştirerek yaşamla bağlantılı bir ahlak anlayışı geliştirmiştir.

Anadolu'nun Frigya bölgesinde, Hierapolis'te (Pamukkale) doğdu, Epiros'ta Nikopolis'te öldü. Roma İmparatoru Neron'un özgürlüğe kavuşmuş kölelerinden Epaphroditos'un satın alıp Roma'ya götürdüğü bir köleydi. Gerçek adı bilinmiyor, takma adı olan "epiktetos" sözcüğü ise köle anlamına gelir. Epiktetos'un gençliği, çok katı yürekli, acı çektiirmeyi seven efendisinin yanında, sıkıntılar içinde geçti. O dönem Roma'sında kimi efendilerin kölelerine uygulamayı alışkanlık edindikleri acı çekirme özel bir araçla uygulanırdı. Epiktetos'un kollarını, ayaklarını çekilip döndürülünce yanlara doğru açılan acı çekirme aracına bağlayan efendisinin bu davranışı karşısında Epiktetos "ayağımı kıracaksın" demiş, efendisi aldırmamış, aracı daha hızla çevirince ayağı kırılmış. Bunun üzerine Epiktetos, "işte kırdın" demekle yetinmiş. Bu olay Epiktetos'un yaşamını anlatan birçok kaynakta geçer.

Mutluluk ve Davranış

Epiktetos, kölelikten kurtulup, özgürlüğe kavuşunca felsefeyle ilgilenmeye başladı. Önce Stoacı Musonius Rufus'un öğrencisi oldu, sonra eski Anadolu, Yunan ve Roma bilgelerinin, o dönemde bilinen yazılarına okudu. Eski Stoa ile Orta Stoa öğretilerinden kaynaklanan Yeni Stoa görüşünü ortaya atan Seneca'nın düşüncelerini benimsedi. Roma İmparatoru Domitianus'un bütün bilgeleri Roma'dan kovması üzerine 94'te Epiros bölgesinde Nikopolis iline göçtü, çalışmalarını orada sürdürdü.

Bütün yaşamı yoksulluk, geçim sıkıntıları içinde geçen Epiktetos yazılı yapıt bırakmadı. Felsefeyle ilgili düşüncelerini öğrencisi Flavius Arianus onun adına düzenlediği *Egkheiridion kai Diatribai* (Düşünceler ve Sohbetler) adlı kitapta toplamıştır.

Ahlak ve Yaşam

Epiktetos, düşünme yöntemi olarak, Seneca'nın geliştirdiği Yeni Stoa görüşünü benimsemiş, ancak felsefesinin odağını yaşama dayalı uygulamalı bir ahlak anlayışı oluşturmuştur. Ona göre ahlak bir yaşama kuralıdır ve toplum içinde geçen davranışların temel ilkelerini içerir. Ahlakın başlıca kuralı toplumun geçici etkilerinden, duygusal eğilimlerinden uzak kalarak derin düşünceye dalma, gerçeğin özü olan bilgiyi edinmedir. Bunu başarmanın tek yolu da acıya, üzüntüye katlanma ve çevreden kopmadır

(*anekhon kai apekhon*). Yaşama düzen vermeyen bir bilginin, kişiyi yetkinleştirmeyen bir ahlak yönteminin değeri yoktur. Bilgi kendi kendini anlama, ahlak ise duygusal etkilerden sıyrılarak özgür istencin ışığı altında yaşamayı sağlayan ilkeleri uygulamadır.

Epiktetos'a göre mutluluk bütün duygusal eğilimlerden uzak kalmak, kendini bir istenç varlığı olarak, gerçeği düşünmeye vermekle sağlanır. İnsanın çevresinde bulunan bütün varlıklar geçicidir, kalıcı olan yalnız Tanrı'dır. İnsanı üzeri, ona acı çektiren çevresinde geçen olaylar, nesneler ve doğa değildir, onlarla ilgili düşünceleridir. Bu nedenle ölüm de bir yıkım sayılamaz, gerçek yıkım insanın ölüm konusundaki görüşlerindedir. Kişi duygularının etkisinde kalarak elinde olmayan bir nesneyi elde etmeye çalışırsa mutsuz olur. Mutluluğu engelleyen de istencin güçsüz ve yetersiz oluşudur. Olgunluk, yetkinlik, olduğu gibi görünmek, bütün düzmece girişimlerden sakınmak ve bilgiç geçinmemektir. Bu gibi davranışlar mutsuzluğa yol açmakla kalmaz, istencin yetersiz olduğunu gösterir. Ölüm karşısında üzüntüye kapılmak, çok özlenen bir nesneyi elde edince sevinmek istencin gücüyle bağdaşmaz, kişiyi kötümserliğe sürükler.

Epiktetos için ölüm doğal bir olaydır, bilge kişi

Acıya Katlanma

Felsefe tarihinde insanı konu edinen akımlar değişik görüşler ileri sürmüş, insanı kendi bütünlüğü içinde değil de, belli bir yanıyla ele almıştır. İnsan bir eylem varlığı, toplum varlığı, us varlığı, bilgi varlığı gibi kavramlarla niteleyen bu görüşlerin üzerinde anlaşmaya vardıkları belli bir tanım yoktur. Her tanım, felsefe dizgesinin yöntemine, bakış açısına göre ayrı bir içerik taşımaktadır. İnsanı bir istenç varlığı olarak niteleyen Eski Stoa, Orta Stoa ve Yeni Stoa çığırlarının istenç kavramı konusunda anlaşmış gibi görünmelerine karşın, getirdikleri tanımlar değişiktir. Sokrates'ten* kaynaklanan ve insanı anlamının önemini vurgulayan felsefe çığırlarının üzerinde durdukları başlıca konu da insanın mutluluğudur. Epikuros'un*, Anthistenes* ve Aristippos* öğretilerine karşı, yeni bir yorumla biçimlendirdiği mutluluk sorununu Epiktetos başka bir düşünce yöntemiyle çözmeye çalışmıştır. İnsanı bir istenç varlığı olarak gören Epiktetos için mutluluk bilgece olgunlukla, bütün eylemleri istencin denetimi altına almakla sağlanır.

İstencin denetimi, insan davranışlarını belli yönde yoğunlaştırmak, özellikle duygusal eylemleri sınırlandırmak içindir. Epiktetos'un ileri sürdüğü istenç denetiminde temel sorun acıya katlanmadır. Bu acı tinsel olduğu gibi gövdesel de olabilir. Kişinin yapacağı tek iş istencini belli bir konu üzerinde yoğunlaştırarak duyguların etkisinden kurtulmak ve kendini "duygulanmaz" duruma getirmektir. Bu görüş, daha sonra,

Roma felsefesinin temelini oluşturmuştur. Hristiyan düşüncesini, özellikle Kilise Babaları'nın geliştirdikleri din anlayışını derinden etkileyen istenç kavramı tin özgürlüğünün odağı sayılmıştır.

Hristiyanlık anlayışına göre bu evren geçicidir, kalıcı olan tanrısal evrendir. Bu nedenle, kişi bu evrende ne denli acı çeker, acıya katlanır, duygularının, tutkularının etkisinden sıyrılırsa o oranda olgunlaşır. Bu inanç, toplumdaki çekilmeye, gövde gereksinimleri karşısında duygusuz kalmaya yönelik bir öz eğitimi (nefs terbiyesi) geliştirdi.

İslam ülkelerinde de, tanrısal evrende mutlu ve ölümsüz bir yaşam sürmenin gövde ve tin gereksinimlerini ortadan kaldırmaya bağlı olduğu kanısı yayıldı. Toplumdan uzaklaşma, içe kapanış ve Tanrı'dan başka bir nesne düşünme eğilimi ağırlık kazandı. Kimi İslam tarikatlarında "Tanrı'ya ulaşmanın tek yolu acıya katlanmadır" biçiminde bir ilke benimsendi. Rufai tarikatında dervişlerin kızgın demir yalaması, gövdenin en duyarlı yerlerine şiş batırma, cam yeme, kılıç yutma gibi eylemler İlk Çağ felsefesinden kaynaklanır. Süiirlerde, Hasan ile Hüseyin'in ölüm yıldönümleri nedeniyle düzenlenen törenlerde çivili topuzlarla dövünme, ağır acılara katlanma kökeni İlk Çağ'a giden bir olaydır. Bu tür olayların, gerçekte, çoktanrı dinlerden kaynaklandığı açıktır, ancak İlk Çağ düşüncesi bunu bir felsefe sorunu olarak biçimlendirmiş, geliştirmiştir.

► bu olay karşısında sarsılmaz, yaşadığının gerçek olduğunu bildiği gibi ölümün de gerçekliğini anlar. Bir olay ne denli korkunç, üzücü ya da sevindirici olursa olsun, onun karşısında, yapılması gereken ölçülü davranmaktır, "ölçüyü kaçıran için ölçü yoktur artık". Bilge kişi ölçülüdür, özgür istencin dışında bir yönetici güç tanımaz. Ancak bilgenin bilgeliği de davranışlarıyla anlaşılır. Bu nedenle, bilgelik konusunda yetkinliğe, olgunluğa ulaşmak isteyen bir kimsenin uyması gereken koşullar vardır. Bu koşullar da kimseyi kötülememek, kimseyi övmek, kimse-den yakınmamak, kimseyi suçlamamak, kendi kendini beğenip büyükmek, başarısızlığından dolayı yalnız kendi kendini suçlu görmek, kendini övdürmek için iş yapmamak, alçakgönüllü olmaktır.

İnsan konusunda, Epiktetos'un ileri sürdüğü düşünce iki ayrı tözden kurulu bir varlık anlayışına dayanır. Ona göre insan biri tin, öteki gövde olmak üzere iki değişik tözden kurulu bir bütündür. Tin, kişinin tanrılarla özdeş varlığıdır. Bu nedenle gövdeden ayrıdır. Gövde ise öteki dirilerle ortak bir tözendir. Çünkü "biz birbirinden çok ayrı iki doğadan kurulmuşuz. Hayvanlarla ortak olduğumuz bir gövde ve tanrılarla ortaklaşa taşıdığımız bir tin vardır".

Tanrısal bir nitelik taşıyan tinin büyüklüğü enginliğiyle değil, yetinmelerdeki kesinlik ve gerçekle ölçülebilir. Ancak yetinmelerin (kanaatların) ölçüsü ve kuralı da davranışlardır. İnsan bir us varlığıdır, us ise tanrısal bir tözdür. Bu tanrısal tözü taşıyan insan, gövdesi nedeniyle, ölümlü bir hayvandır, ancak onu hayvandan ayıran da usudur.

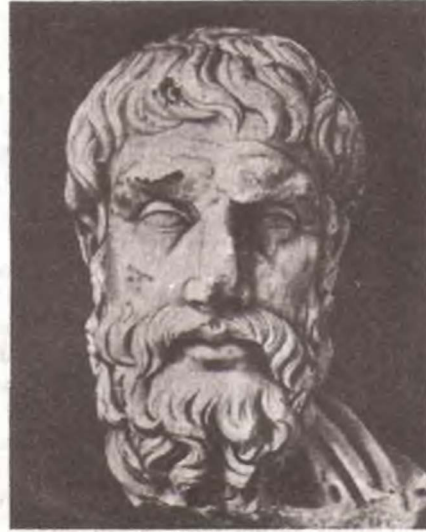
Epiktetos'a göre evren kendiliğinden olan bir varlık değildir, onu yaratan ve düzenleyen tanrısal bir erktir. Bu nedenle, evrende egemen olan da tanrısal istençtir. Kişide tikel, Tanrı'da ise tümel istenç vardır. Tanrı özünü oluşturan bilim, anlık, düzen ve ustur. Kendi yapısı gereği iyi ve kötü diye bir nesne yoktur, iyi de kötü de kişisel istence bağlıdır.

Özgürlük sorununu usla bağlantılı gören Epiktetos, onu bir yönelme olarak tanımlar. Ona göre özgürlük, bütün tutkulardan, geçici eğilimlerden sıyrılarak, tanrısal olana istençle yönelmedir. Bu yönelmede özgürlüğün kılavuzu us, uygulayıcısı da istençtir. Özgürlükle ya da başka bir sorunun çözümüyle ilgili yanılgıların kaynağı önyargılardır. Yanılmadan kurtulmanın ölçüsü duygusal olandan uzak kalarak us ve istence uyma, doğrunun ölçüsü ise soyun özelliklerini türe uygulamaktır.

Epiktetos'un düşünceleri, özellikle Tanrı ve evrenin yaratılışı, tin-gövde bağlantısıyla ilgili olanlar, daha sonraki dönemlerde Hıristiyan düşüncesini etkilemiş, kimi tanrıbilimcilere esin kaynağı olmuştur.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Egkheiridion kai Diatribai*, (Düşünceler ve Sohbetler, 1942).

● **KAYNAKLAR**: J.Bonforte, *The Philosophy of Epiktet*, 1955; A.Bonhoeffer, *Epiktet und die Stoa*, 1968; A.Bonhoeffer, *Die Ethik des Stoikers Epiktet*, 1968; T.Collardau, *Etudes sur l'Epictète*, 1903; W.Wieland, *Geschichte der Philosophie Antike*, 1982.

Epikuros

◀ **Ölüm,
Bilge ve
Ölçü**

EPIKURO (İÖ 342 - İÖ 271)

Anadolu kökenli Yunanlı filozof. Felsefenin birey mutluluğunu sağlayacak bir ahlak öğretisi olduğu görüşünü savunmuştur.

Samos (Sisam) adasında doğdu, Atina'da öldü. Yoksul bir kimse olan babası Neokles, sonradan yerleştiği Atina'da öğretmendi. Epikuros, bir süre Sisam adasında Platoncu bilgelere öğrenim gördü. Ailesinin Sisam'dan sürülmesi üzerine Kolophon'a (Değirmendere) yerleşti, sonra Tcos'da (Sığacık) Demokritosçu filozoflardan Nausiphanes'in öğrencisi oldu ve ondan Demokritos'un düşüncelerini, özellikle atom kuramını, kuşkucu Pyrrhon'un görüşlerini öğrendi. Bir süre Mytilene (Midilli) ve Lampsakos'ta (Lapseki) felsefe okuttu. 306'da Atina'ya yerleşti, orada kendisine büyük ün sağlayan ve birçok öğrencinin çevresinde toplanmasına yol açan okulunu kurdu. Bu okulun, çitle çevrili bir bahçenin içinde kurulması nedeniyle, adına *kepos* (bahçe) denmiştir. Bir söylentiye göre, okulun bulunduğu bu bahçenin girişinde; "Yabancı, burada kendini çok iyi sezeceksin. Burada en yüce iyi olan haz vardır." sözleri yazılıymış.

Felsefesinin odağına mutluluğu (*endaimonia*) yerleştiren Epikuros'a göre insan bir yaşam varlığıdır, evrende belli bir yeri, yaşamının da belli bir ereği vardır. İnsan varlığından yola çıkan felsefe, insanı anlamak ve anlatmak için, üç ana konu üzerinde durur. Bunlardan biri evren (*physens*), ikincisi mantık (*kanon*), üçüncüsü de ahlak (*ethika*) adını alır. Felsefenin üzerinde durması, çözüm araması gereken bütün sorunlar bu üç konuda toplanmıştır. İçerikleri ayrı olmasına karşın, bu üç konunun, ereği birdir, o da insan mutluluğudur. İnsanı anlamak için önce, onun içinde yaşadığı dünyayı, dünyayı kuşatan evreni bilmek, tanımak gerekir.

Epikuros'un düşünce dizgesinde evreni konu edinen öğretisi fiziktir. Fizik, evrenin yapısını, biçimi-

*Evren ve
Kurucu
öğeler*

ni, kurucu öğelerini, düzenini araştırır, insanla olan bağlantısını ortaya koyar. Fiziğin incelediği evren daha ufak bölümlere ayrılamayan atomlardan kurulu bir bütündür. Onun içerdiği varlıkların türlü türlü olması, atomların değişik biçimliliğinden dolayıdır. Gerçek olan bu atomlarla boşluktur. Bu ikisinin dışındabaska bir varlık söz konusu değildir. Atomların, içinde devindikleri boşluk sınırsızdır. Devinme atomların boşlukta yer değiştirmesidir. Ancak bu devinme, bu yer değiştirme belli ve değişmez bir yasa gereği değildir, gelişigüze'dir. Evren, gerçek bütünlüğünü kazanmadan önce, onu oluşturan atomlar yukardan aşağı doğru düzgün bir devinimle düşmekteydi. Bu düşme sırasında birtakım sapmalar oldu. Bu sapmalar sonucu birbirine çarpan atomlar ağırlıklarına ve türlerine göre öbek öbek yığılaştı. Böylece, evren bütünü içinde yer alan, değişik dünyalar oluştu. İşte, insanların üzerinde yaşadıkları dünya da, bu atomlardan kurulu dünyalardan biridir. Dünyanın dışında ve uzayda bulunan varlıklar da atomlardan kuruludur, ancak her birinin kuruluş düzeni ve yapısı, kurucu öğelerinin biçimleri ayırdır. Gerek dünya gerekse gök varlıkları tanrısal değildir, Tanrılar onların devinimine karışmazlar.

Epikuros'un anlayışına göre, başta Güneş ve Ay olmak üzere, bütün gök varlıkları ayrı ayrı özellikler taşır. Bütün evrene ışık saçan, aydınlık sağlayan Güneş'tir. Ay, ışığını Güneş'ten aldığı gibi, kendi de özgün bir ışık kaynağı olabilir. Ay birdenbire karanlığa gömüldüğünde ışığının söndüğü düşünülebilir. Ote yandan, Yer'in Ay'la Güneş arasına girerek gölgesini Ay üzerine düşürmesi Ay tutulması denen

olayın nedeni olabilir. Epikuros bu konuda kesin bir yargıda bulunmaz, olası bir durumdan yana görünür.

Mantık, Epikuros'a göre doğru düşünmenin, doğru bilgi sağlamanın ilkelerini araştırır, insan bilgisinin genel kurallarını, ölçülerini göstermeye çalışır. Mantığın üzerinde durduğu bu ölçüler ve kurallar üçe ayrılır: algılar, kavramlar ve duygular. Algılar duyuyla sağlanan birer veri olarak doğrudur. Kavramlar ise daha önceden kazanılmış algıların yinelenmesinden oluşan tasarımlardır. Duygular da haz (*hedoni*) ve acı (*pathe*) niteliğinde ortaya çıkar. Haz sürüp gitmesi istenen, boyuna kendisine yaklaşılmaya çalışılan bir duygudur. Acı ise istenmeyen, kaçınılan bir duygudur. Hazzın bütün türleri iyidir, acınıninkiler kötüdür. Ancak hazzın kalıcı olması gerekir. Bu da yetkin kişide bulunur. Geçici hazlar yetersiz, bilgisiz kimse-lerin eğilim duydukları duygulardır. Bunlar gövdeyle ilgilidir. Kalıcı hazlar ise bilgeliği, yetkinliği gerektirir. Bu tür hazların gövdeyle ilgisi yoktur. Bilge kişinin yöneldiği haz tinsel dinginliktir (*ataraxia*). Kişi, bütün geçici eğilimlerden sıyrılır, kaygılardan arınır, çevrenin etkisinden kurtulur, kendini bilgece düşünmeye veririse tinsel dinginliğe ulaşır. Bu aşamaya varan kişide düşünce ile eylem arasında uyum sağlanır, düşünülenle yapılan birbirini bütünler, çelişkiye yer kalmaz. Bu durumu oluşturan bilgiye "sağlam bilgi", onun yönlendirdiği eyleme de "doğru eylem" denir. İşte tinsel dinginliğe varan kişide bulunan da bu sağlam bilgi ve doğru eylemdir. Eylemin doğruluğu duyuyla sağlanan verilerin sonucudur. Duyular yanıltıcı değildir. Epikuros, duyuların sağladığı verilerin yanılmaya yol açmadığını,

Tinsel Dinginlik

İlk Çağ felsefesinde insan mutluluğu önemli bir sorundur. Bu soruna aranan değişik çözümlerden biri de tinsel dinginliktir (ataraksia). Epikuros'un geliştirdiği kurama göre mutluluk ancak tinsel dinginlikle sağlanabilir. Bu kuram, daha sonraları geniş yorumlara uğratılmış, özellikle Orta Çağ'da din inançlarıyla birleştirilerek tanrıbilim alanına sokulmuştur. Böylece, bilgece bir kavram olan ataraksia tanrıbilimcilerin elinde kaynağındaki anlamından soyutlanmıştır. Tanrıbilimde tinsel dinginlik, kişinin çevresinden, tutkulardan, geçici varlıklardan yüz çevirerek kendini Tanrı'ya vermesi, olgunluğa ulaşması anlamında kullanılır. Bunun da iki yöntemi vardır, birine içekapanış, ötekine elden geldiğince azla yetinme denir. İçekapanış derin düşünmeye, azla yetinme de doğal gereksinimleri, istekleri, en aza indirmeye bağlıdır. Bu iki yöntemi başarıyla uygulayan kimse tinsel bakımdan dengeye ulaşır, bütün olumsuz etkilerden, sarsıcı olaylardan uzak kalır. Tanrı'nın da olgun, yetkin kişiden istediği budur. Tinsel dinginliği İsa'nın yaşamında gerçekleştirdiğini ileri süren tanrıbilimciler de vardır. Onlara göre İsa bütün insanları, başlangıçta,

Adem ile Havva'nın işledikleri ağır suçtan (günah) kurtarmak için her türlü acıya katlanmış, yetkin insan örneğini vermiştir. Bu yetkinlik ise yalnız tinsel dinginlikle varılan bir aşamadır.

İslam düşüncesinde tinsel dinginliğe varan kişiye "kâmil insan" denir. Kâmil insan (olgun kişi) evrenden, tutkulardan, geçici isteklerden, gösterişten sıyrılmış özünü Tanrı'ya adanmış, tinsel olgunluğun en yüksek aşamasına ulaşmıştır. Tanrı onun gönlünde, engin bir sessizlik, sınırsız bir dinginlik içinde görünüş alanına çıkmıştır. Onun gönlü Tanrı'nın evidir, onun dili Tanrı'nın dilidir. Gerçek olan Tanrı'dır, o bir araçtır, istencini Tanrı istenciyle birleştirmiştir. Tasavvuf'ta böyle bir olgunluk aşamasına sevgi (aşk) ve gönül bilgisi (irfan) ile ulaşılır. Gönül bilgisi dinginlik içinde olgunluk sağlayan tanrısal ışık niteliğindedir.

Epikuros'un ortaya attığı bu görüş, böylece çağların akışı içinde, değişik yorumların süzgecinden geçirilerek birbiriyle uzlaşma olanağı bulunmayan yeni ahlak anlayışlarının doğmasına yol açmıştır.

yanılmanın (haşanın) duyumların yorumlanmasından, usavurmada kaynaklandığını ileri sürer.

- ▶ Epikuros'a göre önemli olan ahlaktır, fizik ve mantık ona bir giriş niteliğindedir. Ahlakın ereği mutluluk, konusu ise haz ve acıdır. Haz, biricik salt değerdir, acı ise salt kötüdür. Hazzın, biricik salt değer olduğu bütün dirilerin ona yönelmelerinden, onu elde etmeye çalışmalarından anlaşılmaktadır. Acının salt kötü olmasının en açık kanıtı da bütün dirilerin ondan kaçışıdır. Mutluluğu sağlayan başlıca değer olması nedeniyle, kişinin bütün eylemleri hazzı erek edinmelidir. Gerek hazzın, gerekse acının aşamaları vardır. Bu aşamalar haz ya da acıyı doğuran nedene göre değişir. İlerde kişiyi mutluluğa eristirecek bir acıdan kaçınmak doğru olmadığı gibi, mutsuzluğa yol açacak bir haz ardınca koşmak da doğru değildir. Haz ya da acının aşaması, kişinin mutluluğu bakımından, sağlayacağı yarara bağlıdır. Öte yandan acının ardından haz geliyorsa iyi, hazzın ardından acı ortaya çıkıyorsa kötüdür. Birincisinde mutluluğa, ikincisinde mutsuzluğa yönelik bir durum vardır. Mutluluğu sağlayan en önemli etken bilgidir. Bilgi bütün varlıkların kökü olan iyidir. Epikuros'un düşünce ortamında iyi ve bilgi kavramları, mutluluğun temelini oluşturmaları bakımından özdeştir.

Epikuros'un mutlulukla bağlantılı saydığı bir kavram da erdemdir. Ona göre erdemle mutluluğu birbirinden ayırma olanağı yoktur. Ne erdemsiz mutluluk, ne de mutluluk olmadan erdem söz konusu edilebilir. Erdem, kişinin davranışlarını yönlendirir, ona iyi düşünmeyi, doğru olmayı, boş inançlar karşısında korkuya kapılmamayı, kendi benliğinin bilincine varmayı, kendi kendine egemen olmayı öğretir. Bu nitelikleri bakımından erdemle bilgi arasında içten bir bağlantı vardır. Epikuros'un ahlakını biçimlendiren erdem, bilgi, mutluluk gibi üç öğe bilgelik temelini oluşturur. Bilgelik ise olaylar karşısında acısızlık (*apathe*) ve tinsel dinginlik içinde kendini gösterir. Bu durumda kişi kendine egemendir, korkusuzdur, kaygısızdır.

- ▶ Korku, kaygı gibi durumların kaynağı ölümdür. Ölüm de yaşam gibi doğal bir olaydır, ondan korkmanın, kaçmanın gereği yoktur. Ölümü korkunç gösteren bilgisizlik ve boş inançlardır. Bunların kaynağı da gelenekler, kuşaktan kuşağa aktarılan söylentiler ve söylencelerdir. Ölüm kişinin diriliğini, duyarlılığını ortadan kaldırdığına göre korkulacak bir yanı yoktur. Ölen bir kimsenin dirilmesi, yeniden eski niteliklerini, özelliklerini kazanması olanaksızdır, bu nedenle korkulu değildir. Kişinin bu korku veren olaylardan, nesnelerden kurtulabilmesi evreni, onun içerdiği varlıkları yeterince bilmesine bağlıdır. Korku salan nesnenin özü bütün açıklığıyla kavranırsa korkunun kendi de ortadan kalkar. Kişi çok iyi bildiği olaylardan değil de bilmediklerinden korkar. Bu korkular olayların başında da ölüm ve ölümden sonra başlayacağına inanılan yaşam gelir. İşte bunları bilme, boş inançların baskısı yüzünden kolay değildir. Oysa bilge kişi bunlara karşı ilgisizdir.

Epikuros'a göre tanrılar vardır, ancak bunlar bilgisizlerin sandıkları gibi değil, insan tininin ürettiği yüce varlıklardır. Tanrılar ölümsüz, önsüz-sonsuzdur. Bu nitelikleri de insan tiniyle olan bağlantıları yüzündendir. Tanrılar evrene, insanlara, gök varlıklar-

rına karışmazlar. Onlar, bütün kaygılardan, korkulardan, gereksinmelerden uzak kalmış mutlu varlıklardır. Bu nedenle hiçbir işe, hiçbir eyleme karışmazlar. Epikuros'a göre: "Tanrı'ya inanmayanlar, halkın inandığı tanrıları yadsıyan değil, halkın tanrılarla ilgili düşüncelerini benimseyenlerdir."

Evrenin ve onun kapsadığı bütün varlıkların değişik türde ve ağırlıkta atomlardan kurulu olduğunu ileri süren Epikuros'a göre tin de atomlardan oluşmuştur. Ancak, tini kuran atomların ayrı özellikleri ve nitelikleri vardır. Bu atomlar çok incedir, yuvarlaktır, parlak ve yeğniktir. Dirilik ve yaşama olanağı sağlayan tin gövdenin bütününe yayılmış durumdadır. Gövdenin devinmesi belli bir ereğe göre değil, tini oluşturan atomların etkisiyledir. İstenç denen yeti de tinin devinmesiyle oluşur, ayrı ve bağımsız bir varlık değildir. Gövdenin bütününe yayılmış olan tinin başka bir özelliği de, gövdeyi kuran atomlarla birleşmiş olmasıdır. Kemik, et, sinir, kan gibi gövde varlıkları değişik nitelikte atomların birleşmesinden oluşur. Bunlarda tini oluşturan öğeler de vardır. Gövdenin sıcaklığını sağlayan da bu atomlardır, ancak hızları, biçimleri değişiktir.

Epikuros, kendinden sonra gelen ve mutluluğu yaşamın ereği sayan filozoflarla aydınlar üzerinde, çağlar boyunca etkili olmuş, birtakım yeni görüşlerin ortaya atılmasına olanak sağlamıştır. Özellikle Demokritos'un atom anlayışına getirdiği yeni yorum, atomların devinimini zorunlu değil de gelişigüzel bir olay diye görmesi felsefe tarihinde zorunluluk ve gelişigüzellik gibi iki karşıt kavramın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Latin ozanı Lucretius onun düşüncelerini, *De Rerum Natura* ("Evrenin Yapısı") adlı yapıtında şiirleştirerek anlatarak bir bütünlüğe kavuşturmuş, daha geniş bir alana yaymayı başarmıştır. Epikuros'un savunduğu ve odağı tinsel dinginlik olan mutluluk Anthistenes, Aristippos gibi filozofların öne sürdükleri hazcılığa karşı yeni bir felsefe akımı yaratmıştır. Gerek Doğu'da, gerekse Batı'da bütün İlk Çağ boyunca etkili olan Epikurosçu düşünce Orta Çağ'da önemsenmemiş, Rönesans'tan sonra yeniden gündeme getirilmiştir.

• KAYNAKLAR: Diogenes Laertius, *Leben und Meinungen berühmter Philosophen*, (Almanca), 1967; P. Gassendi, *De Vita moribus et doctrina Epicuri*, 1647; F.A. Lange, *Materiyalizmin Tarihi ve Günümüzdeki Anlamının Eleştirisi*, 1982; Lucretius, *De Rerum Natura*, 1923; Sektos Empeirikos, *Adversus Mathematicos*, 1848.

• BAKINIZ: ANTİSTHENES, ARİSTİPPOS, DEMOKRİTOS, DİOGENES [Sinoplu], GASSENDİ, LUCRETIUS.

EPİMENİDES [Giritli] (İÖ 6.yy)

Giritli bilge. Ortaya attığı bir paradoksla tanınır.

Girit adasında, Knossos'ta doğdu. Yaşamına ilişkin bilgiler söylence niteliğindedir. Diogenes Laertius'un anlattığına göre gençliğinde babasının sürüsü-

◀ *Ahlak ve Mutluluk*

◀ *Atom ve Tin*

◀ *Korku ve Ölüm*

ne çobanlık ederken, girdiği bir mağarada uyuya kalır, 57 yıl sonra uyandığında her şeyin değiştiğini, yalnızca kendisinin genç kaldığını anlar. Bundan sonra doğaüstü güçlerle donandığına inanan Yunanlılar Epimenides'i "Tanrıların Sevgilisi" diye görürler ve Atina'da başgösteren veba salgınında ondan yardım umarlar. Gene bir söylenceye göre, Epimenides oğlaklar kurban ederek kenti salgından kurtarır. Bunun karşılığında da Atina ve Girit arasında bir anlaşma yapılmasını sağlar. Atinalılar'ın verdiği bir gemiyle yurduna döner. Bu yolculuğu konu alan 6500 beyitlik bir yapıtı olduğu söylenir. Kimi kaynaklara göre 157, kimilerine göre de 289 yaşında ölmüştür. İstediginde ruhunu gövdesinden ayırarak düşünceleri üzerinde yoğunlaştırdığı, çok az yiyip içtiği, geleceği önceden gördüğü söylenir. Böylece, söylence kahramanlarından biri gibi tanımlanan Epimenides'in Solon'a yazdığı sanılan bir mektup da onunla ilgili belgeler arasındadır. Burada, Epimenides, Solon'un yasalarını över baskıcı uygulamaları eleştirir, onu Girit'e çağırır.

Epimenides'in felsefe alanındaki yeri, mantık konusunda ortaya attığı, çok yaygın bir paradoks nedeniyledir. Bu paradoksun kaynağını bir ikilem oluşturur. Kendisi de Giritli olan Epimenides, "bütün Giritliler yalancıdır" demiş. Bu önermeyi geliştiren başka bir düşünür de "bütün Giritliler yalancıdır, Epimenides Giritli'dir, öyleyse Epimenides de yalancıdır" karşılığını vermiş. Epimenides yalancı olduğuna göre "bütün Giritliler yalancıdır" önermesi doğru değildir. Bu önermenin mantığa aykırılığı (paradoksluğu) kendi kendisiyle çelişerek sürüp gitmesindedir.

Epimenides'in ortaya attığı bu paradoks, daha sonraki dönemlerde geliştirilmiş, özellikle Elealı Zenon ve Parmenides'in elinde son biçimini almıştır.

• **KAYNAKLAR:** Chaigner, *Pythagoras et les Pythagoriciens* 1873; H.Demoulin, *Epimenides de Crète*, 1901.

• **BAKINIZ:** PARMENİDES, ZENON [Elealı].

EPSTEIN, Jacob (1880-1959)

İngiliz, heykeltci. Londra kentinin park ve alanlarına yerleştirilmiş heykelleriyle tanınmıştır.

10 Kasım 1880'de New York'ta doğdu, 21 Ağustos 1959'da Londra'da öldü. Rus Yahudisi bir anne babanın oğlu idi. Sanat yaşamına New York'un yoksul Yahudi mahallelerinin resimlerini yaparak başladı. 1901'de bir bronz dökümhanesinde çalıştığı sırada, resmini ilerletmek için Art Students League'de gece kurslarına başladı. Bir süre sonra gözlerinden rahatsızlanınca resmi bırakarak heykele yöneldi ve heykeltci George Grey Barnard'ın (1863-1938) asistanlığını yaptı. 1902-1905 arasında Paris'te Güzel Sanatlar Okulu'nda, ardından da Académie Julian'de öğrenim gördü. 1905'te İngiltere'ye gitti ve Londra'da bir atölye açtı. 1907'de İngiliz vatandaşı oldu. Aynı

yıl İngiliz Tıp Birliği'nin Stran'deki merkez yapısı için on sekiz tane heykel yaptı.

Epstein'in bu çalışmalarındaki çıplaklık, figürlerin verildiği pozisyonlar ve yüzlerdeki gerçekçi ifadeyle birleşince daha belirginlik kazanmış ve halk arasında şiddetli tepkilere yol açmıştır. 1911'de Oscar Wilde'in Père-Lachaise Mezarlığı'ndaki mezarı için yaptığı melek heykeli de yüzündeki baştan çıkarıcı ifade nedeniyle aynı biçimde eleştirildi. 1912'de Picasso, Brancusi ve Modigliani ile arkadaşlık kurdu. Bu döneminde Fütürizm'den (Gelecekçilik) kaynaklanan Vortizm'den etkilendi. 1915'te gerçekleştirdiği *Rock Drill* adlı çalışması bu anlamdaki en önemli yapıtıdır.

Epstein 1914'te İngiltere'de modern sanatın öncülüğünü yapan Londra Grubu'nun kuruluşunda etkin rol oynadı. Bu yıllarda çağdaş akımların etkilerinden arınarak, yalın biçimler ve düzgün yüzeylere dayanan özgün üslubunu geliştirdi.

Epstein küçük heykellerinde, anıt ve portre büstlerinde malzeme olarak taş ve bronz kullanmıştır. Büyük ölçekli heykellerinde dışavurumcu (ekspresyonist) bir yaklaşımla biçimleri bozmuş, gövde ve yüzlerde ilkel ve kaba bir anlatım yakalamaya çalışmıştır. Bu yapıtları halk tarafından fazla özgür, kaba, ilkel ve itici bulunmuş, İngiltere sanat çevrelerinde büyük tartışmalara yol açmıştır. Epstein ayrıca Einstein, Shaw, Conrad, Somerset Maugham, Nehru ve Paul Robeson gibi 20.yy'ın önde gelen kişilerinin portre büstlerini yapmıştır. Ressamca bir yaklaşımla ışık, gölge ve dokuyu ön plana aldığı bu çalışmalarında bronz kullanmıştır. Rodin'in dışavurumcu doğalcılığının romantik geleneğini sürdürdüğü portre büstleri, bu üslubun en başarılı örnekleri sayılır. Epstein ayrıca heykel sanatı hakkında çeşitli yazılar da yazmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** Oscar Wilde'in Mezarı, 1911, Père-Lachaise Mezarlığı, Paris; *Taş Oyma*, 1913, Tate Galerisi, Londra; *Rima*, 1925; *Ziyaret*, 1926; *Yaradılış*, 1931; *Ecce Homo*, 1935, ("İşte İnsan"); *Adam*, 1939; *Lucifer*, 1945; *Lazarus*, 1949; *Madonna ve Çocuk*, 1950-1952. Cavendish Alanı, Londra; *İşçi Sınıfının Ölülere İçin Anıt*, 1959; *St.Michael*, 1962, Coventry Katedrali.

• **KAYNAKLAR:** R.Buckle, *Jacob Epstein Sculptor*, 1963.

ERALP, Halil Vehbi (1907)

Türk felsefe tarihçisi. Bilimlerde yöntem konusunda çalışmaları vardır.

Selanik'te doğdu. Ailesiyle birlikte İstanbul'a yerleşti. İlk ve ortaöğrenimini Feyziye (Işık) Lisesi ve İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamladıktan sonra 1928'de Milli Eğitim Bakanlığı'na Fransa'ya gönderildi. Bordeaux Lisesi'nde, daha sonra Bordeaux ve Paris üniversitelerinde felsefe okudu. 1932'de Türkiye'ye döndükten sonra bir yıl Kadıköy Erkek Lisesi'nde felsefe öğretmenliği yaptı. 1933'teki Üniversite Reformu'nda İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde felsefe doçenti, 1949'da profesör oldu. 1962 ve 1966'da iki dönem dekanlık yaptı. 1977'de emekliye

ayrıldı. 1958'de Yahya Kemal'in ölümünden sonra, Yahya Kemal'i Sevenler Derneği'ni kurdu ve 20 yıl derneğin genel sekreterliğini yürüttü.

Eralp, felsefe alanındaki çalışmalarını, genellikle felsefe tarihi, mantık ve deney bilimlerinde yöntem konuları üzerinde yoğunlaştırdı. Türkiye'de ilk olarak Descartes felsefesinde fizik ve matematik sorunlarını işledi. Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde görev alan Reichenbach'la birlikte, gene Türkiye'de ilk kez lojistik konularını içeren çalışmalar yaptı. Bu çalışmalarının yanı sıra, başta felsefe tarihi olmak üzere, Fransızca'dan kitaplar çevirdi, sanat sorunlarıyla ilgilendi. *Felsefe Arşivi*'nde değişik konularda felsefe yazıları yayımladı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Descartes Fizikinin Metafizik Te-melleri*, 1939; *Lojistik* (Reichenbach ile), 1939; *Matema-tik, Fizik ve Kimyada Metot*, 1947; *Platon*, 1953; *Yahya Kemal için*, 1959. Çeviri: *elsefe Tarihi* (A.Weber'den), 1938; *Delilik* (Fréte'den), 1946.

ERASİSTRATOS

(İÖ 3.yy)

Eski Yunanlı hekim, anatomi ve fiz-yoloji bilgini. Kalp, kan dolaşımı ve sinir sistemine ilişkin çalışmalarıyla fizyolojinin kurucularından sayılır.

İÖ ykş. 304'te Keos (bugün Kea) Adası'ndaki Iulis kentinde doğdu, ykş. 250'de Anadolu'da Kuşadası yakınlarındaki Mykale'de (kimi kaynaklara göre Sisam Adası'nda) öldü. Atina'da ve Kos (İstanköy) Adası'nda tıp eğitimi gördükten sonra İskenderiye'ye giderek, çağının ünlü anatomi bilginlerinden Herophilos'un öğrencisi oldu. Bu kentteki ünlü tıp okulunda ders veren ve Mısır tahtındaki Ptolemaioslar'ın desteğiyle anatomi çalışmalarını sürdüren Erasistratos'un, ayağındaki bir yaranın yıllarca iyileşmemesinden umutsuzluğa kapılarak baldıran zehiriyle intihar ettiği söylenir.

Yapıtlarından hiçbirisi günümüze ulaşmadığı için başka Eski Çağ yazarlarının, özellikle Galenos'un anlattıklarıyla değerlendirilebilen Erasistratos, günümüze değin süren ününü, karşılaştırmalı ve patolojik anatomi ile fizyoloji alanındaki öncü çalışmalarına borçludur. Ölüler ve canlı hayvanlar üzerindeki açılama (teşrih) çalışmalarının o çağda hemen hemen yalnız İskenderiye Okulu'nda uygulanması bu okula bağlı hekimlerin anatomi bilgilerini zenginleştiren en önemli etkenlerden biriydi. Erasistratos da bu yöntemden yararlanarak karşılaştırmalı anatomiye değerli veriler sağladı; özellikle insan ve hayvan beyinin kıvrımlarını ayrıntılı bir biçimde inceleyerek, kıvrımların çokluğuyla zekâ düzeyi arasında doğrudan ilişki olduğu sonucuna vardı ve kalbi aklın merkezi olarak kabul eden Stoacılar'a karşı, tüm düşünsel yetilerin beyinde toplandığını savundu. Öte yandan, yeni ölmüş insanlara otopsi uygulayıp ölüm nedenlerini ve ölüm koşullarından ileri gelen yapısal değişiklikleri araştırarak patolojik anatomiye zengin bilgiler kazandırdı.

Fizyolojide, Demokritos'un atom kuramı ile mekanik görüşü birleştiren ve yaşamın özü, sağlık ya da hastalığın tek nedeni olarak *pneuma*'yı (Yunanca "soluk" ya da "ruh") benimseyen Erasistratos, bu özün sanıldığı gibi vücutta kendiliğinden var olmadığını, solunum yoluyla alınarak önce akciğerlere, sonra kalbin sol karıncığına, oradan da beyne ve tüm organlara taşındığını ileri sürdü. Her canlı dokunun atardamar, toplardamar ve sinirlerden oluştuğunu belirterek, atardamarların "dirimsel *pneuma*"yı, toplardamarların kanı, tıpkı bu damarlar gibi içi oyuk olan sinirlerin ise "fiziksel *pneuma*"yı taşıdığını savundu. Kalpten beyne giden dirimsel *pneuma*'nın orada fiziksel *pneuma*'ya dönüşerek sinirler aracılığıyla organlara iletildiğini açıklayan Erasistratos, duyu ve hareket sinirleri arasında ayırım yapan ilk tıp bilginlerinden biridir.

Atardamarların kan yerine *pneuma* taşıdığı konusundaki yanlışına karşın Erasistratos, kalbin yapısı, kan dolaşımı ve damar sistemine ilişkin tanımlarıyla kendisinden önceki hekimleri büyük ölçüde aşmıştır. Kalbin bir pompa görevi yaptığını açıklayan, kulakçıklar ile karıncıklar arasındaki kapakçıkların işlevini doğru olarak tanımlayan, atar ve toplardamarların vücutta çok ince dallara ayrıldığını öne sürerek ilk kez kılcal damarların varlığına dikkati çeken Erasistratos, İS 2. yy'a değin etkisini sürdürmüştür.

- **BAKINIZ:** ARETAEOS, GALENOS. HARVEY, HEROPHILOS.

ERASMUS, Desiderius

(1466-1536)

Hollandalı düşünür. Platonculuk ile Hristiyanlık'ı yeni bir anlayışla yorumlayıp uzlaştırmaya çalışmış; insan istencinin özgürlüğünü savunarak Luther'e karşı çıkmıştır.

26 Ekim 1466'da Rotterdam'da ya da Gouda'da doğduğu sanılmaktadır. 12 Temmuz 1536'da Basel'de öldü. Erasmus'un babası rahip, annesi bir hekimin kızıydı. Küçük yaşta, her ikisini de yitirdi. Gouda'da küçük bir okulda başlayan öğrenimini, Deventer'de hümanist bir tarikat okulunda sürdürdü. Sonra s'Her-togenbosch'ta bir manastıra gönderildi. Orada uygulanan eğitim yöntemine alışmadı. 1492'de Steyn'daki bir kilisede rahipliğe başladıysa da din adamı olarak kalmak istemedi. Bir dostunun sağladığı olanakla Paris Üniversitesi'ne gitti. Collège de Montaigue'de tanrıbilim öğrenimine başladı. Bu okulda özgür bir din anlayışının yaygınlaşmasına çalışıyordu. 1499'da Lord Mountjoy'un yardımıyla İngiltere'ye gitti, Thomas More ve John Colet gibi hümanistlerle yakın ilişki kurdu. Yeniden dinle ilgili bir görev alması istenen Erasmus, Papa'dan aldığı izinle, özel çalışmalarını sürdürdü. İngiltere'ye ikinci gidişinde, Cambridge Üniversitesi'nde tanrıbilim okuttu. 1517-1521 arasında, Louvain'de kaldığı sürede, Eski Yunanca, İbranice ve Latince öğretiminin yaygınlaşmasına ça-

lıştı. Sonra Basel'e yerleştiyse de, 1529'da, Luther yanlılarının keskinleşen tutumu yüzünden buradan ayrıldı. 1535'e kadar Freiburg in Breisgau'da yaşadı. Sağlığının bozulması üzerine yeniden Basel'e gitti ve ölene değin orada kaldı.

Erasmus, 1506-1508 arasında Venedik'te *Adagia* ("Özdeyişler") adlı bir kitap yazdı. İlk Çağ Yunan ve Roma yazarlarından derlediği 3.000 kadar özdeyişi içeren yapıtı, İlk Çağ bilgeliğini, Atina ve Roma uygarlıklarını ele alır. 1516'da yayımladığı Eski Yunanca *İncil* ise Hristiyan dünyasında yankı uyandırdı. Erasmus, 1504'te Belçika'dayken, L.Valla'nın, Latince *İncil*'in yetersizliğini konu alan *Annotationes* ("Yorumlar") adlı yapıtını okumuş ve bundan etkilenerek *İncil*'in en gerçek biçimine varmayı kendine amaç edinmişti. Eski Yunanca öğrenip, değişik elyazmalarını ve Kilise Babaları'nın aktardıklarını karşılaştırarak yazdığı yapıtı, yer yer tutarsız olmakla birlikte, en doğru *İncil* metinlerinden biri sayılır.

1509'da İngiltere'de yazdığı kısa adıyla *Encomium moria*'de (Deliliğe Methiye) Hristiyanlık ve Platonculuk arasında ilişki kurar. Ona göre bu görüşlerin ikisi de gövdenin tıne engel olduğuna inanmaktadır. Bütün sorunlar, gölgeleri gerçek sananlardan ve görülemeyecek şeyleri görmeye çabalayan sofistlerden kaynaklanmaktadır. Erasmus bunların karşısına yalın bir Hristiyanlık anlayışı koymuştur.

Kilise'de bir reform yapılması gereğini savunan, ancak Reformcular'ı ve Luther'i katı, dogmacı diye nitelendiren Erasmus, 1524'te *De Libero Arbitrio*'yu ("Özgür İstenç Üstüne") yayımladı. Yapıtta, Tanrı "ide"sini taşıyan insanın, Tanrı'nın kölesi olamayacağını, özgür istenci olduğunu, evrende her türlü baskıdan uzak kalması gerektiğini belirtir. Doğası gereği iyi olan insan, kimi tanrıbilim sorunlarını çözümlemede yetersiz olabilir. Ancak bunun için, kilisenin açıklamalarıyla yetinmesi de gerekli değildir. Luther, Erasmus'u *De Servo Arbitrio* ("Bağımlı İstenç Üstüne") ile yanıtlamış ve ona Hristiyanlık'ta kuşkuculuğa ve belirsizliğe yer olmadığını anımsatmıştır.

Erasmus *İncil* ile İlk Çağ felsefesi arasında bağ kurarken özellikle Platon ve Sokrates'ten etkilendi. Dine bağlılığı soyut dizgelerde değil, yaşamın kendisinde aradı. Ona göre, Kilise Babaları ve *İncil*'in dışında, kuramlar, tartışmalar yol gösterici olamaz. Orta Çağ'da eğitimin gelişmesine katkıda bulunan Erasmus, din ve ahlak konularındaki insancıl, kuşkucu yaklaşımı nedeniyle Aydınlanma felsefesi üzerinde etkili olmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Enchiridion Militis Christiani*, 1501, ("Hristiyanlık'ı Savunan El Kitabı"); *Adagia*, 1508, ("Özdeyişler"); *Encomium Moriae*, 1509, (Deliliğe Methiye, 1941); *De Libero Arbitrio*, 1524, ("Özgür İstenç Üstüne").

- **KAYNAKLAR**: J.Huizinga, *Erasmus and the Age of Reformation*, 1957; R.H.Popkin, *The History of Scepticism from Erasmus to Descartes*, 1964.

- **BAKINIZ**: DESCARTES, LUTHER.

ERATOSTHENES (İÖ ykş.276 - İÖ ykş.195)

Eski Yunanlı matematik ve coğrafya bilgini. Yer'in çevresini gerçek değerine çok yakın olarak hesaplamış ve matematiksel coğrafyanın öncüsü olmuştur.

Kuzey Afrika kıyısındaki Kyrene'de (bugün Libya'da Şahhat) doğup İskenderiye'de öldüğü ve en az 80 yıl yaşadığı konusunda tüm kaynakların birleşmesine karşın, doğum ve ölüm tarihleri tartışmalıdır. Çeşitli belgeler doğum tarihi için en erken İÖ 296, en geç 273, ölüm tarihi olarak da en erken 214, en geç 192 yılını belirtirse de, genellikle 276 ile 195 yılları arasında yaşadığı kabul edilir. Gençliğinde İskenderiye'de dilbilgisi ve edebiyatla ilgilenen, sonradan Atina'ya giderek yıllarca felsefe okuyan Eratosthenes, otuz beş ya da kırk yaşlarındayken, Mısır Kralı III. Ptolemaios'un çağrısı üzerine İskenderiye'ye döndü ve yaşamının geri kalan bölümünü orada geçirdi. İÖ 235 yılına doğru İskenderiye Müzesi'ne bağlı ünlü kitaplığın yöneticiliğine getirilmesi çalışmaları için elverişli bir ortam hazırlarken, kralın oğlunun özel öğretmen olması da sarayda kendisine sağlam bir yer edinmesini sağladı. Bazı kaynaklara göre, seksen yaşına doğru sağlığı bozulup gözleri görmemeye başlayınca, ölüm orucuyla yaşamına son verdi.

Eratosthenes, Eski Çağ bilginleri, özellikle İskenderiyeli bilginler arasındaki yaygın eğilime uyarak felsefe, dilbilgisi, şiir, eleştiri, kronoloji, astronomi, matematik ve coğrafya gibi çok değişik alanlarda çalışmış olmasına karşın, daha çok coğrafyayı matematik temelleri üzerine oturtan etkili ve kalıcı çalışmalarıyla bilim tarihine geçmiştir. Yapıtlarından geriye yalnızca bazı parçalar kalan ve başka yazarların yapıtlarındaki alıntılarla günümüze ulaşabilen Eratosthenes'i bilim tarihçileri, hiçbir alanda başarıyı veremeyecek kadar ilgi alanını genişletmiş olmakla eleştirirler.

Yazar ve şair olarak çağında büyük ün yapmış olan Eratosthenes'in, hiçbirisi bugüne ulaşamayan bir dilbilgisi incelemesi, üç büyük şiir kitabı, eski Yunan komedyası üstüne on iki kitaptan oluşan ve metin eleştirilerini de içeren ayrıntılı bir yapıtı olduğu biliniyor. Yunan tarihinin daha eski çağlarındaki önemli olayları da büyük bir titizlikle araştıran ve Olimpiyatlar'a dayanarak tarihlendirme yöntemini başarıyla uygulayan Eratosthenes, kronolojiyi bir bilim dalı olarak gören ilk Eski Çağ bilginidir ve onun saptadığı bazı tarihler bugün de geçerli kabul edilmektedir.

Arkhimedes'in matematikçi olarak büyük değer verdiği ve *Mekanik Teoremler Üzerine Yöntem* adlı kitabını adadığı Eratosthenes, bazı Eski Çağ yazarlarının aktardığına göre, en büyük başarısı saydığı bir matematik probleminin çözümünü *Platonikus* adlı yapıtında açıklamıştır. Hacmi verilmiş bir küpün iki katı hacminde bir küp çizmek, eski Yunan matematikçilerini uğraştıran en ünlü geometri problemlerinden biriydi ve Platon bu problemin yalnız cetvel ve

pergelle çözülmesini şart koşmuştu. Çözüm için, paralel yerleştirilmiş iki cetvel ve bu cetveller üzerinde açılmış yivler boyunca kayabilen hareketli levhalardan oluşmuş mekanik bir düzenek tasarlayan Eratosthenes'in yöntemi Platon'un isteğine uymadığından, çağında başarısı pek önemsenmemiştir. Ancak, 19.yy'da problemin pergelle ve cetvelle çözülemeyeceği kanıtlandıktan sonra Eratosthenes'in buluşu değer kazandı. Asal sayıları belirlemek için geliştirdiği, "Eratosthenes'in eleği" adıyla bilinen yöntem de matematikteki önemli buluşlarından biridir. Bu yöntemle göre, 3'ten başlayarak bütün tek sayılar yazılıp, 3,5,7 vb'nin tam çokkatı olanlar atıldığında, geriye kalanlar asal sayılardır.

Üç kitapta oluşan *Coğrafya* adlı yapıtında yalnızca yüzey biçimleri, ülkeler ve halklar üstüne bilgi vermekle yetinmeyip yerküreyi iklim kuşaklarına ayıran, belirli meridyen ve paralellere dayanarak yaptığı uzaklık değerlendirmeleriyle bir dünya haritası çizen Eratosthenes, matematik yöntemlerini coğrafya ve haritacılığa uygulayan bu ilk bilimsel çalışmayla matematiksel coğrafyanın kurucusu sayılır. Sonradan Hipparkhos Eratosthenes'in dünya haritasını gözden geçirerek yanlışlarını düzeltmiş ve astronomi verilerine yeterince önem vermediği için yanlışlığına düştüğünü ileri sürmüştü de, Eratosthenes'in yanlışlarının temel kaynağı başka gezginlerin notlarından ve değerlendirmelerinden yararlanmış olmasıdır.

Tutulunun eğikliğini, yani Güneş'in görünür hareketini yaparken çizdiği daire düzlemiyle Yer eksenindeki açıyı 23°51' gibi çok yakın (gerçekte 23° 27') bir değerle belirleyen Eratosthenes'in coğrafya alanındaki en önemli başarısı, Yer'in çevresini hemen hemen bugün kabul edilen değere eşit olarak hesaplamasıdır. Aynı meridyen üzerinde olduğu varsayılan iki nokta arasındaki uzaklık ve enlem farkının hesaplanmasına dayanan ölçüm yöntemiyle, bazı yazarlara göre 17/100, bazılarına göre 2/1000 düzeyinde bir duyarlılıkla doğru sonuca ulaşabilmiştir.

İki gök cisminin arasındaki uzaklık nedeniyle Güneş ışınlarının daima birbirine paralel olarak Yer'e ulaştığını kabul eden Eratosthenes, yöntemini uygulamak için Syene (bugünkü Assuan) ve İskenderiye kentlerini seçti. Gündüzlerin kısaltmaya başladığı yaz dönümünde Güneş ışınlarının tam öğle zamanı Yer'e dik geldiğini, oysa daha kuzeyde bulunan İskenderiye'de, düşeyle 7° 12'lik bir açı yaptığını saptamıştı. Bu gelme açısı tamaçının ellide birine eşit olduğuna göre, Assuan ile İskenderiye arasındaki meridyen yayının uzunluğu da Yer çevresinin ellide birine eşit demektir. İki kent arasındaki uzaklık 5.000 stad (1 stad yaklaşık 185 m) olarak bilindiğinden, bu değer elli katını alan Eratosthenes, Yer'in çevresini yaklaşık 40.000 km olarak hesapladı.

Çağında, Yer'in boyutlarının bu denli büyük olamayacağı düşünüldüğü için benimsenmeyen, sonraki yüzyıllarda da o günün ölçüm yöntemlerine duyulan güvensizlik nedeniyle doğruluğu kuşkuyla karşılanan Eratosthenes'in değerlendirmesi, ancak yüzyıllar sonra doğrulanmış ve Eratosthenes Eski Çağ'ın büyük bilgileri arasında yerini almıştır.

• **KAYNAKLAR:** G. Bernhardt, *Eratosthenica*, 1822; A. Thalamas, *La géographie d'Eratosthène*, 1921.

• **BAKINIZ:** HİPPARKHOS, PTOLEMAİOS, STRABON.

ERAY, Nazlı (1945)

Türk öykü ve roman yazarı. Fantastik öğelerle süslü, gerçeküstü bir anlatımla yazdığı öyküleriyle tanınmıştır.

Ankara'da doğdu. İngiliz Kız Ortaokulu'nu ve Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'ni bitirdi. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki öğrenimini yarıda bıraktı. 1965-1968 arası Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nda çevirmen olarak çalıştı. 1977'de Iowa Üniversitesi'nde bir dönem "Yaratıcı Yazın" dersleri vermek üzere, konuk olarak ABD'de bulundu.

İlk öyküleri 1959'da *Varlık* dergisinde yayımlandı. Uzun bir aradan sonra 1973'te yeniden yazın yaşamına döndü. 1976'da ilk kitabı *Ah Bayım Ah*'ı yayımladı. Öykülerinin bazıları İngilizce'ye çevrilerek, ABD'de ve Japonya'da yayımlanan antolojilerde yer aldı.

Nazlı Eray öykülerinde masalsı anlatım öğelerinden yararlanarak gerçeküstü ile gerçeklik arasında özgün bir evren yaratmıştır. Zengin imgelem gücü çağdaş Türk öykücülüğüne yeni açılımlar kazandırmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** Öykü: *Ah Bayım Ah*, 1976; *Geceyi Tanıdım*, 1980; *Kız Öpme Kuyruğu*, 1982. Roman: *Pasifik Günlüğü*, 1981; *Orpheus*, 1983.

ERBAKAN, Necmettin (1926)

Türk siyaset adamı. Milli Nizam Partisi ve Milli Selamet Partisi'nin genel başkanlığını yapmıştır.

Sinop'ta doğdu. İlk öğrenimini Kayseri ve Trabzon'da, orta öğrenimini İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamladı. 1948'de İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Fakültesi'ni bitirdi ve aynı fakültede asistan oldu. Doktorasını Almanya'daki Aachen Technische Hochschule'de yaptı. 1954'te doçent olan Erbakan, 1956-1963 arasında, Gümüş Motor dizel motorları fabrikasının genel müdürlüğünü yaptı. 1965'te profesörlüğe yükseldi. 1966'da Odalar Birliği'nin Sanayi Dairesi'ne başkan, 1967'de de Odalar Birliği genel sekreteri seçildi. Bu görevi sırasında, büyük sanayici ve tüccarların karşısında Anadolu tüccar ve küçük sanayicilerini savunan tutumuyla dikkati çekti. 1968 senato seçimleri için Adalet Partisi'ne (AP) yaptığı başvuru reddedildi. 1969'da Odalar Birliği genel başkanlığına seçildiyse de, AP hükümetinin seçimleri iptal etmesi üzerine başkanlıktan uzaklaştırıldı.

Erbakan, 1969 seçimlerinde Konya'dan bağımsız

milletvekili seçildi. Ocak 1970'te 17 arkadaşıyla birlikte Milli Nizam Partisi'ni (MNP) kurdu. MNP'nin 1970'teki ilk büyük kongresinde genel başkanlığa getirildi. Programı laikliğe aykırı bulunan MNP, 1971'de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. Kovuşturmayla uğramayan Erbakan, 12 Mart dönemi ni yurt dışında geçirdi. Erbakan, 1973 seçimlerine MNP'nin eski kadroları tarafından 1972'de kurulan Milli Selamet Partisi (MSP) adayı olarak katıldı. Bu seçimlerde oyların % 11,8'ini alan MSP aralarında Erbakan'ın da bulunduğu 48 milletvekilini meclise sokarak 3.parti durumuna geldi. MSP'nin seçimden hemen sonra toplanan olağanüstü kongresinde Erbakan genel başkanlığa getirildi ve partinin Milli Görüş adı verilen toplumsal alanda İslamcı muhafazakârlığını, iktisadi alanda ise küçük sanayici, tüccar ve esnafın güçlendirilmesini ilke edinen programı onaylandı.

Erbakan, Şubat 1974'te kurulan CHP-MSP koalisyon hükümetinde devlet bakanı ve başbakan yardımcısı oldu. Ancak, iç ve dış politikadaki anlaşmazlıklar nedeniyle Eylül 1974'te koalisyon dağılınca bu görevi sona erdi. Mart 1975'te kurulan I. Milliyetçi Cephe ve Ağustos 1977'de kurulan II. Milliyetçi Cephe hükümetlerinde de devlet bakanı ve başbakan yardımcılığı yapan Erbakan, Demirel'in Kasım 1979'da kurduğu hükümeti dışarıdan destekledi. 12 Eylül 1980'den sonra bir süre gözetim altında tutuldu. Ekim 1980'de 21 MSP yöneticisiyle birlikte tutuklandı. Temmuz 1981'de salıverildi. Halen (Nisan 1984) tutuksuz olarak yargılanmaktadır.

• **BAKINIZ:** Süleyman DEMİREL, B.ECEVİT.

ERBEN, Talat (1917-1981)

Türk fiziksel kimya bilgini. Polimer kimyası, nükleer yakıt arıtımı ve çekirdek bölünmesine ilişkin araştırmalarıyla tanınır.

Mehmet Talat Erben 6 Eylül 1917'de Girit Adası'ndaki Kandiye kentinde doğdu, 13 Temmuz 1981'de İstanbul'da öldü. 1944'te Yüksek Öğretmen Okulu'nu ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nin fizik-kimya bölümünü bitirdi. 1947'de İstanbul Teknik Üniversitesi'nde (İTÜ) asistan olarak çalışmaya başladı, iki yıl sonra da fiziksel kimya dalında doktora derecesini aldı. 1952-1954 arası Kanada Ulusal Araştırma Kurumu'nun Ottawa'daki laboratuvarlarında yüksek polimer kimyası dalında araştırmalar yaptı. 1955'te ABD'ye geçerek Argonne Laboratuvarı'na bağlı Nükleer Bilim ve Mühendislik Okulu'nu bitirdi, bir süre aynı laboratuvar da araştırmacı olarak çalıştıktan sonra 1957'de Türkiye'ye dönerek İTÜ Kimya Fakültesi'nde doçent oldu. 1959'dan başlayarak iki yıl süreyle Belçika'daki Işınlanmış Yakıtlar Kimyasal Arıtma Avrupa Ortaklığı'nda (EUROCHEMIC) Temel Proses Kimyası Bölümü'nün başkanlığını üstlendi. 1961'de İTÜ'deki görevine döndü, ertesi yıl da profesör oldu. 1961-1972 arası Çekmece Nükleer

Araştırma ve Eğitim Merkezi'nin (ÇNAEM) Kimya Bölümü başkanlığını yürüten, 1966'da Temel Bilimler dalında TÜBİTAK Bilim Ödülü'nü alan Erben, 1972'de getirildiği İTÜ Kimya Fakültesi Fiziksel Kimya Kürsüsü Başkanlığı'nı emekli olduğu 1981 yılına değin sürdürdü.

Fiziksel kimyayı konu alan ilk çalışmalarında, yalıtkanlık sabitinin sıcaklıkla değişmesini, normal alifatik zincirlerin yapısını araştıran, serbest kökler ve polimer kimyası, nükleer yakıtların arıtılmasındaki fizikokimyasal dengeler, aktinitlerin uzun zincirli amonyum tuzlarıyla verdiği bileşikler üstünde çalışan Erben, dört değerli, çözünür ve saf uranyum tuzlarının hazırlanması için yeni yöntemler geliştirmiştir. Sonraki çalışmalarında çekirdek bölünmesine (fisyon) ağırlık vererek yük ve kütle dağılımı ile bölünme sistematüğünü inceleyen Erben'in bu araştırmaları, yarılanma süresi çok kısa olan, henüz gözlenmemiş yeni radyoaktif izotopların varlığını haber vermesi ve nötron yayma olasılıklarına kuramsal yenilikler getirmesi açısından önem taşır.

Araştırma sonuçlarını derlediği kırkı aşkın makaleyi yurt içi ve yurt dışındaki dergilerde yayımlayarak bilim dünyasına duyuran Erben, ilgi alanının genişliği ve verimliliğiyle Türkiye'nin yetiştirdiği değerli bilim adamlarından biri olduğu kadar, öğretim göreviyle de genç araştırmacıların yetişmesine katkıda bulunmuştur.

• **BAKINIZ:** BAYSAL.

ERBİL, Devrim (1937)

Türk, ressam. Yapıtlarında doğa görünümelerini resim yüzeyini kaplayan bir doku halinde kullanmıştır.

Uşak'ta doğdu. 1955'te Güzel Sanatlar Akademisi (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Resim Bölümü'ne girdi. Burada Halil Dikmen ve Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun öğrencisi oldu. 1959'da Akademi'den mezun olduktan sonra bir süre özel liselerde resim ve sanat tarihi öğretmenliği yaptı. 1962'de Akademi'de asistan oldu. 1965'te İspanya'da resim çalışmaları yaptı. 1970'te doçent oldu. 1979-1982 arasında İstanbul Resim ve Heykel Müzesi müdürlüğü görevinde bulundu. Halen Mimar Sinan Üniversitesi Resim Bölümü'nde öğretim üyesidir.

Yurt içinde ve dışında sergilere katıldı, kişisel sergiler açtı. 1966'da Tahran Bienali'nde (iki yıllık sergi), 1972'de İskenderiye Bienali'nde ödül aldı. 1968'de Türkiye Çağdaş Ressamlar Cemiyeti'nin Genç Ressamlar I. Ödülü'nü aldı. 1973'te 'Cumhuriyetimizin 50. Yılı Resim-Heykel Sergisi'nde Atatürk ve Cumhuriyet Ödülü'nün verildiği sanatçılardan biri oldu. 1976'da DYO 10. Resim Yarışması Ödülü'nü, 1978 ve 1982'deki Devlet Resim Heykel sergilerinde başarı ödülleri kazandı.

Devrim Erbil, resimlerinde yerel kaynaklara yönelmiş, minyatür etkileri taşıyan, yatay, dikkört-

gen ya da kare çerçeveler içinde manzara kompozisyonları oluşturmıştır. Bunlar kuşbakışı bir kent dokusunu veren soyutlamalardır. Daha sonraları resimlerinin kompozisyonunu hareketli motif gruplarının ritmik dağılımıyla kuran Erbil'in resimlerinde genellikle tek rengin egemenliği görülür. Ayrıca çeşitli yapılarla mozaik, vitray ve seramik uygulamaları da yapmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Anadolu Kasabasında Yaşantı Üstüne Çeşitlemeler*, 1971, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Anadolu İzlenimleri*, 1977, Ankara Resim ve Heykel Müzesi; *Kuşlar III*, 1979, Ankara Resim ve Heykel Müzesi; *Ritmik Doğa Soyutlaması*, 1979, Mimar Sinan Üniversitesi Rektörlüğü, İstanbul; *Ritimsel Soyutlama*, 1982, Amman Modern Sanat Müzesi, Ürdün; *Soyutlama*, 1982, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Titreşim III*, 1983, Ankara Resim ve Heykel Müzesi; *İstanbul*.

ERBİL, Leylâ

(1931)

Türk, öykücü. Hoşgörüsüzlüğün egemen olduğu bir toplumda özgürlükleri gündeme getiren öyküler yazmıştır.

İstanbul'da doğdu. 1950'de Kadıköy Kız Lisesi'ni bitirdi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ndeki öğrenimini yarım bıraktı. 1953-1957 arasında sekreterlik ve çevirmenlik yaptı. Edebiyata 1945'te bir taşra dergisinde yayımlanan bir şiiri ile girdi. Çeşitli dergilerde yayımladığı öyküleriyle tanındı.

1961'de yayımladığı ilk kitabı *Hallaç*'ta bireyin, çevre ve aile ile çatışmasını, umutsuzluğunu, başkaldırısını yansıtmıştır. Kişisel üslubu özellikle ikinci kitabı *Gecede*'de belirginleşir. Geri dönüşlere, bilinç akımı yöntemine, simgelere yer verir. Bunu izleyen yapıtlarında, bir yandan yerini ve özgürlüğünü bulamamış kadınlığın cinsel sorunlarını ele alırken, bir yandan da toplumsal özentileri ve bocalamaları etkili bir ince alay gücüyle eleştirmiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Öykü: Hallaç*, 1961; *Gecede*, 1969; *Tuhaf Bir Kadın*, 1971; *Eski Sevgili*, 1977.

ERBULAK, Altan

(1929)

Türk gazeteci, karikatürçü, sinema ve tiyatro oyuncusu.

11 Kasım 1929'da Erzurum'da doğdu. İlköğrenimini, babasının subay olması nedeniyle Anadolu'nun çeşitli kentlerinde yaptı. Ortaöğrenimini İstanbul'da bitirdikten sonra, Güzel Sanatlar Akademisi (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Resim Bölümü'ne girdi, 1950'de mezun oldu.

1946'dan başlayarak *Tan*, *Çocuk Sesi*, *Hergün*, *Vatan*, *Tef*, *Dolmuş*, *Akbaba*, *Yeni Sabah* gibi gazete

ve dergilerde klişeci, mürettep, sayfa sekreteri, karikatür sekreteri ve karikatürçü olarak çalıştı. 1964'ten beri *Milliyet* gazetesinin kadrosundadır.

Tiyatroya Bakırköy Halkevi'nde başladı. 1941-1954 arasında burada, 1954-1957 arasında da İstanbul Üniversitesi Cep Tiyatrosu'nda amatör olarak çalıştı. 1957'de Dormen Tiyatrosu'nda profesyonel oldu. 1969'a değin bu tiyatrodaki çalıştıktan sonra, 1971'de tiyatro sanatçısı Metin Serezli ile birlikte Çevre Tiyatrosu'nu kurdu. 1961'de Refik Erduran'ın *İkinci Baskı* oyunundaki rolüyle İlhan İskender Ödülü'nü, 1982'de *Bit Yeniği* oyunundaki rolüyle de İsmail Dümbüllü Ödülü'nü kazandı.

1950'de ilk kez sinemada oynadı. 1950-1960 arasında yirmi filmde rol aldı. 1964'te kendisi gibi tiyatro sanatçısı olan Füsun Erbulak'la (1943) evlendi. 1969'da Londra BBC Televizyonu'nun açtığı TV tekniği kurslarına katıldı. TV yayınlarının teknik yönüyle de ilgilendi. 1971'den başlayarak *Alınan Gemisi*, *Deneme Televizyonu* gibi programlarla TV'de de başarı kazandı. Ayrıca radyo ve TV'de sunuculuk da yaptı.

Çok yönlü bir sanatçı olan Altan Erbulak, tiyatrodan başka, gerek sinemada, gerekse karikatür dalında çeşitli ödüller kazanmıştır. Oyuncu olarak güldürü alanında yarattığı başarılı tiplerle tanınır. Yayımlandığı sürede ilgiyle izlenmiş olan *Hürmüz'le Cafer* ve *Kibar Hırsız* adlı gülmece çizgi romanlarının yaratıcısıdır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Rol aldığı oyunlar: Oyuncakçı Dükkânı*, 1958; *İkinci Baskı*, 1961; *Ayı Masalı*, 1962; *Cengiz Han'ın Bisikleti*, 1964; *Almanya'dan Bir Yar Gelir Bizlere*, 1966. *Rol aldığı filmler: Çitlembik'in Maceraları* dizisi, 5 fi m; *Bülbül Yuvası*; *Yeşil Kurbağalar*, *Son Beste*; *Feryat*. *Kitap: Kazulet Hanımın Minisi* (H.Kıvanç ile), 1974.

ERDMANN, Kurt

(1901-1964)

Alman sanat tarihçisi. İslam sanatı konusundaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

Hamburg'da doğdu, 1964'te öldü. Hamburg ve Tübingen'de Alman filolojisi, Marburg ve Hamburg'da sanat tarihi öğrenimi yaptı. 1927'de doktor unvanını aldıktan sonra Berlin Müzesi İslam Yapıtları Bölümü'ne girdi. 1945'e değin müzenin direktörleri Sarre ve Kühnel'in yanında önce asistan, daha sonra uzman olarak çalıştı. 1938'de Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün çağrısı üzerine İstanbul'da, 1939'da konuk profesör olarak Kahire Üniversitesi'nde bulundu. 1945'te Hamburg Üniversitesi'nde İslam sanatı dersleri vermeye başladı, 1948'de profesör oldu ve ertesi yıl Bonn Üniversitesi'nde Ön Asya sanatı tarihi dersleri verdi. Ernest Diez'in ayrılmasından iki yıl sonra 1950'de İstanbul Üniversitesi'nde Türk İslam sanatı derslerini vermek üzere yeniden İstanbul'a geldi, 1958'e değin bu kurumdaki görevini sürdürdü. Kühnel'in önerisiyle Batı Berlin Müzesi Direktörlü-

gü'ne getirilince İstanbul Üniversitesi'ndeki görevini bırakıp 1958'de Berlin'e gitti.

İslam ve Ön Asya sanatı üzerine sayısız yayınları olan Erdmann'ın çalışmaları özellikle halı ve keramik konusunda yoğunlaşmıştır. Erdmann, Berlin Okulu'nda yetişmiş, kataloglama ve geniş bir kaynak bilgisiyle beslenen bir sanat tarihi yöntemini benimsemiştir. İstanbul Üniversitesi'ndeki sanat tarihi derslerinde de bu yöntemi izlemiş ve birçok Türk sanat tarihçisinin yetişmesinde emeği geçmiştir. 2 cilt olarak yayımladığı *Anadolu Kervansarayları* kitabının 3. cildi ölümünden sonra eşi Hanna Erdmann tarafından derlenerek tamamlanmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Orientteppiche*, ("Doğu Hahları"), 1935; *Sassanidische Kunst*, 1937, ("Sasani Sanatı"); *Die Kunst des Irans zur Zeit der Sassaniden*, 1943, ("Sasani Döneminde İran Sanatı"); *Der türkische Teppich des 15. Jahrhunderts*, 1975, ("15. Yüzyıl Türk Halısı"); *Das anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, 2 cilt, 1961, ("13. Yüzyıl Anadolu Kervansarayları"); *Das anatolische Karavansaray des 13. Jahrhundert, die Ornamente*, (ö.s.), H.Erdmann (der.), 3 cilt, 1976, ("13. Yüzyıl Anadolu Kervansarayları, Bezeme").

• **KAYNAKLAR**: O.Aslanapa, *Sanat Tarihi Yıllığı*, VI, 1971; R.Naumann ve O.Aslanapa, "Önsöz", *Forschungen zur Kunst Asiens*, 1969.

ERDOĞAN, Bekir Sıtkı (1926)

Türk şair. 50. Yıl Marşı'nın yazarıdır.

9 Eylül 1926'da Karaman'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini burada tamamladıktan sonra Kuleli Askeri Lisesi'ne girdi. 1948'de Kara Harp Okulu'nu bitirdi. Kıta subayı olarak, on yıl Anadolu'nun çeşitli yörelerinde bulundu. 1953-1957 arasında Ankara'da görevliken Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne devam etti. Buradan mezun olunca İstanbul Heybeliada Deniz Lisesi'nde edebiyat öğretmenliğine atandı.

1949'da *Şadırvan* dergisinde yayımlanan "Hancı" adlı şiiriyle dikkati çekti. 1950-1971 arasında *Hisar* ve *Çağrı* dergilerinde yazdı.

Cumhuriyet'in 50. yıldönümünde açılan 50. Yıl Marşı Yarışması'nda birincilik kazanan şiiri, Necil Kâzım Akses tarafından "50. Yıl Marşı" olarak bestelendi. 1981'de ise başka bir şiiriyle, Atatürk'ün doğumunun 100. yıldönümünde 100. Yıl Marşı Yarışması'nda derece aldı.

Divan ve Halk şiiri kaynaklarına yönelerek yazdığı şiirlerinde, duygusallığa ve ritme önem verdi. Yaşamın değişik görünümlerini yansıtırken, genellikle Halk şiiri söyleyişlerine yaslandı. Sade bir dil kullandı. Daha sonraları rubai türünde şiirlere ağırlık verdi.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Bir Yağmur Başladı*, 1949; *Dostlar Başına*, 1965.

ERDOK, Neşe (1940)

Türk, ressam. Kent yaşamının güncel tiplerini, grilerin uyumuna ve açık-koyu düzenine dayanan yalın bir üslupla işlemiştir.

26 Ağustos 1940'da İstanbul'da doğdu. 1963'te Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Yüksek Resim Bölümü'nü bitirdi. 1965-1966 arasında İspanya'da, 1967-1972 arasında da devlet bursuyla gittiği Fransa'da resim çalışmaları yaptı. Halen Mimar Sinan Üniversitesi Resim Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Biri yurt dışında olmak üzere altı kişisel sergi açtı, çeşitli karma sergilere katıldı. 1979'da Yeni Eğilimler sergisinde başarı ödülü ve "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh 1981" Vakko Resim Yarışması'nda büyük ödülü aldı. Çeşitli dergilerdeki yazı ve çevirilerinin yanı sıra resim üstüne bir de kitabı vardır.

Erdok, Türk resminde 1970'lerden bu yana ağırlığını giderek daha çok duyuran ve figüratif anlatımcı eğilimleriyle belirginlik kazanan genç kuşağın temsilcilerindendir. Çoğunlukla çikletçi, dilenci, ayakkabı boyacısı, konfeksiyon işçisi vb. gibi kent yaşamının belli bir kesiminden gelen tipleri uğraşları içinde ele alır. Sanatının vazgeçilmez bir öğesi olan tipleme, yüz anlatımının ve eylemin çevreye ve bireye göre değişen özelliklerinin vurgulanarak, kişisel kılınmasına dayanır. Anlatımının temel aracı olan tiplmeye yönelik deformasyon, ışık-gölge ilişkilerini çok sınırlı bir biçimde içeren açık-koyu düzeni ve genellikle grilere dayanan renk uyumu ile konuya dramatik ve hümanist bir nitelik kazandırır. Yakınlaştırılmış bir mekân düzeni içinde sunduğu figürleri, yalın ve anıtsal bir biçimsellik içerir.

• **YAPITLAR** (başlıca) *Resim*: Vietnam, 1972; *Mahkûm*, 1973; *İstanbul Satıcıları*, 1977; *Süngerçi*, 1977; *Çikletçi*, 1980; *Kırmızı Saçlı Kadın*, 1980; *Yurtta Sulh Cihanda Sulh*, 1981; *Ateş Yakanlar*, 1981; *Vapurdaki Kız*, 1981; *Plastik Çiçek Satıcısı*, 1982; *Trende*, 1982; *Çoban*, 1982; *Konfeksiyon İşçisi*, 1982; *Saydam Erdok*, 1983; *Berber*, 1984; *Çocuk*, 1984. *Kitap*: *Figüratif Resimde "Bakış" Diyalektiği ve Bakış-Espas İlişkisi*, 1977.

ERDOST, Muzaffer İlhan (1930)

Türk, eleştirmen. Türk toplumunun tarihsel evrimi üzerine yaptığı çalışmalar ve edebiyat eleştirileriyle tanınmıştır.

Artova'da doğdu. Ortaöğrenimini Sivas ve Çorum liselerinde tamamladı. 1957'de Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi'ni bitirdi. 1956-1958 arasında *Pazar Postası* dergisi yazı işleri müdürlüğü, 1958-1963 arasında *Ulus* gazetesi basımevi müdürlüğü ve

1960'ta *Ülke* dergisi yazı işleri müdürlüğü yaptı. 1958'de Açık Oturum Yayınları'nı, 1965'te de Sol Yayınları'nı kurdu ve yönetti. 1971'de tutuklanarak, yayımladığı kitapların bazıları yüzünden otuz yedi buçuk yıl hapse mahkûm oldu. 1974'te çıkan aftan yararlanarak serbest bırakıldı. 1980'de kardeşi Onur Yayınları yöneticisi İlhan Erdost'la birlikte gözaltına alındı, kardeşinin dövülerek öldürülmesi üzerine adını Muzaffer İlhan Erdost olarak değiştirdi.

Muzaffer Erdost edebiyat çalışmalarına şiirle başladı, daha sonraları eleştiriye ağırlık verdi. Dönemin birçok edebiyat dergisinde çıkan yazılarının yanı sıra, *Pazar Postası* dergisindeki yazılarıyla Türk şiirindeki İkinci Yeni Hareketi'nin tanıtıcısı, kuramcısı oldu. Bu hareketi şiirin durağanlaşan ve tıkanan iç yapısına yeni bir etkinlik kazandırma eğilimi olarak gördü. Sol Yayınları'nı kurduktan sonra daha çok toplumsal, siyasal ve iktisadi konulara yöneldi. *Türk Solu*, *Aydınlık Sosyalist Dergi* ve daha sonra *Yeni Ülke* dergisindeki yazılarında Osmanlı İmparatorluğu'nda üretim ilişkileri, kırsal alanda kapitalistleşmenin sonuçları ve faşizmin incelenmesi gibi konulara yer verdi.

• **YAPITLAR:** (başlıca) "*Türkiye Sosyalizmi*" ve *Sosyalizm*, 1969; *Türkiye Üzerine Notlar*, 1971; *İlhan İlhan*, derleme, 1983; *Kapitalizm ve Tarım*, 1984.

• **KAYNAKLAR:** *Papirüs*, (46-47), 1970.

• **BAKINIZ:** CEMAL SÜREYA.

ERDURAN, Ayla (1936)

Türk, kemancı. Dünyaca ünlü bir yorumcudur.

İstanbul'da doğdu. Dört yaşında keman çalmaya başladı. İlk derslerini Carl Berger'den aldı, on yaşında ilk resitalini verdi. 1946'da Paris Konservatuvarı'na girerek Profesör Benodetti'nin öğrencisi oldu. Burada gösterdiği başarıdan dolayı ödül aldı. Konservatuvarı 1950'de bitirdi. Ertesi yıl gittiği New York'ta beş yıl kaldı. Bu süre içinde Galmian ve Francescatti ile çalıştı, resitaller verdi, Thomas Sherman yönetiminde Little Orchestra Society ile konserlere katıldı.

1956'da başarılı bir Polonya turnesinin ardından 1957'de Moskova'ya gitti. Moskova Devlet Konservatuvarı'nda ünlü keman virtüözu David Oistrach'la çalıştı. Polonya'da Poznan'da 3. Wieniawski Konkurunda birincilik ödülünü aldıktan sonra dünyanın önemli sanat merkezlerinde resital ve konserler vermeye başladı.

1958'de Brüksel'de Colonne Orchestra of Paris eşliğinde Ulvi Cemal Erkin'in *Keman Konçertosu*'nu bestecinin yönetiminde ilk kez seslendirdi. 1962 Haziranı'nda Londra Wigmore Hall'de verdiği konserdeki başarılı yorumuyla Henriette Cohen Ödülü'nü aldı. 1965-1969 arasında çeşitli Avrupa ve Ortadoğu ülkelerinde konserler verdi. 1971'de Almanya'da Beethoven Ödülü, 1975'te de Polonya'da Sanat

Madalyası aldı. Aynı yıl Cenevre ve Lozan konservatuvarlarında virtüöze öğretmen olarak çalışmaya başladı. 1976'da İsviçre'de Montreux Uluslararası Morkewitch Enstitüsü'nde keman ustaları düzeyinde bir kurs verdi. 1981'de çıktığı Brezilya turnesinde Campus de Jordas Festivali'ne katıldı.

Ayla Erduran üstün yeteneği ve yorum gücüyle kendini Türkiye sınırları dışında da kabul ettirmiş, Devlet Sanatçısı unvanı kazanmıştır.

ERDURAN, Refik (1928)

Türk oyun ve fıkra yazarı. Toplumsal bozuklukları sergileyen oyunları dramatik tiyatronun başarılı örneklerinden sayılır.

İstanbul'da doğdu. Ortaöğrenimini 1947'de Robert Kolej'de tamamladı. ABD'de Cornell Üniversitesi'nde tiyatro tarihi ve dramatik edebiyat eğitimi gördü.

1952'de Türkiye'ye döndükten sonra 1953'te Çağlayan Yayınevi'ni kurdu. İlk yapıtı *Yağmur Duası* bu yayınevinde basıldı.

Deli, Bir Kilo Namus, Cengiz Han'ın Bisikleti adlı yapıtlarıyla oyun yazarı olarak adını duyurdu. Toplumsal bozuklukları canlı bir anlatımla eleştiren ve gülünç yanlarını ortaya koyan oyunları dramatik tiyatronun başarılı örneklerinden sayılır. 1965'te *Ak-baba* dergisi ile *Milliyet* gazetesinde fıkra, gülmece yazıları ve eleştiriler yazmaya başladı. Halen *Güneş* gazetesinde fıkra yazarlığını sürdürmektedir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Oyun: Deli*, 1957; *Bir Kilo Namus*, 1958; *Cengiz Han'ın Bisikleti*, 1959; *Karayar Köprüsü*, 1959; *İkinci Baskı*, 1960; *Büyük Jüstinyen*, 1961; *Ayı Masalı*, 1963; *Direklerle*, 1965; *Kartal Tekmesi*, 1966; *Kelepçe*, 1967; *Turpsuyu*, 1969. *Roman: Yağmur Duası*, 1954.

ERMEKTAR, Mustafa

Bak. MISTIK

EREN, Cemil (1927)

Türk ressam, vitray ve seramik sanatçısı. Non-figüratiften yola çıkmış, giderek doğa izlenimlerinin egemen olduğu figüratif çalışmalara yönelmiştir.

Merzifon'da doğdu. Sanat eğitimi Şemsi Arel, Eşref Üren ve Turgut Zaim'den özel ders alarak yaptı. 1951'de Harp Okulu'nu bitirdi ve aynı yıl askerlikten ayrıldı. 1952'de Ankara Devlet Tiyatroları'nda deko-

ratör olarak görev yaptı. 1955'te, TBMM tarafından başlatılan yurt resimleri kampanyası çerçevesinde Kars'ta resimler yaptı. 1961'de kısa süreyle Paris'e, 1973'te de ABD'ye gitti. 1976'dan beri çalışmalarını büyük ölçüde Bodrum yöresinde sürdürmektedir. 1978-1979 yıllarını ikinci kez gittiği ABD'de geçirdi. 1957'den bu yana pek çok sergiye katılmış, ayrıca yurt içinde ve dışında otuz sekiz kişisel sergi açmıştır.

Cemil Eren uzun süre non-figüratif çalışmıştır. 1966'dan sonraki yapıtlarında ise figürler belirlemeye başlar. İlk figüratif çalışmaları, boz renklerin egemen olduğu çıplaklardır. 1973'teki ilk ABD gezisinden sonra yaptığı resimlerde Amerika izlenimlerini ve New York kentinin görünümünü işlemiş, 1976'dan sonraysa Bodrum yöresinin evleri ve deniz görünimleri başlıca konuları olmuştur. Bu resimlerinde de non-figüratif döneminde varmış olduğu arınmışlık ve yalnızlık izlenir. Ayrıca gene aynı yöreden esinlendiği ve balıkları, martıları, güvercinleri konu aldığı resimleri de vardır.

Cemil Eren'in yapıtlarında ışık önemli bir öğedir. Nonfigüratif resimlerinde 1959'dan sonra ışığın yoğunlaşarak beyaza dönüştüğü görülür. Giderek ışık ve beyaz birbiri üstüne bindirilmiş saydam alanlar olarak gelişir. Bu saydam alanlar, onu vitray çalışmalarına yöneltmiş ve resmiyle koşut olarak gelişmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** Resim: *Torba İskeleyi*, 1981; *Akcaalan Köyü*, 1981. Fresk: *Anıt Kabir* tavan freskleri, 1953. Seramik: *Arı Sineması* seramikleri, 1968-1969, Ankara; *Karayolları Genel Müdürlüğü* seramikleri, 1968-1969, Ankara. Vitray: *Akün Sineması* vitrayları, 1972, Ankara.

EREN, Nusret Nurdan (1931)

Türk, fotoğrafçı. Renkli fotoğraf alanında özgün ve yoğun çalışmalarıyla tanınmıştır.

29 Haziran 1931'de İstanbul'da doğdu. Haydarpaşa Lisesi'ni ve 1952'de İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ni bitirdi. Uzun süre serbest mimarlık yaptı. Fotoğraf çekmeye lise yıllarında başladıysa da bu alandaki çalışmalarını yoğunlaştırması 1972'de oldu. Bir süre amatör olarak çalıştıktan sonra 1980'lerde profesyonel olarak da fotoğraf çekmeye başladı.

Tüm sanat yaşamı boyunca yalnızca renkli fotoğraf çeken Nusret Nurdan Eren yurt içinde çeşitli sergiler açtı, diyapozitif (saydam) gösterileri yaptı, karma sergilere katıldı. 1973'te Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı'nın açtığı Türkiye konulu yarışmada, renkli fotoğraf dalında birinci oldu, 1973'te Turizm Bakanlığı Saydam Yarışması'nda da ikincilik ödülü ve üç mansiyon aldı. Ayrıca pek çok uluslararası sergiye katıldı, ödüller kazandı.

Kimi zaman belgeleri bir fotoğraf tavrına, kimi zamansa görsel ve grafik bir anlatıma yaklaşan fotoğraflarında ikinci yaklaşım her zaman ağır basmıştır. Mimarlık eğitiminin de verdiği bir eğilimle, konusu

ne olursa olsun, fotoğraflarını kusursuz renk ve biçim istifleri içinde kurar. Profesyonel çalışmaları dışında yalnızca 35 mm tek objektifli refleks makine kullanır. Uzun teleobjektifler, çok geniş açılı objektifler, özel filtreler ve makro eklentileriyle görüntü elde etme olanaklarını da zorlamış, çiçekler, sazlar, mantarlar gibi bazı belirli konularda yoğun çalışmalar yaparak özgün ve çarpıcı bir renkli fotoğraf diline ulaşmıştır.

EREN, Refik (1922)

Türk sahne dekoratörü. Pek çok ünlü tiyatro, opera ve bale yapıtının dekorlarını gerçekleştirmiştir.

Gümüşhane'nin Şiran ilçesinde doğdu. İlk öğrenimini İstanbul'da yaptı. Gene burada Sanat Enstitüsü'nün Ağaç İşleri Bölümü'nü bitirdikten sonra Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Yüksek Süsleme Bölümü'ne girdi. Buradan 1945'te mezun oldu. 1948'de mesleği ile ilgili çalışmalarda bulunmak üzere Paris'e gitti. Orada ünlü dekoratör-ressam Brianchon'dan ders aldı. Bu arada pek çok ünlü tiyatrodaki ve zamanın büyük atölyelerinde çalışmalarda bulundu. 1952'de yurda döndükten sonra Ankara'da Devlet Tiyatroları'nda dekoratör olarak çalışmaya başladı. Kısa bir süre sonra başdekoratör oldu. 1980'den bu yana İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda başdekoratör ve sanat teknik müdürü olarak çalışmaktadır.

Bugüne değin pek çok sahne yapıtının dekorlarını hazırlayan Refik Eren'in bu çalışmalarının birçoğuna eşi Hale Eren de (1929) kostüm hazırlayarak katıldı. Refik Eren *My Fair Lady* ve *Cadı Kazanı* oyunları ile Ankara Sanatseverler Derneği'nin En İyi Dekor ödülleri kazandı. 1981'de Kültür Bakanlığı'na en başarılı dekoratör olarak ödüllendirildi.

Yerli ve yabancı pek çok yönetmen ile çalışan Refik Eren, özellikle klasik sahne yapıtlarının dekorlarında gösterdiği başarı ile yurt dışında da adını duyurmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Yanlış Yanlış Üstüne*, 1952; *Lucia di Lammermoor*, 1953; *Keçiler Adası*, 1954; *Van Gogh*, 1955; *Cadı Kazanı*, 1958; *Üyuyan Güzel*, 1958; *Satranç*, 1959; *Oidipus*, 1960; *Kuşu Gölü*, 1960; *Hamlet*, 1962; *My Fair Lady*, 1969; *Macbeth*, 1969; *Don Kişot*, 1970; *Dördüncü Murad*, 1971; *Damdaki Kemancı*, 1971; *Truva Savaşı Olmayacak*, 1981.

Tin konusunda, Empedokles, daha önceki inançlara bağlanarak "gövdeden gövdeye göçüş"e inanır. Ona göre bütün tinler belli gövdelerde kalmaz, değişik nitelikli varlıklara geçer. Ölüm denen olay da tinin bir gövdeden ayrılıp başka bir gövdeye geçişidir. Tin, "etten yapılmış yabancı bir gömleğe geçer"ken dirilik denen olay ortaya çıkar. Gövdeye diriliği kazandıran tindir. Tinin ayrılmasıyla dirilik de sona erer. Öyleyse ölüm ayırma, dirilik birleşmedir. Gerçekte ölüm ve doğuş yoktur.

Yazılı kaynakların bildirdiğine göre, Empedokles sağlık koruma sorunlarıyla da ilgilenmiş, bu konudaki düşüncelerini şiirle açıklamıştır. Onun kuramına göre bitkiler de canlıdır, hayvanlara yakın bir dirim güçleri vardır. Nitekim bitkisel gelişmelerle hayvan yaşayışı arasında benzerlik vardır. Hayvanın üremesine karşılık bitki yemiş verir, çiçek açar. Hayvanın gövdesini kaplayan tüy örtüsü bitkideki yapraklarla eş görevi sağlar. Bütün diri varlıkların oluşmasında etkili olan sevgi-tiksinme, başlangıçta, nesnelere genel biçimlerini verirken türlerin doğmasına olanak sağlamıştır.

Empedokles'e göre insanda düşünme eylemini yaratan kan diriliğin de başlıca kaynağıdır. Kanı oluşturan öğeler gerek yapıları, gerek birleşme oranları bakımından en üstün ve en olgun aşamadadır. Kan bütün öge türlerini içeren bir biresim olduğundan, insanda birçok yeteneğin doğmasına olanak sağlamıştır. İnsanın bilgisi, değişik türde nesneleri bilmesi, kandaki öğelerin türlülüğü yüzündendir. Bu nedenle bilgi onu sağlayan duyuların türüne göredir ve gövdeyi kuran öğelerin nitelikleriyle bağlantılıdır. Empedokles'in duyu algılarıyla ilgili kuramına göre "toprağımızla toprağı görüyoruz, suyumuzla suyu, hava ile tanrısal havayı, ateşle yokedicisi ateşi". Öte yandan, nesnelerin niteliklerini kavramada da öğelerin özellikleri söz konusudur. Bu nedenle "tatlı tatlıyı kavrar, acı acıya saldırır, ekşi ekşiye yüklenir, ateşli ateşliyi sürer". Böylece algı olayında özdeşliğe dayanan bir bağlantı egemendir. Bütün nesneler, çok ince yapıda, ışına benzeyen birtakım akıntılar yayar. Bu akıntılar karşılıklıdır. Nesneden çıkan akıntı göze, gözden çıkan akıntı nesneye geldiğinde görme olayı gerçekleşir. Durum öteki duyularda da böyledir. Nesnelerden çıkan akıntılar duyulara gelir, gözeneklerden içeri girerek duyumu oluşturur.

Soluma olayında Empedokles'in ileri sürdüğü görüş, gene, benzerin benzeri algılaması kuralına dayanır. Ancak, o, bu işi derinin başardığı kanısındadır. Ona göre bütün nesneler soluk alıp verirler. Gövdenin üst yüzeyinde çok ince, kılcal borucuklar vardır, bunlar bütün yüzeyi kaplamıştır. İnsanın ve öteki dirilerin gövdelerinde bulunan bu et borucukların çok ufak olan ağızları havanın içeri girmesine elverişlidir. Dıştan hava girerken kan daha içeri çekilir, sıkışan kanın içten basıncıyla hava dışarı çıkar. Bu olayın sürüp gitmesiyle solunum sağlanır.

Bütün diri nesnelerde büyüme olayının geçerli olduğunu ileri süren Empedokles'e göre "benzer benzeri geliştirir". Bu nedenle toprak toprağı, ateş ateşi, su suyu çoğaltır. Büyüme olayı da bu çoğaltmanın doğal sonucudur. Gerçekte büyüme ile çoğalma özdeş öğeler arasında oluşan bir biresimdir.

Doğa olaylarının açıklanışı konusunda, Empedokles'in ileri sürdüğü düşünceler gözlemlerden kay-

naklanır. Ona göre güneş tutulması tanrısal değil doğal bir olaydır. "Güneş giderken önüne çıkan Ay, onun ışınlarını örter, böylece yeryüzünde kendi büyüklüğünce bir bölgeyi karanlığa boğar", ancak Güneş'le Ay'ın karşılaşmadığı bölgelerde karanlık olmaz.

Empedokles, geliştirdiği "dört öge öğretisi" ile, en çok Orta Çağ düşüncesi üzerinde etkili olmuş, özellikle Plotinos'tan kaynaklanan Yeni-Platonculuk akımını beslemiş, onun evren anlayışına katkıda bulunmuştur. Yeni-Platonculuk akımının, İslam ülkelerinde bir uzantısı olan tasavvufun evren görüşü bu dört öge öğretisi üzerine kurulmuştur. Bu dört öğeyi birleştiren sevgidir. Tasavvufta birleştirici, uzlaştırıcı bir nitelik taşıyan sevgi, kişiyi Tanrı'ya ulaştıran, Tanrı ile bütünleştiren bir güçtür. Gene tasavvufta göre insan da evren gibi bu dört öğeden kurulmuştur. Bu nedenle insan-evren özdeşdir. Bu özdeşliğe dayanan kimi tasavvufçular insana "Küçük Evren" dediler. Empedokles'in, gene İslam düşüncesinde, başka bir etkisi de felsefe alanındadır. Onun dört öge öğretisi birçok İslam bilgesince benimsenmiştir. Ancak bu benimseme, Empedokles'in yazılarını okuyarak değil, onunla ilgili yorumlar aracılığıyla-
dır.

Empedokles'in Avrupa düşüncesi üzerindeki etkisi biri felsefe, öteki yazın olmak üzere, iki ayrı alanda olmuştur. Felsefe alanında ondan en çok esinlenen Schopenhauer'a göre madenlerde çekim gücü, hayvanlarda içgüdü, insanda sevgi ve istek biçiminde ortaya çıkan büyük itim erki evreni devindir. Bu, gerçekte, bir yaşama istencidir. Buna karşın yaşam savaş ve tiksinden, uzlaşma ve uzlaşmazlığın yer aldığı bir alan olarak kendini göstermektedir. Schopenhauer'a göre bu durum bir bütün olan istencin bölünmesinden kaynaklanmaktadır. Varlık türleri istencin değişik aşamalarda nesnelleşmesiyle ortaya çıkar. Nietzsche üzerindeki etkisi ise daha değişikdir. Nietzsche, İlk Çağ felsefesinde "logos" kavramına dayanan görüşlere karşı çıktığından, salt varlığa önem verdiğinden, Empedokles'i eleştirir. Öte yandan Freud da Eros ve Ölüm içgüdüleri diye nitelediği iki karşıt gücün açıklanışında Empedokles'ten etkilenmiştir.

Empedokles'in yazın alanındaki etkisi Hölderlin üzerindedir. Empedokles'in şiiri ve söylenceleşen yaşamından etkilenen Hölderlin, bu etkiyi şiirlerinde dile getirdiği gibi *Empedokles* adlı yapıtında da yansıtmıştır.

• **KAYNAKLAR:** Y. Battistini, *Trois contemporains: Hé-
raclite, Parménide, Empédocle*, 1955; J. Bollack, *Empe-
docle*, 1966; Diogenes Laertius, *Leben und Meinungen
berühmter Philosophen*, 1967; W.Kranz-Suad Y.Baydur,
Antik Felsefe Metinler ve Açıklamalar, 1948; F.A. Lange,
*Materyalizmin Tarihi ve Günümüzdeki Anlamının Eleştiri-
si*, 1982.

• **BAKINIZ:** S. FREUD, HERAKLEİTOS, HÖLDER-
LIN, NIETZSCHE, PARMENİDES, PLATON,
SCHOPENHAUER.

◀ *Tinsel
göçüş*

◀ *İnsan ve
"Küçük
Evren"*

◀ *Bilgi ve
varlık
öğeleri*

◀ *Deri ile
soluma*

ERENEROL, Pavli [Papa Eftim I] (1884-1968) Turgut [Papa Eftim II] (1920)

Türk din adamları. Papa I.Eftim Bağımsız Türk Ortodoks Patrikliği'nin kurucusu, oğlu Papa II.Eftim İstanbul başpiskoposu ve patriğidir.

Pavli Eftim Erenerol, Yozgat'a bağlı Akdağmadeni'nde doğdu. İstanbul'da öldü. Karahisarlıoğlu olarak tanınan Hristiyan bir ailenin çocuğudur. Babası ticaretle uğraşırdı. Pavli adıyla vaftiz edilen Papa I. Eftim, doğduğu yerde öğrenim gördükten sonra, bir manastıra girdi. 1908'de Ankara'ya gitti ve Ortodoks Kilisesi'ne bağlanarak 1912'de diyakos oldu. Ardından Akdağmadeni papazlığına 1918'de Keskin Metropolit vekilliğine atandı. Din konusundaki çalışmalarını 1937'de elyazması olarak topladı. Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında hizmetleri nedeniyle, Atatürk tarafından ölene değin kendisine "Hidemat-ı Vataniye maaşı" bağlandı.

Papa I. Eftim, Kurtuluş Savaşı sırasında Fener Patrikhanesi'nin Rum Pontus Devleti'ni canlandırma çabalarına ve Anadolu'daki Rumlar'ı Türkler'e karşı kıskırtma amaçlarına karşı çıktı. 12 Aralık 1918'de Patrikhane Padişah'tan, Papa I. Eftim'in yakalanarak kendilerine teslim edilmesini istedi. Eftim 30 Kasım 1921'de, Anadolu'daki 72 ruhani bölge başkanını Kayseri'de topladı. Fener Patrikhanesi'nin yetkisizliğini bildirerek merkezi Kayseri'de olan Türk Ortodoks Patrikhanesi'ni kurduğunu açıkladı. Bir bildiriyle de Fener Patrikhanesi'nin Türkiye'ye ihanet ettiğini dünyaya duyurdu. 22 Temmuz 1922'de gene Kayseri'de *Anadolu'da Ortodokslik Sadası* adlı bir dergi yayımlamaya başladı. Bu yayımla da, Anadolu'da yaşayan Türk Hristiyanlar'ın Yunanlılar ile ilgisi olmadığı yolundaki görüşlerini yaydı. Dergi, 16 sayı olarak 1923'e kadar sürdü. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen Eftim, Lozan Antlaşması'yla Anadolu'daki Hristiyanlar Yunanistan'a gönderilmeye başlayınca, Atatürk'ten aldığı özel izinle, ailesiyle birlikte İstanbul'da kaldı.

İstanbul'da Fener Patrikhanesi Sen Sinod'undan (meclis) kaçmış olan Patrik ve birkaç üye dışında, Cumhuriyet yönetimine bağlılık sözü aldı. Ancak, kısa süre sonra Sen Sinod oldubittiye getirerek bir Türk karşıtı patrik seçti ve Papa I. Eftim'i aforoz etti. 1922'de Doğu Roma Kilisesi genel temsilcisi olan Papa I. Eftim, kararı tanımadı. 7 Temmuz 1924'te Fener Patrikhanesi'nden ayrılan Galata Rum Merkezi İdare Heyeti, Galata Merkez Panayia Kilisesi'nde ona katıldı. Episkopos olarak takdis edilen Papa I. Eftim, 18 Mart 1926'da Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi'ni kurdu. Patrikhane'ye Aya Yani, Aya Nikola ve Hristos kiliseleri bağlandı.

Papa I. Eftim'in oğlu olan Turgut Erenerol, 23 Nisan 1920'de Ankara'da doğdu. Öğrenimini İstan-

bul'da Boğaziçi (Feyziati) Lisesi'nde bitirdikten sonra, 1937'de ruhaniliğin ilk derecesi olan diyakosluğa getirildi. 1946'da İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi. 1955'te ABD'ye giderek New York'ta Montefiore Hastanesi'nde anestezi dalında uzmanlık eğitimi gördü. 1960'ta Türkiye'ye döndü. 15 Ekim 1961'de papaz, kısa bir süre sonra da episkopos oldu. Babasının ölümünden sonra İstanbul patriği ve başpiskoposu olan Erenerol'un döneminde 18 yabancı kilise, patrikliğine bağlandı.

- KAYNAKLAR: M. Eröz, *Hristiye Türkler*, 1983; A.R. Önder, "Anadolu'da Ortodokslik Sadası", *Kayseri Basın Tarihi/1910-1960*, 1972; T.Parlak, *Yunan Ege'ye Nasıl Geldi*, 1982.

ERENGÖNÜL, Sabiha (1941-1982)

Türk, ressam ve gravürcü. Eski halk öykülerinden aldığı konuları çağdaş bir kurgu ve ritim anlayışı ile yapıtlarına aktarmıştır.

İstanbul'da doğdu, 5 Mayıs 1982'de aynı kentte öldü. İlk sanat çalışmalarını 1962'de Viyana Fantastik Okul'u ressamlarından Anton Lehmden'le (1929) yaptı. 1967'de Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu (şimdi Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi) Tekstil Bölümü'nü bitirdi. 1968'de İspanya'ya gitti ve gravür çalışmaları yanı sıra Madrid Radyo Televizyonu'nda Türk Sanatı sempozyumlarına katıldı. 1971'de İtalya'da Bergamo Sanat Okulu'nda bir süre öğretmenlik etti, daha sonra İstanbul'a giderek çalışmalarını bu kentte sürdürdü. 1959-1981 arasında pek çok ulusal ve uluslararası sergiye katıldı, kişisel sergiler açtı. 1977'de DYO Resim Yarışması'nda onur belgesi, 1979'da Görsel Sanatçılar Derneği Özgün Baskı Ödülü ve 1980'de de gene aynı derneğin başarı ödülünü aldı.

Sabiha Erenönül daha çok gravür dalında ürün vermiştir. 1960'lardaki ilk yapıtlarında yalnız siyah beyaz çizgiler kullanmış ve Lehmden'in fantastik gerçekçi anlayışının etkilerini yansıtan, insanın soyut iç dünyasını aktaran resimler yapmıştır. 1970'lerde ise bu iç dünyayı daha somut bir biçime dönüştürmüş ve ayrıntılı bir gerçekçilikle Türk halk masallarının düş dünyasına eğilmiştir. Bu dönem yapıtlarında siyah beyazın yanında renk de kullanmaya başlamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Kompozisyon*, 1964; *Portre*, 1977; *Yorulmayanlar*, 1977, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Kompozisyon*, 1978.

ERENUS, Bilgesu (1943)

Türk oyun yazarı. Aydın sorunlarına eğilen oyunları ile ilgi çekmiştir.

13 Ağustos 1943'te Bilecik'te doğdu. İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü'nü bitirdikten sonra 1965-1973 arasında TRT İstanbul Radyosu'nda metin yazarı ve yapımcı olarak çalıştı. 1977-1979 arasında Türkiye Yazarlar Sendikası Yönetim Kurulu üyeliği yaptı. *İkili Oyun* adlı oyunuyla 1978 Avni Dilligil En İyi Tiyatro Yazarı Ödülü'nü aldı. Aynı oyun 1983'te Kiel Devlet Tiyatrosu'nda Almanca olarak oynandı.

Bilgesu Erenus 1971'de TRT'nin düzenlediği Radyo Oyunları yarışmasında "Evli Evine Köylü Köyüne" adlı oyunuyla başarı ödülü aldıktan sonra birbiri ardına oyunlar yazdı. Özellikle AST (Ankara Sanat Tiyatrosu) ve Dostlar Tiyatrosu'nda sahnelenen oyunlarında 1960-1970 dönemi Türkiye'si'nin geçirdiği değişimleri bireylerin iç dünyalarındaki yansımalarıyla birlikte, yer yer lirik, yer yer göstermeci bir üslupla ele aldı. Sınıf değiştirme özlemi, dış ve iç göç, siyasallaşma çabasındaki aydınların sorunları başlıca temaları arasındadır.

• YAPITLARI (başlıca): *El Kapısı*, 1975; *Ortak*, 1976; *Nereye Payidar*, 1976; *İkili Oyun*, 1977; *Kaside*, 1980, oynanmadı; *Kelaynaklar*, 1981; *Güneyli Bayan*, 1983.

ERETNA BEY (? - 1352)

Türk beyi. Eretna Beyliği'nin kurucusudur.

Doğum yeri ve tarihi bilinmiyor. Kayseri'de öldü. Uygur Türkleri'nden bir İlhanlı emiriydi. Ebu Said Bahadır Han'ın hükümdarlığı döneminde İlhanlılar'ın Anadolu valisi Timurtaş'ın (Demirtaş) yanında görevliydi. Kız kardeşi de Timurtaş'la evliydi. İlhanlı hükümdarı ile arası açılan babası Emir Çoban'ın öldürülmesi üzerine Timurtaş 1327'de Mısır'daki Memluk hükümdarına sığınınca Anadolu'yu bir süre Eretna Bey yönetti. Emir Çoban'ın öldürülmesi üzerine İlhanlı topraklarında çıkan ayaklanmayı bastıran Ebu Said Bahadır Han kısa bir süre sonra Anadolu valiliğine Büyük Şeyh Hasan adlı bir emiri atadı. Ancak Anadolu'yu yakından tanıyan ve iyi bir yönetici olan Eretna Bey vali vekili olarak görevini sürdürdü.

Ebu Said Bahadır Han'ın 1335'te vefatı bırakmadan ölmesi üzerine İlhanlı tahtı için büyük bir mücadele başladı. Bu mücadele özellikle Büyük Şeyh Hasan'la Timurtaş'ın oğlu Küçük Şeyh Hasan arasında geçiyordu. Bu dönemde Anadolu vali vekilliği görevini sürdüren Eretna Bey taht mücadelesinin uzaması üzerine Memluk hükümdarı Melik Nâsır'a başvurup onun valisi olmayı önerdi. Önerisi kabul

edilince 1338'de Memluk sultanı adına para bastırıp hutbe okuttu. Bu sırada Azerbaycan'a yerleşen Küçük Şeyh Hasan, Eretna Bey'den egemenliğini tanımasını istedi. İsteğini kabul etmeyince Eretna Bey'in üzerine yürüdü. İki taraf 1343'te Sivas ve Erzincan arasında Karanbük'te karşılaştılar. Başlangıçta yenilgiye uğrayan Eretna Bey, Şeyh Hasan'ın askerlerinin ganimet toplamak için dağılmasından yararlanarak ani bir saldırıyla Şeyh Hasan'ı bozguna uğrattı. Bu başarı üzerine 1344'te Sultanlığını ilan ederek Alaü'd-dünya ve'd-Din sanını aldı.

Hemen hemen tüm Orta Anadolu'ya egemen olan Eretna Beyliği önce Sivas'ı daha sonra da Kayseri'yi merkez edindi. Bu bölgede yıllarca Moğol akınlarından tedirgin olan halkı düzene kavuşturdu. Ancak ölümünden sonra beylik iç çekişmeler ve komşu beyliklerin saldırısıyla zayıfladı ve 1381'de Kadı Burhaneddin tarafından ortadan kaldırıldı. Köse olan Eretna Bey halk arasında "Köse Peygamber" sanıyla da anılırdı.

• BAKINIZ: EBU SAİD BAHADIR HAN.

ERGİN, Osman Nuri (1883-1961)

Türk, tarihçi. Eğitim ve şehircilik tarihi üzerindeki araştırmalarıyla tanınmıştır.

Malatya'nın İmrin köyünde doğdu, 5 Temmuz 1961'de İstanbul'da öldü. 1892'de İstanbul'a gelerek Zeyrek Rüşdiyesi, Numune-i Mekteb-i Osmani ve Aksaray Mahmudiye Rüşdiyesi'nde okudu. 1901'de Darüşşafaka'yı bitirdi. İstanbul Şehremaneti'nde (Belediye) görev aldı. Bu arada cami derslerine devam edip Çarşamba Hacı Ahmed Efendi'den icazet aldı. 1904'te girdiği Darülfünun Edebiyat Fakültesi'ni 1907'de bitirdi.

Uzun yıllar Belediye'de başkâtip, mümeyyiz, Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye Umumi kâtipliği, şube müdürlüğü ve 22 yıl süreyle İstanbul Vilayeti ve Belediyesi Mektupçuluğu'nda bulundu. Bu nedenle Mektupçu Osman Bey diye de anılır.

Resmi görevlerinin yanı sıra Darüşşafaka Lisesi'nde resmi yazışma ve İslam tarihi, Vefa Lisesi'nde tarih, Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde ticaret ve dil dersleri okuttu. Ayrıca Belediye Zabıta Görevlileri Okulu ve İstanbul Polis Meslek Okulu'nda belediyenin görevleri, dünya ve Türkiye belediyeleri, sosyoloji ve tarih dersleri verdi. Öğretmenliği 1956'ya dek sürdü.

Ergin çalışkan, meraklı ve araştırmacı bir kişiliğe sahipti. İstanbul'un kütüphane ve arşivlerinde yaşamı boyunca sürdürdüğü araştırmaları onun belediyecilik, şehircilik, bibliyografya ve kentin eğitim kurumlarının tarihi üzerinde önde gelen bir uzman olmasını sağlamıştı.

Mecelle-i Umûr-ı Belediye adlı beş ciltlik yapıtının birinci cildinde İslam devletlerinde ve Türkiye'de belediye kurumlarının tarihsel gelişmesi incelenmiş-

tir. Özellikle İstanbul kent tarihi bakımından önemli bir kaynaktır. Son dört ciltte, belediye yasaları, içtüzükler, belediye meclisinden çıkan kararnameleler yer alır.

Türkiye Maarif Tarihi adlı yapıtı önce yalnız İstanbul'un eğitim kurumlarının tarihi için düzenlenmişken, sonra Türkiye çapında ele alınmıştır. *İstanbul Şehir Rehberi* adlı yapıtı 1927'de yapılan genel nüfus sayımında İstanbul kenti için yaptığı çalışmalar sonunda ortaya çıkmıştır. Ergin bu amaçla 6000'den fazla sokağı yeniden isimlendirmiş, kapı numaralarının düzenlenmesine çalışmıştır.

Bu önemli yapıtlarının yanında geçmişin ve günümüzün belediye konuları, Türkiye'de şehirciliğin tarihi gelişmesi, bibliyografya, İstanbul şehreminleri (belediye başkanları) Muallim M.Cevdet ve Abdülaziz Mecdi Tolun'un yaşamöyküleri üzerine çalışmaları vardır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, 5 cilt, 1912-1922; *İstanbul Şehreminleri*, 1927; *Cumhuriyet ve İstanbul Mahalli İdaresi*, 1933; *İstanbul Şehir Rehberi*, 1934; *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, 1936; *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*, 1937; *İbni Sina Bibliyografyası*, 1937; *Türk Şehirlerinde İmarat Sistemi*, 1939; *Türkiye Maarif Tarihi*, 5 cilt, 1939-1943; *Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun Hayatı ve Şahsiyeti*, 1942; *Fatih İmarati Vakfıyesi*, 1945.

Cavit Erginsoy

ERGİNSOY, Cavit (1924-1967)

Türk fizik bilgini. Yarı iletkenler konusunda çalışmış, yüklü taneciklerin kristallerde kanallanmasına ilişkin bir kuram geliştirmiştir.

Ankara'da doğdu, 6 Aralık 1967'de aynı kentte öldü. 1946'da Londra Üniversitesi'nden elektrik mühendisliği dalında diplomasını, 1952'de aynı üniversiteye bağlı Queen Mary College'dan fizik dalında doktora derecesini aldı. Türkiye'ye dönüşünde Sarıyer Barajı projesinde görevlendirilen ve Etibank'ın Atom Enerjisi Etüd Dairesi Başkanlığı'nı üstlenen Erginsoy, 1957-1958 ders yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak bulunduktan sonra, 1962'ye değin Viyana'daki IAEA'da (International Atomic Energy Agency/ Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı) uzman ve danışman olarak çalıştı. Aynı yıl, katı hal fiziği alanında araştırmalar yapmak amacıyla ABD'deki Brookhaven National Laboratory'ye (BNL) geçti. Üç yıl sonra, katı hal fiziği araştırma grubunun üyesi olarak BNL'nin sürekli kadrosuna alındı. 1967'de Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nin (ODTÜ) çağırısı üzerine konuk profesör olarak Türkiye'ye dönen ve öğretim görevinin yanı sıra dekan yardımcılığını da üstlenen Erginsoy'a, öldüğü yıl, Temel Bilimler dalında TÜBİTAK Bilim Ödülü verildi. Doktora konusu olarak yarı iletkenlik olgusunu seçen Erginsoy, germanyum ve silisyumun bu tür özelliklerine ilişkin deneysel çalışmalarını sürdürürken konunun kuramsal yönüne de eğilmişti. Kısa sürede kendi çabalarıyla öğrendiği kuantum mekaniğini, yarı iletkenlerdeki yük taşıyıcıların yabancı atomlardan saçılmasına uyguladı ve dünya fizik literatürüne Erginsoy'un adıyla geçen saçılma formülünü elde etti. Türkiye'ye döndükten sonra çalışmalarını atom enerjisi alanında yoğunlaştırarak, Türkiye'de kurulacak ilk araştırma reaktörünün hazırlıklarını gerçekleştirdi. Aynı dönemde İTÜ ve ODTÜ'de reaktör fiziği derslerini de üstlenmişti. NATO Bilim Konseyi'ne Türk delegesi olarak katılan Erginsoy, IAEA'daki danışmanlık görevi sırasında tanıştığı katı hal fizikçilerinin yüreklendirmesiyle ilgisini yeniden bu alana yöneltti ve BNL'nin araştırma ekibine katıldı. Yüklü parçacıkların kristallerden geçerken gösterdiği özellikleri tam olarak açıklayan ve kendisine uluslararası ün kazandıran "kanallanma" kuramı bu araştırmalardan doğdu.

Bulundukları kristal içindeki iletkenlik elektronları "gazı"nı oluşturarak artı iyonlara dönüşen atomlar, kristalin yapısal düzeni gereğince bazı doğrultularda "geometrik kanallar" görünümünü gösterir. Yüklü taneciklerin, örneğin protonların iletken kristallerden bazı doğrultularda daha kolay geçişini açıklayan kanallanma kuramına göre, artı yüklü iyonların bir duvar gibi sınırladığı geometrik kanallar, kendi doğrultularında gelen bir protonu her yandan iterek kanaldan çıkmasını ya da bir atoma çarparak sapmasını engeller. Böylece, geometrik olan kanal yapısı fiziksel olarak da etkisini gösterir. Kristale gönderilen bir proton demeti bu kanallara yöneltildiğinde, kristalin yapısal özelliklerine bağlı olarak daralan bir demet halinde kristalden çıkar. Gönderilen proton demetinin yönündeki küçük sapmalar, çıkan demetin şiddetinde çok büyük düşüslere yol açar.

Kristalde kanallanan parçacık yörüngelerinin bu kuram yardımıyla tam olarak belirlenebilmesi, bir yandan kristal yapının daha iyi anlaşılabilmesine, öte yandan yabancı atomların varlığının ve yerinin kolayca saptanabilmesine olanak sağlayarak katı hal fiziğinin yeni gelişmelere ortam hazırlamıştır.

- **BAKINIZ:** BARDEEN, BARUT, BRATTAIN, DOMANİÇ, ESAKİ, SHOCKLEY, JSTARK.

ERGÖNÜL, Halit (1928)

**Türk, boksör. Avrupa Karması'nda
yer alan ilk ve tek Türk boksörüdür.**

İstanbul'da doğdu. Boksa 1941'de Alemdar kulübünde başladı. 14 yaşında 54 kiloda İstanbul şampiyonluğunu kazandı. 1943'te Galatasaray kulübüne geçti. 1947'de Türk milli boks takımına seçildi ve İrlanda'nın Dublin kentinde yapılan Avrupa Boks Şampiyonası'nda ilk kez milli formayı giydi. Bu şampiyonada gösterdiği başarı sonucu Avrupa Boks Karması'na seçilerek ABD'ye gitti ve orada Avrupa'yı temsilen Amerikalılarla yaptığı iki maçın birini kazanıp birini kaybetti. ABD'den dönüşte Fenerbahçe kulübüne girdi. 1949'da Fenerbahçe kulübünde boks şubesinin kaldırılması üzerine İstanbul Boks İhtisas Kulübü'ne geçti. 1950'de profesyonelliği seçip kısa bir süre profesyonel ringlerde döğüştü. Daha sonra hastalanıp ringlerden uzaklaştı. Başarılı boks yaşamı boyunca Türkiye'nin en iyi boksörlerinden biri olarak tanındı. Uzun yıllar İstanbul ve Türkiye şampiyonluklarını kazandı. Daha sonra uzun yıllar boyunca antrenör olarak çalıştı.

ERGÖNÜLTAŞ, Engin (1955)

**Türk, karikatürcü. Çarpık kentleşme
ortamına yerleştirdiği karikatürlerin-
de çeşitli toplumsal konuları abartılı
ve yergici bir dille işlemiştir.**

İstanbul'da doğdu. Pertevniyal Lisesi'nden sonra İstanbul Üniversitesi'ne girerek Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu. 1967'den başlayarak çizgi-filmden reklam ressamlığına dek grafik sanatların çeşitli konularında çalıştı. İlk karikatürü 1970'te gülmece dergisi *Ustra*'da yayımlandı. Daha sonra Oğuz Aral'ın yönettiği *Gırgır*'a girdi. Burada uzun süre çalıştıktan sonra 1978'de bir grup arkadaşıyla birlikte ayrılarak *Mikrop* adlı yeni bir gülmece dergisi yayımlamaya girişti. Ancak bu dergi uzun ömürlü olmadı ve Ergönültaş arkadaşlarıyla *Gırgır*'a geri döndü.

Ergönültaş'ın *Gırgır* için hazırladığı *Zalim Şevki* adlı çizgi-öyküde yarattığı tipler çok tutulmuş ve popüler hale gelmiştir. Ergönültaş dergi dışındaki çalışmalarında, örneğin *Politika* gazetesinde salt çizgiden oluşan karikatürler çizmiştir. Bu tür yapıtlarında gülmece tutumu da farklılık göstermiştir. Gericiliğe, baskıya karşı birlik temasını işlemiş, toplumsal sorunları ve acıları çarpıcı bir biçimde yansıtmıştır. Yine bu gazetede "çizgiyle makale" adını verdiği yeni bir tür de deneyerek bilimsel bilgileri ve doğruları yarattığı tipler aracılığıyla olaylaştırmıştır. *Mikrop*'taki karikatürlerinde ise kadın, cinsellik ve cinsel açlık gibi konuları grotesk bir üslupla ele almıştır.

Ergönültaş karikatür konusunda kuramsal çalışmalar da yapmış, *Sanat Emeği* dergisinde karikatür ve gülmece anlayışını dile getiren yazılar yayımlamıştır. Yurt içinde ve dışında ortak sergi ve albümlere katılmıştır. Ayrıca Arabesk müziği ele alan incelemeler de yazmıştır.

ERGUN, Sadeddin Nüzhet (1901-1946)

**Türk edebiyat tarihçisi. Divan, halk
ve tasavvuf edebiyatı alanlarındaki
çalışmalarıyla tanınmıştır.**

Hüseyin Sadeddin Nüzhet Ergun, Bursa'da doğdu, 25 Nisan 1946'da İstanbul'da öldü. Kolağası Ali Efendi'nin oğludur. Annesi tarafından bütün akrabaları Sadiye tarikatına bağlıydılar. Tarikat terbiyesi içinde yetişti. Küçük yaşta Arapça-Farsça öğrendi. Üsküdar İttihat ve Terakki Mektebi ve Üsküdar Sultanisi'nde okudu. Darülfünun Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. 9 yaşında Şeyh oldu. Tekkelerin kapatılmasına kadar Üsküdar Hallaç Baba Sadi tekkesinde şeyhlik yaptı. Bestekâr Şeyh Said Efendi'den ilahiler derledi.

Lise ve öğretmen okullarında edebiyat öğretmenliği yaptı. Kısa bir süre İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1943'te atandığı Bayezid Devlet Kütüphanesi müdürlüğünü ölümüne değin sürdürdü.

Ergun, kısa yaşamı süresinde, Türk edebiyatı tarihi araştırmalarına büyük katkıda bulunmuş, özellikle divan, tasavvuf ve halk edebiyatı ile halkbilim alanında ürünler vermiştir. İlk yapıtı Şeyh Hüseyin Sadeddin imzası ile yayımladığı *İlm-i Tasavvuf*tur. Konya'da öğretmenlik yaptığı yıllarda Mehmed Ferid ile birlikte yayımladığı *Konya Vilayeti Halkıyat ve Harsiyatı* Türkiye'deki ilk bölgesel halkbilim araştırmasıdır.

Tanzimata Kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve Numuneleri adlı yapıtında örneklerle ele aldığı şair ve yazarların yapıtlarını inceleyerek kişilikleri ve sanatları hakkında öz bilgiler vermiştir. En önemli yapıtı F harfine kadar getirip bitiremediği ansiklopedik *Türk Şairleri*'dir. Yapıtta halk ve divan şairleri ile çağdaş şairler birlikte ele alınmış, çeşitli cönk, divan ve tezkireler taranarak şiirlerinden örnekler verilmiştir. *Türk Musikisi Antolojisi* adlı çalışmasının ancak dini yapıtlar bölümünü yayımlayabilmiştir. Halk edebiyatı alanında birçok halk şairi ve âşğın özgün yapıtlarını yayımlamıştır. Harf devriminden sonra Türkiye'de karşılaştırmalı divan yayımına da büyük katkıda bulunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *İlm-i Tasavvuf*, 1922; *Konya Vilayeti Halkıyat ve Harsiyatı* (Mehmed Ferid ile), 1926; *Halk Edebiyatı Halk Şairleri*, Kitap I, 1927; *Karacaoğlan*, 1927; *Gevheri*, 1928; *Pir Sultan Abdal*, 1929; *Bektaşî Şairleri*, 1930; *Tanzimata Kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve Numuneleri*, 1931; *Mevlâna*, 1932; *İstanbul'da Medfun Mesabire Ait Mezar Kitabeleri*, 1932; *Şeyh Galib*, 1932; *Neşatî Hayatı ve Eserler*, 1933; *Ramî Paşa Hayatı ve Eserleri*, 1933; *Şeyhülislam Bahaî Hayatı ve Eserler*,

1933; *Beşiktaşlı Gedâi*, 1933; *Kuloğlu*, 1933; *Sabuhî*, 1933; *Hengâmî*, 1933; *Katibî*, 1933; *Samih Rifat Hayatı ve Eserleri*, 1934; *Cenap Şehabettin*, 1934; *Aşık*, 1934; *Fehîm-i Kadim Divanı*, 1934; *Şileli Sürurî*, 1934; *Edebiyat ve Edebiyat Tarihi Özû*, 1935; *Bâkî Hayatı ve Şiirleri Divanı*, 1935; *Türk Şairleri*, 4 cilt, 1936-1945; *Aka Gündüz Hayatı ve Eserleri*, 1937; *Ali Canip Hayatı ve Eserleri*, 1937; *Ali Nihad Hayatı ve Eserleri*, 1937; *Namık Kemal'in Şiirleri*, 1941; *Türk Musikisi Antolojisi Dini Eserler*, 2 cilt, 1942-1943; *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*, 1944; *Hatâyî Divanı*, 1946; *Aşık Ömer*, t.y.

- **KAYNAKLAR:** M.Gökman, "Sadettin Nüzhet Ergun (1901-1946)", *Türk Kültürü*, (164), 1976; M.K. İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, II, 1969; B.N. Şehsuvaroğlu ve M.Gökman, *Öğretmen-Edebiyat Tarihçisi-Yazar ve Kütüphaneci Sadettin Nüzhet Ergun*, 1976.

ERGUNER, Süleyman (1902-1953)

Türk, neyzen. Türk müziğinde 20.yy'da yetişen en güçlü yorumcılardan biridir.

2 Ağustos 1902'de İstanbul'da doğdu, 1 Aralık 1953'te aynı kentte öldü. Babası Sultanselim Camii müezzini Hafız Hasan Efendi'ydî. Küçük yaşta sesinin güzelliğiyle dikkati çekti. İlk müzik bilgilerini Sultanselim'li Hafız Cemal Efendi'den edindi; müezzinlik etti, hafız oldu; bir yandan da Rüştîye'yi bitirdi. Müziğe duyduğu ilgi arttıkça mevlevihanelere giderek ayinleri dinlemeye başladı, böylece hem tekke musikisini kaynağında tanıma, hem de zamanın ney ustalarını dinleme fırsatı buldu. Neyzen Emin Dede'nin (Yazıcı) etkisiyle ilgisi neye yöneldi, bu sazı kendi kendine öğrendi.

1927'de Tekel İdaresi'ne memur oldu. İstanbul'a atandığı 1942'ye değin çeşitli il ve ilçelerde tekell müdürü olarak çalıştı. Gittiği yerlerde müzik dernekleri kurdu. İstanbul Radyosu'nun kuruluşundan sonra radyo yayınlarına katıldı. Radyoda ilk kez ney çalan ve dinsel müzik yapıtlarını seslendiren sanatçıdır.

Erguner, bu yüzyılın en güçlü ney virtüözlerinden biridir. Üfleyişi kuvvetli, fosurtusuz, üslubu ise "tekke tavrı" denilen tarzdadır. Dinsel ve din dışı formlarda yapıtlar bestelemiştir; dinsel müziğin etkileri din dışı yapıtlarında da görülür. Yahya Kemal'in bir şiiri üstüne bestelediği, "Ömrün şu biten nevesi tām olsun erenler" dizesiyle başlayan uşşak şarkısı en tanınmış yapıtıdır.

- **YAPITLAR (başlıca):** Hicaz, bayatî, hüzzam, nihavent peşrevler; dilkeşide, sabâ, ferahnak, sevkefza, segâh saz semaileri; "Çınar Altında", uzzal saz eseri; uşşak, hicaz, müstear ilahiler; uşşak, mähûr, hüzzam, nihavent, acemaşiran şarkılar; düğâh hava; hicaz eser (yürük semai).

- **KAYNAKLAR:** "Süleyman Erguner'in Tercüme-i Hali", *Musiki Mecmuası*, (71), 1954.

ERGUNER, Ulvi (1924-1974)

Türk, neyzen. Türk müziğinde 1950 sonrasının en değerli neyzenlerinden biridir.

3 Ağustos 1924'te İstanbul'da doğdu, 17 Kasım 1974'te aynı kentte öldü. Neyzen Süleyman Erguner'in oğludur. Konya Askeri Ortaokulu ile Kuleli Askeri Lisesi'nde okuduktan sonra, 1943'te astegmen rütbesiyle Harb Okulu'ndan mezun oldu. Çeşitli il ve ilçelerdeki askeri birliklerde levazım subayı olarak görev aldı. 1964'te, yarbay rütbesindeyken, kendi isteğiyle emekli oldu.

Ortaöğrenimi sırasında bandoya girerek müziğe başladı. Ney çalmayı babasından öğrendi, ayrıca Halil Can'dan yararlanmış, sazını babasının üslubuyla çalmaya çalışmıştı. Ankara'da görevli olduğu 1948-1950 yıllarında radyo yayınlarına katıldı, daha sonra İstanbul Radyosu'na geçti. Burada klasik yapıtları seslendiren erkekler korosunu yönetti; ayrıca, yönettiği özel bir toplulukla da dinsel müzik plakları doldurdu. Bir peşrev, bir saz semaisi, bir de şarkı bestelemiştir.

Erguner ailesi yetiştirdiği müzikçilerle tanınmıştır. Kardeşi Asaf Erguner (1926) tambur sanatçısıdır, 1949-1958 yıllarında babası ve kardeşiyle birlikte İstanbul Radyosu'nda çalmıştır. Ulvi Erguner'in oğulları Kudsi Erguner (1952) ile Süleyman Erguner de (1957) genç kuşağın neyzenlerindendir. Hepsinin ortak özelliği, daha çok dinsel müzikle uğraşmaları ve tekke musikisi yapıtlarını geleneğin son temsilcilerinden öğrendikleri biçimde çalmaya özen göstermeledir.

- **YAPITLAR (başlıca):** Bayatıaraban peşrev ve saz semaisi; "Bir gonca sevdim ki bugün güller içinde cana nelik eyler", hicaz aksak şarkı; sabâ, hicaz, uşşak, segâh taksimler.

- **KAYNAKLAR:** H.Rit, "Ulvi Erguner", *Ses*, (27), 1963.

ERHARD, Ludwig (1897-1977)

Alman (FAC) iktisatçı ve devlet adamı. Almanya'nın II. Dünya Savaşı sonrası iktisadi kalkınmasının gerçekleştirilmesinde önemli katkıları olmuştur.

4 Şubat 1897'de Kuzey Bavyera'da Fürth'de (bugün FAC'de) doğdu, 5 Mayıs 1977'de Bonn'da öldü. I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine öğrenimini yarıda keserek savaşa katıldı. Savaşın ardından Frankfurt Üniversitesi'nde iktisat ve sosyoloji öğrenimi gördü. Doktorasını aldıktan sonra 1928'de Nürnberg İşidaresi Okulu'nda araştırma asistanı olarak çalışmaya başladı. 1942'de bu okulun yöneticisi oldu, ancak Nasyonal Sosyalist Parti'ye katılmayı reddet-

Ludwig Erhard

mesi üzerine bu görevden alındı. II. Dünya Savaşı yıllarında çeşitli şirketlerde danışmanlık yaptı.

Almanya'nın Mayıs 1945'te teslim olmasının ardından, ülkeyi işgal altında bulunduran Müttefikler tarafından Nürnberg-Fürth bölgesinde sanayinin yeniden kurulmasıyla görevlendirildi. 1945-1946 yıllarında Bavyera Eyalet Hükümeti'nde iktisat bakanlığı, 1947-1948 yıllarında Para ve Kredi Danışma Komisyonu yöneticiliği, 1948-1949 yıllarında da Anglo-Amerikan İşgal Bölgesi İktisadi Konseyi yöneticiliği yaptı. 1948'de yeni bir para birimini dolaşıma sokarken karne uygulamasını kaldırması, Marshall Planı çerçevesinde ABD'den alınan yardımın da katkısıyla sınai üretimde önemli artışlar sağladı. Ancak uygulanan serbest ticaret politikası sonucu fiyatlar hızla arttı ve çalışan kesimlerin yaşam koşulları güçleşti.

Federal Alman Cumhuriyeti için hazırlanan anayasa Mayıs 1949'da Müttefikler tarafından onaylandı. Erhard seçimlerden sonra Eylül 1949'da Hristiyan Demokrat Birliği (CDU) başkanı K. Adenauer başkanlığında kurulan ilk federal hükümette iktisat bakanı olarak görev aldı. İktisadi kalkınmayı gerçekleştirmekle görevlendirilen Erhard, "toplumsal pazar ekonomisi" olarak adlandırdığı bir iktisat politikasını yürürlüğe koydu. Bu politika gereğince ekonomiyi canlandırmak için özel girişimden yararlanılması, ancak tekelleşme ve işçi sendikalarının aşırı talepleri söz konusu olduğunda hükümetin denetim kurması öngörülüyordu. Alman markı piyasa değerinden düşük bir kurda tutuldu, enflasyon hızını düşürücü politikalar izlendi. Anayasanın onaylanmasından sonra bazı sanayi dallarında üretim üzerine konan kısıtlamalar kaldırılmış, bir ticaret filosu kurulmasına izin verilmişti. Bunlara ek olarak, Polonya ve diğer Balkan ülkelerinden sınır dışı edilen Almanlar'ın birçoğunun nitelikli işgücü olarak sanayide çalışmaya başlamasının da etkisiyle, "ekonomik mucize" olarak tanımlanan yüksek milli gelir artış hızına ve iktisadi canlanmaya ulaşıldı.

1957'de başbakan yardımcısı olan Erhard, Ekim 1963'te Adenauer'in başbakanlıktan istifasından sonra, parti içindeki muhalefete karşın CDU'nun Bavye-

ra'daki şubesi niteliğinde olan Hristiyan Sosyal Birliği (CSU) ve Hür Demokrat Parti'nin (FDP) de katıldığı bir koalisyon hükümeti kurarak başbakan oldu. İlk iş olarak, savaş suçlularının yargılanması için konmuş olan, II. Dünya Savaşı'nın bitiminde başlayan 20 yıllık sürenin uzatılmayacağını açıkladı. Ancak bu açıklamanın doğurduğu yoğun muhalefet sonucu Bundestag (Federal Meclis) sürenin 4 yıl 8 ay daha uzatılmasına karar verdi.

Eylül 1965'te yapılan seçimlerden sonra Erhard hükümeti yeniden işbaşına geldi. Seçimde partisinin başarısı, "ekonomik mucize"yi gerçekleştiren kişi olarak görülen Erhard'ın kişisel başarısı olarak değerlendirildi.

Erhard 1963-1966 arasındaki başbakanlığı döneminde Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni tanıyan ülkelerle diplomatik ilişkinin kesilmesini öngören Hallstein Öğretisi'nin sıkı biçimde uygulanmasından yana tavır aldı. NATO'nun (Kuzey Atlantik Paketi) güçlendirilmesi için çaba gösterdi. Almanya'nın İsrail'le diplomatik ilişki kurmasını protesto eden Arap ülkeleri bu ülkedeki elçilerini geri çektiler.

1960'lı yılların ortalarında büyüme hızının yavaşlaması ve sınai üretimin düşmesi, yeni bir iktisadi bunalım yaşanacağı korkusu doğurdu. Bozulan iktisadi durumun sorumluluğunu taşımamak ve siyasi geleceklerini güvence altına almak isteyen Hür Demokratlar Ekim 1966'da hükümetten ayrıldılar. Hükümetin meclisteki çoğunluğunu yitirmesi üzerine Erhard başbakanlıktan istifa etti. CDU ve Sosyal Demokrat Parti'nin katıldığı yeni koalisyon hükümetine CDU'dan K.G. Kiesinger başbakan oldu.

Erhard 1967'de Hristiyan Demokrat Parti'nin onursal başkanlığına getirildi.

• BAKINIZ: ADENAUER.

ERHAT, Azra (1915-1982)

Türk, yazar ve çevirmen. Türk düşün yaşamında hümanizm anlayışının başlıca temsilcilerindendir.

6 Haziran 1915'te İstanbul'da doğdu, 6 Eylül 1982'de aynı kentte öldü. İlk ve ortaöğrenimini Brüksel'de tamamladı. 1939'da Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni bitirdikten sonra aynı fakültenin Klasik Filoloji Bölümü'ne asistan olarak girdi. 1946'da doçent oldu. Bir yıl sonra görevinden alındı. 1949-1956 arası *Yeni İstanbul* ve *Vatan* gazetelerinde çalıştı. Uluslararası Çalışma Bürosu Yakın Doğu Etkinlik Merkezi'nde kütüphanecilik yaptı. 12 Mart 1971'de, ceza yasasının 141. maddesine aykırı eylemde bulunduğu öne sürülerek, Sabahattin Eyuboğlu ve Vedat Günyol ile birlikte tutuklandı. Yargılama sonunda beraat etti.

Fransızca, Almanca, İngilizce, Yunanca ve Latince bilen Azra Erhat, Yunanca'dan yaptığı çevirileriyle tanındı. İlk çevirileri *Tercüme* dergisinde çıktı. 1950'den sonra çeşitli dergi ve gazetelerde düşün ve

yazın sorunları üzerine inceleme ve denemeler yayımladı, çeviriler yaptı. A.Kadir'le birlikte Homeros'tan çevirdikleri *İlyada*'nın 1959'da yayımlanan birinci cildi aynı yıl Habip Edip Törehan Bilim Ödülü'nü, üçüncü cildi de Türk Dil Kurumu 1961 Çeviri Ödülü'nü kazandı. Çevirileri arasında en önemlileri Homeros'tan *İlyada ve Odyssea* (A.Kadir ile), *Hesiodos Eseri ve Kaynakları* (S.Eyuboğlu ile), Sophokles'ten *Elektra*, Aristophanes'ten *Barış*, Aiskhylos'tan *Zincire Vurulmuş Prometheus* (S.Eyuboğlu ile), Antoine de Saint-Exupéry'den *Küçük Prens*, Van Gogh'dan *Theo'ya Mektuplar* ve Rabelais'den *Gargantua*'dır (S.Eyuboğlu ve V.Günyol ile).

Azra Erhat deneme ve incelemelerinde, Anadolu insanının kültür değerlerinin geçmişteki Anadolu uygarlıklarıyla bağlantısını kanıtlamaya çalışmıştır.

Evensel nitelikteki yapıtların Türkçe'ye çevrilmesine öncelik tanımış, çağdaşlaşma ve batılaşma hareketine katkıda bulunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** Deneme: *İşte İnsan-Ecce Homo*, 1969; *Sevgi Yöntemi*, 1978. Gezi Yazısı: *Mavi Anadolu*, 1960; *Mavi Yolculuk*, 1962; *Kasya'dan Pamfilya'ya Mavi Yolculuk*, 1979. Çeşitli: *Mitoloji Sözlüğü*, 1972; *Mektuplarıyla Halikarnas Balıkcısı*, 1976; *Troya Masalları*, 1981.

• **BAKINIZ:** S.EYUBOĞLU, V.GÜNYOL, HALİKARNAS BALIKÇISI.

ERIK [Kızıl] (10.yy)

Norveçli kâşif. Gröndland'daki ilk İskandinav yerleşim bölgesini kurmuştur.

940-950 arasında Jaeren'de doğduğu, 1010'a doğru öldüğü sanılmaktadır. Asıl adı Erik Thorvaldson'dur. Çocuk yaşta babasının sürgün cezasına çarptırılması üzerine ailesiyle birlikte İzlanda'nın batı kıyısına yerleşti. 981'de adam öldürme suçu nedeniyle sürgün cezasına çarptırıldı. Erik, Batı İzlanda'ya 175 mil uzaklıkta bulunan Gröndland'a gitmeye karar vererek 982'de ailesi ve bir grup insanla birlikte denize açıldı. Aysbergler nedeniyle sahile yaklaşmakta güçlük çeken Erik, Gröndland'ın güney ucunu dönerek Julianehaab bölgesinde karaya çıktı. Önce kendi adıyla anılacak Erik Adası'nda, sonra da Erik Fiyordu'nda kaldı. Gröndland'da kaldıkları üç yıl boyunca Erik ve arkadaşları adada kendileri dışında hiç kimseye rastlamadılar. Adanın kuzey batısı boyunca araştırmalar yaparak Bear Adası'nı (bugün Disko Adası) keşfettiler.

Erik 985'te İzlanda'ya döndü. Gröndland'ın hayvan yetiştiriciliği açısından İzlanda'dan daha iyi koşullara sahip olduğuna inanan Erik 986'da 25 gemiyle birlikte yeniden Gröndland'a doğru yola çıktı. Gemilerden ancak 14'ü 350 kişi ile birlikte Eystrabygo (Doğu Kolonisi) bölgesine vardı. Erik, Erik Fiyordu'nda Brattahlid'e yerleşti. 998'de oğlu Leif, Gröndland'a Hristiyanlık'ı getirdiyse de Erik çoktanrılı dine bağlı kaldı. 999'da Newfoundland'a

doğru yola çıktı ancak buraya ulaşamadı.

1000 yılında Gröndland'daki İskandinav nüfusun sayısı 1000'i bulmuştu. Ancak 1002'de çıkan salgın hastalık nüfusun önemli ölçüde azalmasına yol açtı. Erik'in kurmuş olduğu ilk koloni zaman içinde ortadan kalktıysa da Gröndland'da yeni yerleşim bölgeleri kurulmasına devam edildi.

• **KAYNAKLAR:** G.Jones (der.), *Eirik the Red and other Icelandic Sagas*, 1961.

ERIKSON, Erik (1902)

Danimarka asıllı ABD'li psikanalist. Ego psikolojisini kurmuş, kişiliğin oluşumunda geçmişle toplumsal süreçleri ve klinik olguları bağdaştırmıştır.

Ana babası Danimarkalı olan Erikson 15 Haziran 1902'de Almanya'nın Frankfurt kentinde doğdu. Küçük yaşta babasını kaybedince annesi bir çocuk doktoruyla evlendi. Erikson 1939'da ABD yurttaşı olana değin üvey babasının soyadını kullandığından Erik Homburger Erikson adıyla tanındı. Karlsruhe'de liseye devam ederken özellikle, Eski Çağ tarihi ve sanat derslerine ilgi duydu. Üvey babası tıp doktoru olmasında ısrar edince, evini terkederek Avrupa'da geziye çıktı. Bir yıl kadar dolaştıktan sonra önce bir sanat okuluna, kısa süre sonra da Münih'teki ünlü Kunst Akademie'ye devam etmeye başladı. İki yıl sonra Floransa'ya yerleşti. 1927'de, lise arkadaşı Peter Blos'dan Viyana'da Anna Freud'un kurduğu küçük bir yuvada birlikte çalışma önerisi aldı. Erikson, psikanalist adaylarının çocukları için kurulmuş olan bu yuvada Freud ailesiyle tanışarak, Viyana Psikanaliz Enstitüsü'nün öğrencileri arasına katıldı.

1929'da Anna Freud'un yuvasında öğretmenlik yapan bir ABD'li dansçı ile evlendi ve üç çocuğu oldu. 1933'te Kopenhag'da bir psikanaliz eğitim enstitüsü kurma çabaları gerçekleşmeyince, ailesiyle ABD'nin Boston kentine göç etti. Boston Psikanaliz Enstitüsü'ne üye olarak, Harvard Tıp Fakültesi'nde öğretim üyeliği yapmaya başladı. 1936-1939 arasında Yale Üniversitesi'nde çalışırken sosyal antropoloji ilgisini çekti, Bateson, Benedict ve Mead ile Sioux Kızılderilileri üzerinde yürütülen araştırmalara katıldı. 1939'da ABD uyruğuna geçti.

1939-1951 arasında California Üniversitesi'nde çalışırken Jean MacFarlane'in ünlü araştırmalarına katıldı ve bu deneyim kendisine çocukların gelişmesi hakkında zengin bilgiler kazandı. 1942'de profesör oldu. 1950'de yayımladığı ilk kitabı *Childhood and Society* ("Çocukluk ve Toplum") ile kısa sürede ego psikolojisi alanında en yetkili kişilerden biri oldu.

1951'den sonra Austen Riggs Center, Pittsburg Tıp Fakültesi, Harvard Üniversitesi, Massachusetts Institute of Technology ve Palo Alto gibi ünlü bilim merkezlerinde çalışan Erikson, 1970'te emekli oldu. 1969'da yayımladığı *Gandhi's Truth* ("Gandhi'nin

Gerçeği”) adlı yapıtıyla Pulitzer ve Milli Kitap ödülleri, 1971’de Aldrich Ödülü’nü, 1973’te Montessori Madalyası’nı, 1974’te McAlpin Araştırma Ödülü’nü kazandı. 1972’den beri San Francisco’da Mount Zion Hastanesi’nde danışmanlık yapmaktadır.

Epigenetik Kuramı

Erikson’un Epigenetik Kuramı’na göre her canlı bir ortam içinde büyür. Gelişme boyunca her canlı kendi yapısında olan bazı özellikleri çevresindeki özelliklerle bağdaştırarak gelişir. Örneğin, bir insan yavrusunun oluşması için bir ananın dölyatağına gereksinimi vardır. Doğumdan sonra dölyatağının yerini aile alır. Her bebek, kendi özellikleriyle çevresinin ona verdiklerini bağdaştırarak gelişebilir.

Toplumsal değişimin etkisi

Yaşamı için bebeğin gereksinimleri karşılanmalıdır. Bu gereksinimler bebeğin fizyolojik ve psikolojik gelişme dönemlerine göre, bedeninin bazı “alan”larında toplanır. Bu alanlar uyarıların en yoğun olduğu yerlerdir. Örneğin, yaşamın ilk döneminde ağız en çabuk etkilenen uyarı alanıdır. Ağız alanında duyulan uyarıların giderilmesi ve iç dengenin sağlanabilmesi için bebeğin bir “çare” bulması gerekir. Bebek biyolojik varlığını sürdürmek için besine gereksinim duyar, psikolojik varlığını sürdürmek ve geliştirmek için de kendi dışındaki uyarıları algılar. Çevresi de bu dönemde bebeğe her zamankinden daha çok vermeye hazırdır. Ne var ki neyin nasıl verileceği ve bebeğin nasıl alacağı (modalite) kültürden kültüre değişir. Bazı ortamlarda bebeğin dilediği zaman ve dilediği kadar meme emmesi yeğlenirken, başka bir ortamda bebeğe belirli saatlerde, belirli ölçüde besin verilmesi

uygun görülür. Farklı modaliteler, gelecekte farklı kişiliklerin oluşmasına yol açar. Önemli olan çocuğa bakan kişilerin davranışının kendi içinde ve ortamıyla tutarlı ve sürekli olmasıdır. Ortamın koşullarına uyarak ana baba çocuğa ilk yıllarda sonsuz sevgi gösterip, sonradan bu davranışlarını değiştirirlerse kişilikte tutarsızlıklar doğar.

Bir ülkenin kültürü, kişileri açık ve kapalı yollarla etkileyerek, belirli modaliteler aşılır. Çevreyle çocuk arasında gidip gelen etkileşim sonunda, insanın kişiliği çevrenin onayladığı biçimde gelişir. Çevrenin kopyası olunmaz, çünkü, her insanın kendine özgü özellikleri vardır, ama hiçbir insan tümüyle de kendine özgü değildir. Her insan ortamının da bir parçası, bir örneğidir.

Gelenek ve göreneklerin yavaş değiştiği toplumlarda çocuğu yetiştirenler ona uyum aşılar. Böylece insan, çocukken veya yetişkin olduğunda çevresinin ondan ne beklediğini ve kendisinin de o çevreye neler verebileceğini ya da vermesi gerektiğini bilir. Gelenek ve görenekleri hızla değişen toplumlarda ise, çocuğa zıt etkenlerin etkisiyle, bilinçli ya da bilinçsiz uyumsuzluk aşılanır. Bu durumda çocuk çevrenin ondan ne beklediğini ve kendinin neler verebileceğini bilemez. Erikson’a göre ruh hastalığı sadece insanın kendi içinde ve yakın çevresiyle yürüttüğü bir savaş değil daha geniş bir çevrede de anlamı olan bir süreçtir. Bir ortamda sağlıklı veya akla uygun diye nitelenen bir davranış, bir başka ortamda garip karşılanabilir ve ruhsal hastalık belirtisi sayılabilir.

I	BEBEKLİK Ağızcılık Duyusallık	Güven X Güvensizlik							
II	ERKEN ÇOCUKLUK Adellilik Dışkıllık		Bağımsızlık X Utanç, Şüphe						
III	OYUN YAŞI Hareketlilik Üretkenlik			Girişkenlik X Suçluluk					
IV	OKUL YAŞI Gizillik				Başarma X Eksiklik				
V	GENÇLİK	Zaman görüşü X Zaman yayılımı	Kendinden emin olma X Kimliğinden haberdar olma	Rol deneyimi X Olumsuz kimlik	Başarı beklentisi X İşsizlik korkusu	Kımlık X Kimlik yayılımı	Cinsel kimlik X Cinsel kimlik yayılımı	Liderlik X Otorite yayılımı	Amaçlar (idealler) X Amaçların yayılımı
VI	GENÇ YETİŞKİN						Yakınlık X Yalnızlık		
VII	YETİŞKİN							Üretkenlik X Durağanlık Kendiyle uğraş	
VIII	OLGUNLUK YAŞLILIK								Dokunulmazlık X Bunaltı X Pişmanlık

Ortamıyla giriştiği alış verişte, bebeğin içinde var olan özellikler zamanla gelişir. Her özelliğin bir doğuş, yükseliş, belirli bir aşamaya geliş ve sönüş döneri vardır. Her özellik bebeğin içinde önceden vardır, ancak belirme anı geldiğinde ortaya çıkar. Bu özelliklerin zamanı geldiğinde ortaya çıkışları, belirli bir aşamaya gelişleri ve aşılmalari için insanın gösterdiği çabalara Erikson gelişme krizleri der. Bunlar gelişmenin normal zorluklarıdır. Ortam, gelişme krizlerinin nasıl çözümleneceğini saptar.

İnsan yavrusu olgunluğa erişebilmek için sekiz gelişme aşamasından geçer. Her gelişme aşamasının aşılması yeni bir tutumun (duygunun, modalitenin) kazanılmasını sağlar. Bu modaliteler kişinin kendine, dışındakilere, dünya olaylarına karşı bakış açısını belirler. Her toplum modalitelerin gelişmesini ve içeriğini kendince yapılandırır.

Freud'un gensel görüşünün etkisinde kalan, Erikson'un ileri sürdüğü sekiz gelişme aşaması yan sayfadaki tabloda özetlenmiştir.

Yapıtlarında özellikle gençlik dönemindeki kimlik duygusu üstünde duran Erikson'a göre bu dönemde insanın ne çocuk ne de yetişkin olması, ortamın çeşitli istekleriyle ve farklı toplumsal rollerle karşılaşması, bu aşamayı en kritik dönemlerden biri yapar. Bu yaşlarda gencin, kimliğini tanımlaması gerekir. Bebekliğinden bu yana kendi hakkında edindiği tüm izlenimleri bugünkü kişiliğiyle ve gelecekte onu bekleyen önemli aşamalarla bağdaştırması gerekir. Genç, kimliğini üçlü bir bileşimin sonunda kazanır. Bunlar 1) Kendi iç sürekliliğinin olması; 2) Çevresinin ona özgü iç sürekliliği algılayabilmesi; 3) Gencin kendini tanımlayışıyla, çevrenin onu tanımlayışı arasında uyumun sağlanmasıdır. Bu üç koşulu yerine getirebilmek için gencin tabloda gösterilen geçmiş aşamaların artıklarıyla, gelecekte yaşayacağı aşamaların beklentilerini ve bugünkü özelliklerini bütünleyebilmesi gerekir. Gençlik döneminde her insanın karşılaştığı bu önemli gelişme krizini başaramayanlar da çeşitli ruhsal sorunlar ortaya çıkar.

Freud'dan kopan Jung, Adler, Fromm, Rank gibi psikanalistlere karşı, Erikson kendi görüşlerinin Freud'ununkilerden farklı olmadığını iddia eder. Ona göre, kendi kuramları, psikanalitik görüşün yeni sosyal, antropolojik ve biyolojik bulguların ışığında açıklanmasından ibarettir. Oysa iki bilim adamının yaklaşımları arasında belirgin farklar vardır. Gerçi yaşamının son yıllarında Freud egonun rolünü önemsemişse de, dikkati "id"den "ego"ya çeken en belli başlı bilim adamı Erikson'dur. Freud çocuğun kişiliğinin oluşmasında ailenin etkisini önemserken, Erikson çocuğun geliştiği aile ortamından daha da geniş bir çevrenin, toplumsal değişimlerin ve değer yargılarının etkisinden söz eder. Erikson'un egonun gelişmesi üzerindeki kuramı doğumdan olgunluğa, yaşlılığa dek tüm yaşamı kapsarken, Freud çocukluk yılları üzerinde durmuş ve üretken dönemin ötesi ilgisini pek çekmemiştir. Freud'la Erikson'un ayrıldığı en önemli konu ruhsal çelişkilerin kişilikteki yeridir. Freud çocuklukta yaşanan travmatik olayların ve bilinçdışı süreçlerin yetişkinin dünyasını nasıl etkilediğini inceleyenken, Erikson insanın yaşam boyunca, karşılaştığı psikososyal zorlukları nasıl aştığını ve değişik dönemlerde oluşan ego niteliklerini önemsemiştir. Bu Fre-

ud'un belirlenimci yaklaşımına karşı sunulan en olumlu yanıtıdır. Erikson insanı bilinçdışı çatışmalara kurban giden bir zavallı gibi görmemiş, tersine kişisel veya toplumsal krizlerin insanın büyümesine, olgunlaşmasına, çevreyle başa çıkabilmesine, yaratıcı ve uyumlu yollar bulmasına neden olduğunu savunmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Childhood and Society*, 1950, ("Çocukluk ve Toplum"); *Young Man Luther*, 1958, ("Genç Luther"); *Identity and the Life Cycle*, ("Kimlik ve Yaşam Dönemi"); *Youth: Change and Challenge*, 1963, ("Gençlik: Değişim ve Meydan Okuma"); *Insight and Responsibility*, 1964, ("Anlayış ve Sorumluluk"); *Identity, Youth and Crisis*, 1967, ("Kimlik, Gençlik ve Bunalım"); *Gandhi's Truth*, 1969, ("Gandhi'nin Gerçeği").

• **KAYNAKLAR**: R.Coles, *Erik H.Erikson: The Growth of His Work*, 1970; Henry W.Maier, *Three Theories of Child Development: The Contributions of Erik H.Erikson, Jean Piaget, and Robert R.Sears, and Their Applications*, 1965; Noel A.Kinsella, *Toward a Theory of Personality Development: A Study of the Works of Erik H.Erikson*, 1966.

• **BAKINIZ**: A.ADLER, S.FREUD, JUNG.

◀ **Gelişme krizleri**

◀ **Gençlik dönemi**

ERIUGENA, John Scotus (810-875)

İrlandalı filozof ve tanrıbilimci. Orta Çağ'daki karanlık dönemin en önemli ve özgün düşünürü olarak Yeni-Platoncu bir yaklaşımla tüm tanrıci sonuçlara ulaşmıştır.

John Scotus Eriugena'nın yaşamı üzerine bilgi sınırlıdır. İrlanda'da doğup büyüdüğü ve oradaki bir manastırda öğrenim gördüğü söylenir. 847'de Kral II.Charles'ın çağrısı üzerine Fransa'ya gitti ve Charlemagne'nin kurduğu Paris'teki saray okulunda (Palatine Okulu) ders verdi. Burada bir tanrıbilimsel tartışmaya karışarak, sıkı kaderciliği sınırlamak çabası içinde, Kilise'ce aykırı bulunan bir kitap yazdı. 1225'te bu kitap Papa III. Honorius tarafından ilk kez yasaklanmış ve yakıtılmış olduğundan günümüze kalmamıştır. Eriugena bundan sonra kimi Yunanca yapıtları Latince'ye çevirmiş ve en önemli kitabı olan *De divisione naturae*'yi ("Doğanın Bölümleri Üzerine") yazmıştır. 875'te Malmesbury'deki bir manastırın başına getirildiği ve oradaki keşişlerce öldürüldüğü söylenir.

Büyük Kavimler Göçü'nün getirdiği yıkım ortamından kaçan kimi Avrupalı bilgeler İrlanda'ya sığınmış ve oradaki manastırlarda Eski Yunanca eğitimini sürdürerek, çağın karanlığı içinde geçmiş yüzyıllar uygarlığını yaşatan birkaç odaktan birini oluşturmuşlardı. Burada yetişen Eriugena, o günün Avrupa'sında ender görülen düzeyde bir Eski Yunanca bilgisine ulaşmıştı. 5.yy sonlarında ortaya çıkan ve ilk Atina piskoposu Dionysos'a (Areopagita) yüklenen kimi yazılar Yeni-Platoncu görüşlerle doluydu. Gerçekte Dionysos'un olduğu kuşku olan bu yazılar Eriuge-

na'nın yaşadığı dönemde çok etkili olmuştur. Bunları Latince'ye çeviren Eriugena, Yeni-Platonculuk'u kendi düşüncesine temel yapmış ve *De divisione naturae*'da geliştirmiştir.

Ona göre gerçekliğin tümü olan doğa, "var olan" ve "var olmayan" nesnelerin toplamıdır. Var olmayan nesneler, onun için, yoklukla özdeş değildir. Varlık ve yokluk arasında bulunan var olmayan nesnelere 1)günahkâr insan, 2) değişim içindeki tikeller, 3) henüz aktüele dönüşmemiş potansiyel varlık ve 4) anlaşılan her şeyi kapsayan dört ulam girer. Anlağın kavrayabildikleri var olan nesnelerdir. Tanrı, var olmayanlardan; bir başka deyişle varlığı aşan, onun ötesinde bulunanlardandır. Bundan dolayı, Tanrı anlakça kavranamaz. Öyle ise, Eriugena, Tanrı'nın yaratıcılığını, iyiliğini, yetkinliğini öne sürmenin ne tam doğru, ne de tam yanlış olduğunu düşünür. Tanrı için söylenen her olumlu sözün, bir olumsuz yüklemle dengelenmedikçe yanıltıcı olduğunu söyler. Buna karşılık, Tanrı'ya yalnızca olumsuz nitelikler yüklemek de yanılgıya götürür. İşte bu nedenle Tanrı için

Doğa,
var olan
ve var
olmayan

►
Evren
anlağı

Kavimler Göçü ve Düşünürlerin Kaçışı

6.yy'dan 10.yy'a değin süren dönem Orta Çağ içinde en az bilinenidir. Az tanınmasının bir nedeni, tarihini ayrıntıyla kurabilecek yazılı verilerin azlığındandır. Üretimin düştüğü, Roma'dan kalan pekçok kurumun işlerliğini yitirdiği bu çağa, Karanlık Dönem de denir. Dalga dalga akımlar biçiminde gelen Büyük Kavimler Göçü ile Roma yönetimi çökmüş iktisadi ve toplumsal yapı da önemli ölçüde sarsılmıştır. Kavimler, Roma dahil tüm Avrupa'yı ele geçirdiklerinde kentler büyük ölçüde yakıp yıkılmış, eski üretim-dağıtım düzenekleri de yitirilmiştir.

Kavimler Göçü'nün yol açtığı kargaşanın önünden kaçabilen çağın düşünce ve bilim adamları, "barbarlar"ın erişemedikleri katedrallere ve manastırlara sığınmıştır. Geçmişin bilgi birikiminin saklanabildiği bu yalıtılmış yerler arasında, Fransa'nın güneyindeki Lérin adası, İngiltere'nin kuzeyindeki Lindisfarne, İona ve İrlanda sayılabilir. Buralardaki düşünürler eski dilleri ve bilgileri nesilden nesile aktararak eğitim-öğrenim odakları oluşturmuştur. Bu olgu çoğunlukla kilise ve manastır çevrelerinde gerçekleştiğinden, Hristiyanlık'la bütünleşmiştir. Daha sonraları Avrupa'da yitirilen Hristiyanlık'ı yeniden yaymak amacıyla, pek çok rahip ve keşiş bu sığınaklardan kuta içlerine dağılmıştır.

Eriugena, bu yeniden açılış döneminin din adamlarındandır. Auxerre'li Heiric'in 876'da yazdığına göre o yıllarda İrlandalı filozoflar denizin tehlikelerine aldırış etmeden Fransa kıyılarına çıkmışlar. Eriugena'nın II.Charles m* sarayında yaptığı Dionysos çevirisi, 860'ta Papa Nicholas'a sunulmuştur.

►
Tanrı ve
Yaratma

bir açıdan var derken, bir başka açıdan onun var olmadığını belirtir. Ancak Tanrı için var olmamak yokluk değil, varlığın üzerinde olmak, varlığı aşmaktır. Aynı anlamda Tanrı hem iyi, hem de iyi değildir. Oysa ona iyi değil demek, kötü demek değil, iyilik üstü, iyiliği aşan demektir. Eriugena'ya göre Tanrı'yı niteleyen tüm olumlu önermeler olumsuzlarıyla, tüm olumsuzlar da olumlularıyla tamamlanmalıdır. Ancak, Tanrı'yı böyle hep çifte bildirimlerle nitelemek yerine, bunların bileşimi olan "üstü" kavramını (*super*) kullanır. Bir başka deyişle, "Tanrı iyidir, ancak iyi değildir" demek "Tanrı iyi-üstüdür" demek ile özdeştir. Bu düşünceleriyle Eriugena, Augustinus'un Tanrı niteliklerini sonsuzlukla kavrayışına koşut, ama özdeş olmayan bir noktaya gelmiştir.

Eriugena, Yeni-Platoncu ve Augustinuscu öğretilerin bir çoğunu doğrudan benimser: Tanrı her şeyin başı ve sonudur. Her şey O'ndan gelir. O'nda varolur ve yine O'na döner. O, evreni yokluktan varetmiştir. Kendi nedeni olmayan, her şeyin ilk nedeni, Tanrı'dır. O, kendi yaratılmamış bir yaratıcıdır. Evreni, anlağındaki evrensel bir tasarıma (*Logos*) göre yaratmıştır. Bu yaratı, kendi varlığının dile gelmesidir. Doğa, (*Logos* olarak) yaratılmış bir yaratıcıdır. Öte yandan yine doğa, (*Logos*'un yaratısı olarak) yaratılmış ve kendi yaratamayan bir varlıktır. Tanrı yaratının son ereği olduğundan her şey ona dönerek, onun varlığında sonsuzluğa erişecektir.

Tanrı evreni yaratmışsa, bu yaratış için devinmiş olması zorunludur. Oysa, Tanrı kendi devinmeyen bir neden olarak tanımlanmıştır. Devindirilemez olan Tanrı'nın devindiğini söylemek çelişik değil midir? Eriugena, bu çelişkidenden, Tanrı'nın evreni aşan ve onun ötesinde bir varlık olduğu savını yadsıyarak kurtulur. Tanrı ve evreni, yani doğayı bir sayar. Bu Tümtanrıcılık'a (Panteizm) göre, Tanrı'dan kaynaklanan ve onun görünümü olan evren ondan farklı değildir. Evren Tanrı'nın yaşayan giysisidir: O yaratıldığında, yarattığı da onda varolur. Ancak Eriugena'nın kesin ve katı bir Tümtanrıcılık değildir: Tanrı'nın evrene aşkın olduğu da doğrudur, çünkü onda doğada dilegelenden daha çoğu bulunur. İşte Tanrı, bu dilegelişin ardında kalan yönleriyle anlak için kavranamayandır, dolayısıyla da var olmayandır.

Tüm evrenin varlığı gerçekte Tanrı'nın varlığı olduğuna göre, Tanrısal aşamalar olarak doğanın dört bölümünden sözedilebilir: 1) Yaratılmamış ve yaratan doğa. Bu, salt yaratma gücü durumundaki açılmamış görünümü olarak Tanrı'dır. 2) Yaratılmış ve yaratan doğa. Bu, Tanrı'nın tasarımları olarak formlardır (idealar). 3) Yaratılmış ve yaratamayan doğa. Bunlar sonlu, fiziksel nitelikleriyle tanınan varlıkları oluşturur. 4) Ne yaratan ne de yaratılmış olan doğa. Bu da her şeyin önünde sonunda kendisine döndüğü, saltık, değişmez, devinmez bir son erek olarak Tanrı'dır. Bu bölümler Tanrı'nın, bir görünümü olarak doğa'yı ürettiğini, ancak ürettiğiyle özdeş olarak sonunda kendine döndüğünü gösterir.

John Scotus Eriugena'nın düşüncesi tüm Orta Çağ için eşine ender rastlanan bir özgürlük ve usallık gösterir. Bu usallık boyutu, yani Hristiyan öğretilerini usla temellendirme çabası açısından Skolastik'in müjdecisi sayılabilir. Aynı açıdan, Orta Çağ gerçekçiliğinin temelleri de onun düşüncesinde bulunabilir.

Oysa özgür ve bağımsız görüşleri kiliseninkinden uzak kalmış ve Hristiyan düşünürlerince benimsenmemiş, Augustinus kendisine yeğlenmiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *De divisione naturae*, 870, ("Doğanın Bölümleri Üzerine").
- **KAYNAKLAR**: E. Bréhier, *La Philosophie du Moyen Age*, 1937; M.Cappuyens, *Jean Scot Erigène, sa vie, son oeuvre, sa pensée*, 1923; E.Gilson, *The Spirit of Medieval Philosophy*, 1936.
- **BAKINIZ**: AUGUSTINUS, DIONYSOS AREOPAGITA, PLATON, PLOTINUS.

ERİM, Kenan

(1929)

Türk, arkeolog. Afrodiasias kazılarını yönetmektedir.

13 Şubat 1929'da İstanbul'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Cenevre'de yaptı. 1947'de babasının Birleşmiş Milletler'deki görevi nedeniyle ABD'ye gitti. 1953'te New York Üniversitesi'nde klasik arkeoloji öğrenimini tamamladı. 1955-1958 arasında Princeton Üniversitesi'nde yüksek lisans ve doktora yaptı. 1957'de Indiana Üniversitesi'nde arkeoloji, klasik diller ve sanat tarihi konularında öğretim üyesi olarak göreve başladı. 1958'de New York Üniversitesi'nde profesör oldu.

1955-1956 ve 1962'de Sicilya'da Serra Orlana'da, Princeton Üniversitesi'nin yaptığı kazılara katıldı. Bu yerleşmenin adının Morgantina olduğunu saptadı. Bu kente ait sikkeler konusunda araştırmalar yaptı. 1961'den beri New York Üniversitesi adına Aydın'a bağlı Gayre-Karacasu'da Afrodiasias kazılarını yönetmektedir. Yunan ve Roma dönemi heykeltıraşlığında uzmanlaşmıştır. Halen New York Üniversitesi'nde klasik arkeoloji ve filoloji öğretim görevlisidir. Royal Numismatic Society, Archaeological Institute of America, American Historical Society ve Türk Tarih Kurumu'nun yazışman üyesidir.

- **YAPITLAR** (başlıca): "Morgantina", *American Journal of Archaeology* (AJA), 62, 1958; "Afrodiasias (Karia) Kazıları İkinci Kampanyaya Ait Rapor (1962)", *Türk Arkeoloji Dergisi* (TAD), XII-1, 1964; "Afrodiasias, 1964 Hafriyatı", *TAD* XIV-I, 1967; "De Aphrodisiade", *AJA* 71, 1967; "The Ancient School of Aphrodisias", *Archaeology* XX-1, 1967, ("Afrodiasias Okulu"); "Ancient Aphrodisias and its Marble Treasures", *National Geographic* 132-2, 1967, ("Eski Afrodiasias ve Mermer Hazinesi"); "Roman and Early Byzantine Portrait Sculpture in Asia Minor" (J.Inan ve E.Alföldi ile), *Belleten* XXXII-125, 1968, ("Anadolu'da Roma ve Erken Bizans Portre Heykeltçiliği"); "The Ninth Campaign of Excavations at Aphrodisias in Caria 1969", *VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri I*, 1972, ("Karia'daki Afrodiasias Kazısı 9. mevsim 1969"); "Ancient Aphrodisias Lives Through Its Art", *National Geographic* 160-4, 1981, ("Eski Afrodiasias Sanatıyla Yaşamakta"); "Afrodiasias Kazısı 1981 Çalışmaları", *IV. Kazı Sonuçları Toplantısı* 1982, 1983.

Kerim Erim

ERİM, Kerim

(1894-1952)

Türk matematik ve mekanik bilgini. Türkiye'de çağdaş matematik anlayışının yerleşmesine ve yüksek matematik öğretiminin yaygınlaşmasına öncülük etmiştir.

1 Şubat 1894'te İstanbul'da doğdu, 29 Aralık 1952'de aynı kentte öldü. 1914'te Yüksek Mühendis Mektebi'ni bitirerek matematik öğrenimi için Almanya'ya gönderildi. Berlin ve Erlangen üniversitelerinde sürdürdüğü öğrenimini 1919'da doktorayla sonuçlandırarak İstanbul'a döndü ve Yüksek Mühendis Mektebi'nde öğretmen olarak çalışmaya başladı. 1933'te, üniversite reformu için oluşturulan kurulun üyeleri arasında yer alan Erim, aynı yıl yeniden düzenlenen İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde (İÜFF) profesörlük ve dekanlık görevini de üstlendi. Yüksek Mühendis Mektebi'nin İstanbul Teknik Üniversitesi'ne (İTÜ) dönüştürüldüğü yıl aynı üniversitede profesörlüğe, hemen ardından ordinaryüs profesörlüğe yükseltildi. Her iki üniversitedeki öğretim üyeliğini sürdürürken, 1946'da yürürlüğe giren üniversiteler yasası iki ayrı öğretim kurumunda görev almayı yasakladığından, İTÜ'den ayrılarak tüm zamanını İÜFF'deki derslerine ve araştırmalarına verdi. 1948'de yeniden dekanlığına getirildiği bu fakülte'deki öğretim görevinin yanı sıra, 1940'tan yaşamının sonuna değin, bu okula bağlı Matematik Enstitüsü'nün başkanlığını da birlikte yürüttü. Ölümünden sonra anısına Temel Bilimler dalında 1977 TÜBİTAK Hizmet Ödülü verildi.

İTÜ ve İÜFF'de diferansiyel ve integral hesap, yüksek matematik, analitik geometri ve analiz dersleri veren, Matematik Enstitüsü'nde diferansiyel geometri, fonksiyonlar, esneklik ve plastiklik kuramları konusunda birçok doktora çalışmasını yöneten Erim,

özellikle Türkiye’de çağdaş matematik anlayışının yerleşmesine yönelik çabalarıyla anılır.

18.yy’dan sonra Batı dünyasında, sağlıklı bir analiz için sayı kavramına ağırlık verilmesi ve matematiğin sezgisel yollardan arındırılarak sağlam aksiyomlara dayalı bir yapıya kavuşturulması yolunda dev adımlar atılmış ve matematik yeni dallarla zenginleştirilmişti. Erim, 20.yy’a değin yalnızca öğretmen ve çevirmen olarak katkılarda bulunan Hoca İshak Efendi ve Salih Zeki gibi birkaç matematikçi yetiştirebilmiş ve Batı’daki gelişmelerden büyük ölçüde habersiz kalmış olan ülkesine çağdaş matematik anlayışını taşımak yolunda ciddi adımlar atan ilk Türk matematikçisidir. Gerek dersleri, gerek kitaplarıyla matematikte bir Türk okulu kurmaya çalışmış, yetenekli öğrencilere yurt dışında öğrenim olanakları yaratarak genç bir matematikçi kuşağının yetişmesinde büyük rol oynamıştır.

Türkiye’de mekanik biliminin matematiksel temellere dayandırılması yolunda da öncülük eden Erim, 1952’de Uluslararası 8. Kuramsal ve Uygulamalı Mekanik Kongresi’nin İstanbul’da toplanmasını sağlayarak Türkiye’nin çağdaş bilim dünyasına açılmasına ortam hazırlamıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Nazari Hesap*, 1931, *Mihanik*, 1934, *Analiz Dersleri*. *Diferansiyel ve Integral Hesap*, 1945.

• **BAKINIZ:** ARF, R.BERKER, M.İNAN, R.E.MISES.

ERİM, Nihat (1912-1980)

Türk siyaset adamı, hukukçu. 12 Mart sonrası kurulan iki hükümette başbakanlık yapmıştır.

İstanbul’da doğdu, aynı yerde öldü. Galatasaray Lisesi’ni ve İstanbul Hukuk Fakültesi’ni bitirdi. 1936-1939 arasında Paris Hukuk Fakültesi’nde doktora yaptı. Yurda döndükten sonra Ankara Hukuk Fakültesi’nde öğretim üyesi oldu. 1942’de profesörlüğe yükseldi. 1943’te dışişleri bakanlığı hukuk danışmanı oldu ve 1945’te San Francisco’daki Birleşmiş Milletler Kuruluş Konferansı’na katılan Türk kuruluşunda danışman olarak yer aldı. 1946’da Kocaeli’nden bağımsız milletvekili seçilerek siyasete atıldı. Hemen ardından CHP’ye girdi. 10 Haziran 1948’de kurulan II.Hasan Saka Hükümeti’nde bayındırlık bakanı oldu. 14 Ocak 1949’da bu hükümetin çekilmesi üzerine kurulan Şemsettin Günaltay Hükümeti’nde başbakan yardımcılığı görevine getirildi. Bu görevi 1950’deki iktidar değişikliğine değin sürdü. Ardından basında görev alıp *Ulus* gazetesinin başyazarı olarak DP iktidarına karşı yazılar yazdı. Bir ara Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ndeki görevine döndüyse de 1953’te istifa etti. *Ulus*’un kapatılmasından sonra *Yeni Ulus* ve *Halkçı* gazetelerini çıkararak iktidara muhalefetini sürdürdü. Bu muhalefetine karşın 1956’da Kıbrıs sorunuyla ilgili olarak DP iktidarına yardım

etmeyi kabul etmesi bir kısım CHP’lilerin hoşnutsuzluklarına neden oldu. 1959 Zürih ve Londra antlaşmalarından sonra oluşturulan Kıbrıs anayasasını hazırlayan Türk kuruluna başkanlık etti. 27 Mayıs 1960’tan sonra Kurucu Meclis’e girdi. 1961’de CHP Kocaeli milletvekili olarak yeniden siyasete döndü. 1961-1970 arasında Avrupa Konseyi’nde Türk parlamentosu temsilciliği yaptı. 1968’den sonra konseyin başkan yardımcılığı görevini üstlendi. 12 Mart askeri müdahalesinin ardından partilerüstü bir hükümet kurmakla görevlendirilince 10 Ekim 1971’de CHP’den istifa etti ve Cumhurbaşkanlığı kontenjan senatörlüğüne seçildi. 26 Mart 1971’de işbaşına gelen hükümet içinde özellikle “reformlar” konusunda çıkan anlaşmazlık 3 Aralık 1971’de hükümetin dağılmasıyla sonuçlandı. Erim 11 Aralık 1971’de ikinci kez hükümeti kurmakla görevlendirildi. Bu dönemde 1961 Anayasası’nı Türkiye için lüks olarak niteleyen Erim’in izlediği siyaset yoğun muhalefete neden oldu ve II. Erim Hükümeti 17 Nisan 1972’de istifa etti. Cumhurbaşkanlığı kontenjan senatörü olarak bir dönem mecliste kaldıktan sonra aktif siyasetten çekildi. 19 Temmuz 1980’de İstanbul’da silahlı bir saldırı sonucu öldü.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Le Positivisme juridique et le droit international*, 1939, (“Hukuki Pozitivizm ve Devletler Hukuku”); *Siyasi Tarih ve Devletlerarası Hukuk Metinleri*, 1953; *Kıbrıs (1956-1965 Kıbrıs Anıları ve Gözlemleri)*, 1975.

ERİMEZ, Dinçer (1932)

Türk, ressam. İslam geleneği ve minyatür resminin etkilerinin görüldüğü figüratif soyutlamalar yapmıştır.

İstanbul’da doğdu. Güzel Sanatlar Akademisi’nde (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Halil Dikmen ve Cemal Tollu’nun atölyelerinde öğrenim gördü, 1957’de mezun oldu. Öğrenciliğinden başlayarak 1970’e değin İTÜ Televizyonu’nda sanat programlarını yönetti. 1959-1960 arasında İtalya’da bulundu. Roma Belediye Galerisi’nde ve Uluslararası Via Margutta Sergisi’nde yapıtlarını sergiledi. 1963’te Akademi’nin Resim Bölümü’nde asistan oldu. 1965-1966 yıllarında Fransa’da resim çalışmaları yaptı. Daha sonra Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü’nde doçent oldu.

Erimez Türkiye’nin çeşitli kentlerinde kişisel sergiler açmıştır. 1962’de Devlet Resim ve Heykel Sergisi’nde ikincilik ödülünü, 1967’de Türkiye Çağdaş Ressamlar Cemiyeti’nin Genç Ressamlar I. Ödülünü kazanmıştır. 1973’te Cumhuriyetimizin 50. Yılı Resim-Heykel Sergisi’nde Atatürk ve Cumhuriyet Ödülü’nün verildiği sanatçılardan biri olmuş, 1977’de Devlet Resim ve Heykel Sergisi’nde başarı ödülü almıştır.

Erimez, Türk minyatür resminden kaynaklanan figüratif soyutlamalarında, siyah beyaz karşıtlıklarına ve yüzeyin iki boyutlu değerlendirilmesine önem

vermiştir. Hüzünlü bir duyarlılıkla ele aldığı konularında düşsel ve çocuksu bir lirizm vardır. Neşe ve hüzün arası bir ton değeri olan mor ve yeşili, kimi zaman da sarı yaldızı fon olarak kullanılır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Pazar Yeri*, 1962-1963, İstanbul, Resim ve Heykel Müzesi; *Okul Çıkışı*, 1962-1963, Ankara, Resim ve Heykel Müzesi; *Çeşme Başı*, 1962-1963, Ankara, Resim ve Heykel Müzesi; *Bayram Arabası*, 1966, İstanbul, Resim ve Heykel Müzesi; *Çeşmede Buluşma*, 1970-1975, Ankara, Resim ve Heykel Müzesi; *Kurutulmuş Çiçekler*, 1978, Kültür Bakanlığı, Ankara; *Kızamık Salgını*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Çeşme Başı Sobbeti*, 1981; *Atatürk 100 Yaşında*, 1982; *Mutluluk*, 1982; *Tanrı Kuşu*, 1983.

ERİNÇ, Sırrı (1918)

Türk, coğrafyacı. Fiziki coğrafya alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

24 Ocak 1918'de İzmir'de doğdu. Ortaöğrenimini İstanbul Lisesi'nde tamamladı. 1940'ta İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nü bitirdi. Aynı yıl Fiziki Coğrafya kürsüsüne asistan oldu. 1948'de doçentliğe, 1957'de profesörlüğe yükseldi. 1957'de Fiziki Coğrafya kürsüsünün başkanlığına getirildi. 1982'de İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü müdürlüğüne atanan Erinç, Amerikan Coğrafya Derneği üyesi ve Uluslararası Coğrafya Birliği'nin Türkiye Milli Komitesi sekreteridir.

Erinç, özellikle fiziki coğrafyanın jeomorfoloji (yerbiçimbilim) ve klimatoloji (iklimbilim) alanında çalışmalar yapmıştır. Bu konularda birçok kitap yazmış, incelemeleri yerli ve yabancı dergilerde yayımlanmıştır. Erinç'in ortaöğretime yönelik ders kitapları, 1941'den bu yana okullarda okutulmaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Doğu Anadolu Coğrafyası*, 1953; *Tatbiki Klimatoloji ve Türkiye'nin İklim Şartları*, 1956; *Jeomorfoloji*, 2 cilt, 1958; *Türkiye Atlası* (A.Tanoğlu ve E.Tümtekin ile), 1961; *Klimatoloji ve Metotları*, 1962; *Vejetasyon Coğrafyası*, 1967; 28 Mart 1970 Gediz Depremi, *Tatbiki Jeomorfolojik Etüt*, 1970; 12 Mayıs 1971 Burdur Depremi, *Tatbiki Jeomorfolojik Etüt*, 1971; *Ellî Yılda Coğrafya*, 1973.

ERİNGEN, Ahmet Cemal (1921)

Türk, mühendis ve mekanik bilgini. Sürekli ortamlar mekanikğine ilişkin deneysel ve kuramsal çalışmaların öncülerindendir.

15 Şubat 1921'de Kayseri'de doğdu. 1943'te Yüksek Mühendis Mektebi'nin (İstanbul Teknik Üniversitesi) Makine ve Uçak Mühendisliği bölümünü bitirdi. Bir süre Türk Hava Kurumu'nda uçak proje mühendisi olarak çalıştıktan sonra 1947'de ABD'ye

gitti, ertesi yıl Brooklyn Polytechnic Institute'ten uygulamalı mekanik dalında doktora derecesini aldı. Aynı yıl Illinois Institute of Technology'de, 1953'te Purdue Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine getirildi, iki yıl sonra da profesörlüğe yükseltildi. 1966'da Princeton Üniversitesi'ne geçerek önce uzay ve havacılık mekanik, daha sonra sürekli ortamlar ve inşaat mühendisliği profesörü olan Eringen 1984'te bu görevini sürdürmekteydi.

Öğretim görevinin yanı sıra ABD'de büyük sanayi kuruluşlarının teknik danışmanlığını üstlenen, birçok bilimsel kuruluşun başarı belgesini ve ödülünü kazanan Eringen'in adına, kurucu üyesi ve ilk başkanı olduğu Society of Engineering Science derneği her yıl dağıtılan bir ödül düzenlemiştir.

1950'lerde, darbeler ve rasgele titreşimler, dinamik ve stokastik yükler gibi dinamik esnekliğe ilişkin birçok sınır değer problemi üstüne araştırmalar yapan Eringen, bu incelemeleri sonucunda, yapıların fırtına ve deprem etkisi altındaki davranışlarının çözümlenmesinde yaygın olarak kullanılan yöntemler geliştirdi. 1960'tan sonra tüm ilgisini sürekli ortamlar mekanikğine yönelterek bu bilim dalının öncülüğünü yapan Eringen, 1962'de yayımladığı *Nonlinear Theory of Continuous Media* ("Sürekli Ortamların Doğrusal Olmayan Kuramı") adlı kitabıyla da bu alana temel bir katkı kazandı. 1964 sonrasında, bir bölümünü Erdoğan Şuhubi ile birlikte gerçekleştirdiği, termoelastik katılar, basit akışkanlar, basit mikroelastik katılar ve kimyasal tepkimeye giren ortamlara ilişkin araştırmalarıyla maddenin iç yapısının sürekli ortamlar üzerindeki etkilerini açığa çıkardı.

Araştırmalarının sonuçları biyomekanik, kapsayacak kadar geniş bir uygulama alanı bulan Eringen, "mikropolar" ve "mikromorfik" diye adlandırdığı kuramlarını burgaçlı akışlar, sıvı kristaller, polimerler, asıltı tanecikleri ve bileşik maddelere uygulayarak, sürekli madde yapısı ile atom yapısı arasında bir köprü niteliği taşıyan kuramsal çalışmalarını sürdürmektedir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Nonlinear Theory of Continuous Media*, 1962, ("Sürekli Ortamların Doğrusal Olmayan Kuramı"); *Mechanics of Continua*, 1967, ("Sürekli Ortam Mekanikği"); *Foundations of Micropolar Thermoelasticity* (E.Şuhubi ile), 1970, ("Mikropolar Termoelastikliğinin Temelleri"); *Elastodynamics*, 2 cilt, 1974-1975, ("Elastodinamik").

- **BAKINIZ: ŞUHUBİ.**

ERİŞİRGİL, Mehmet Emin (1891-1965)

**Türk, felsefeci ve eğitimci. Türkiye'de Yarırcılık'ın ilk savunucularından-
dır.**

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Orta öğrenimini İstanbul'da, yükseköğrenimini Mülkiye Mektebi'nde yaptı. 1911'de okulu bitirdikten sonra İstanbul Sultanisi'nde hukuk, iktisat ve felsefe okuttu. 1915'te Darülfünun'da (üniversite) müderris muavini

(doçent) oldu. 1921'de Niğde milletvekili seçildiyse de Darülfünun'a döndü ve 1924'te profesör oldu. 1926'da Maarif Vekaleti Talim ve Terbiye Heyeti başkanı, 1930'da müsteşar, 1932'de İstanbul Maarif Müdürü oldu. 1933'teki Üniversite Reformu sırasında görevden ayrıldı. 1935'te Mülkiye Mektebi Müdürü ve sosyoloji profesörü olarak üniversiteye döndü. 1942'de Zonguldak milletvekili seçilen Erişirgil, 1948'de II.Hasan Saka Hükümeti'nde gümrük ve tekelle, 1949'da Şemsettin Günaltay Hükümeti'nde işleri bakanı oldu. 1950'de CHP seçimleri kazanamayınca siyasal yaşamdan çekildi.

1926'da *Hayat* dergisinde yazmaya başlayan Erişirgil'in Yararcılık'ı William James'ten etkilenmiştir. Görüşlerinde Nietzsche'nin izlerine de rastlanır. Ona göre düşünce, uygulama ve yaşamdan doğar. İnsanlığın etkin gücü istençtir. İstenç ve uygulama insanlığı yükseltecek temellerdir. Bir düşünce, insanı toplum ve doğa üzerinde etkili kıldığı oranda doğrudur. Mutluluk istençtir. Durgun bir yaşam, güçlü hazlar duyulmasını olanaksız kılar. Birey toplumsallaştıkça zengin ve güçlü bir yaşama ulaşır. Erişirgil bu görüşleri doğrultusunda, dine karşı olumsuz bir tutum içine girer ve böylece James'ten ayrılır.

Erişirgil, Ziya Gökalp'i gizemci olarak niteler. Ona göre Gökalp, "Toplumsal Vicdan"ı kutsal metafizik bir varlık olarak göstermeye çalışmıştır. Bu ise, ideallerle bireyi ve doğayı birbirlerinden ayırmayı getiren ve bireyi edilgin konuma düşüren bir görüştür. Gerçek, yaşamın kendinden, deneyimden çıkar. Kurtuluş Savaşı'mı da bu açıdan inceleyen Erişirgil, geçmişin soyut kuramlarının bu gerçekle karşılaştığında yararsızlığının ortaya çıktığını savundu. Ona göre bu savaşın öğrettiklerinin bir dizge durumuna konulması gerekliydi. Gelecek kuşakları idealsizlikten korumada büyük bir önemi olan eğitimin temel ereği, sağlam kişiliği olan ve çevresini etkileyebilen yetkin yurttaşlar yetiştirmektir.

Tanzimat'tan sonraki düşünce yapısını da inceleyen Erişirgil, Batı'dan alınan bilgilerin hiçbir zaman bilim anlayışını oluşturmadığını, bunun sonucu olan bilime güvensizlik ortamının da yıkılması gerektiğini vurguladı. Bilginin, felsefe bilgisi olmadıkça bilim olamayacağını savundu.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Kant ve Felsefe*, 1922; "Nietzsche ve Marifet Nazariyesi" *Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, 1925; "Eski ve Yeni Nesillerin Düşünceleri Arasındaki Fark" *Hayat*, (3), 1926; "İdealsizlik Tehlikesi ve Darülfünun", *Hayat*, (27), 1927; *Bir Fikir Adamının Romanı*: *Ziya Gökalp*, 1956.

- **BAKINIZ**: W.JAMES, NIETZSCHE.

ERKAL, Genco (1938)

Türk tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. Özgün oyunculuk tekniğinin yanında, Epik tiyatro anlayışının Türkiye'deki en önemli yorumcularındandır.

28 Mart 1938'de İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Galatasaray ve Robert Kolej'de yaptı. 1957'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü'ne girdi. 1958'de Genç Oyuncular topluluğuna katıldı. Erdek Şenlikleri'ne bu topluluğun götürdüğü oyunlarda oyuncu ve yönetmen olarak çalıştı. 1959'dan 1963'e değin İstanbul Kent Oyuncuları'nda yine oyuncu ve yönetmen olarak ilk profesyonel çalışmalarını yaptı. 1963'te Arena Tiyatrosu'nda sahnelenen *Aslan Asker Şvayk*'daki rolüyle İlhan İskender Ödülü'nü kazandı. Aynı yıllarda Güney Alman Radyoları Orkestrası eşliğinde, Stravinski'nin *Askerin Öyküsü*'nü seslendirdi. 1967'de üniversiteden mezun oldu. 1967-1968 sezonunda Roma, Paris, Berlin, Prag ve Londra gibi çeşitli Avrupa kentlerindeki tiyatro okullarını, bölge ve halk tiyatrolarını inceledi. 1969'da İstanbul'da Dostlar Tiyatrosu'nu kurdu. Burada, Weiss, Gorki, Steinbeck, Brecht gibi yabancı, Nâzım Hikmet, Mehmet Akan, Macit Koper, Aziz Nesin, Bilgesu Erenus gibi yerli yazarların oyunlarında oyuncu ve yönetmen olarak çalıştı. 1982'de *At*, 1983'te *Faize Hücum* adlı filmlerde oynadığı başrollerle iki kez Altın Portakal Ödülü'nü aldı.

Genco Erkal, özellikle Dostlar Tiyatrosu'nda oynadığı ve yönettiği oyunlarda, gerek özgün oyunculuk tekniği, gerekse tiyatro anlayışıyla, Türk tiyatrosunda, toplumcu dünya görüşü doğrultusunda bir sahne estetiğinin oluşmasına yardımcı olmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca) Oynadığı Oyunlar: *Çöl Faresi*, 1959; *Raşamon*, 1961; *Aslan Asker Şvayk*, 1963; *Keşanlı Ali Destanı*, 1964; *Bir Delinin Hatıra Defteri*, 1966; *Arturo Ui'nin Engellenebilir Yükselişi*, 1966; *Analık Davası*, 1972; *Kerem Gibi*, 1974; *Gün Dönerken*, 1977; *İkili Oyun*, 1977; *Kafkas Tebeşir Dairesi*, 1980; *Her Gün Yeni Baştan*, 1981; *Ağrı Dağı Efsanesi*, 1981; *Galileo Galilei*, 1984. Oynadığı Filmler: *At*, 1982; *Hakkari'de Bir Mevsim*, 1983; *Faize Hücum*, 1983. Yönettiği Oyunlar: *Keşanlı Ali Destanı*, 1964; *Rosenbergler Ölmeli*, 1970; *Soruşturma*, 1972; *Abdülcanbaz*, 1972; *Galileo Galilei*, 1984. Uyarladığı Oyunlar: *Abdülcanbaz*, 1972; *Azizname*, 1973; *Kerem Gibi*, 1974; *Brecht-Kabare*, 1978; *Her Gün Yeni Baştan*, 1981.

ERKİN, Ferhunde (1909)

Türk, piyanist. Türkiye'nin ilk konser piyanistlerindendir.

İstanbul'da doğdu. Türk müziğiyle ilgilenen babası, çocuklarının Batı müziği eğitimi almasını

istiyordu. Evlilik öncesi adıyla Ferhunde Remzi, I.Dünya Savaşı yıllarında ilköğrenimin yanı sıra özel piyano dersleri almaya başladı. Kardeşi Necdet'in de keman öğrendiği bu dönemde elverişli bir gelişme ortamı buldu. İlk konserini 1920'de İstanbul'da kardeşiyle birlikte verdi.

Ferhunde ve Necdet Remzi, 1928'de Almanya'dan sağlanan bir bursla Leipzig Konservatuvarı'na girdiler ve 1930'da eğitimlerini tamamlayarak 1931 başında Türkiye'ye döndüler. Aynı yıl bir konser için gittikleri Ankara'da, Atatürk'ün emriyle Musiki ve Muallim Mektebi'ne piyano ve keman öğretmeni olarak atan- dılar.

Ferhunde Remzi, 1932'de Ulvi Cemal Erkin'le evlendi. 1968'de emekli olana değin önce Musiki Muallim Mektebi ve daha sonra da Ankara Devlet Konservatuvarı'ndaki öğretmenlik görevlerini sürdü- rerek birçok öğrenci yetiştirdi.

Bu dönem boyunca bir yandan da konser çalış- malarını yürütmüş, otuza yakın piyano konçertosu- nun Türkiye'de ilk seslendirilişini gerçekleştirmiş, ayrıca Suna Kan'la bir ikili oluşturmuştur. Türk bestecilere konser programlarında yer verilmesine de öncülük eden Erkin, bu çalışmalarıyla Türkiye'de müzik yaşamının gelişmesinde rol oynamış sanatçılardan biridir.

ERKİN, Ulvi Cemal (1906-1972)

Türk besteci ve orkestra şefi. Yerli müzik öğelerini Batı yöntemleriyle işlemiştir.

14 Mart 1906'da İstanbul'da doğdu, 15 Eylül 1972'de Ankara'da öldü. İlk müzik eğitimini annesin- den aldı. Yedi yaşında özel piyano derslerine başladı. Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra 1925'te devlet bursuyla Paris'e gönderildi. Beş yıl, sınavla girdiği Paris Konservatuvarı'nda, ardından Nadia Boulan- ger'nin (1887-1979) öğrencisi olarak École Normale de Musique'de eğitim gördü.

1930'da Türkiye'ye dönünce Ankara Musiki Muallim Mektebi'ne armoni ve piyano öğretmeni olarak atandı. Paris'te yazmaya başladığı ilk yapıtlarını bu dönemde tamamladı. 1932'de aynı okulda piyano öğretmeni olan Ferhunde Remzi (Erkin) ile evlendi.

1936'da, yeni kurulan Devlet Konservatuvarı'n- da piyano öğretmeni oldu. Bestecilik çalışmalarını daha da yoğunlaştırarak halk türkülerini çokseslen- dirmenin yanı sıra büyük orkestra yapıtları besteledi. 1942'de tamamladığı *Piyano Konçertosu* ile Cumhuri- yet Halk Partisi Sanat Ödülü'nü kazandı. 1946'da kendi yapıtlarından oluşan bir konserde Riyaseticum- hur Filarmoni Orkestrası'nı yönetti. Usta bir piyanist ve orkestra şefi olmasına karşın konser çalışmalarının sayısı azdır. 1949-1951 arasında müdürlüğünü yürüt- tüğü Devlet Konservatuvarı'nda ölümüne değin piya- no ve bestecilik dersleri verdi.

Ulvi Cemal Erkin, genellikle Batı müziğinin

geleneksel biçimlerine bağlı kalmıştır. Bununla birlik- te, yapıtlarında Geç-Romantizm ve İzlenimcilik (Em- presyonizm) akımlarının da etkileri görülür. Başlıca esin kaynakları Türk sanat musikisi ve halk müziği- dir. Bu bakımdan, üyesi olduğu "Türk Beşleri" adlı grubun genel eğilimini paylaşır. Özellikle köçekçe müziğine ilgi duymuştur. En tanınan yapıtlarından *Köçekçeler* adlı süiti, bu türün karcıgar ve hicaz makamlarından yaptığı seçmelere dayanır. Yapıtların- ın hızlı tempolu bölümlerinde, özellikle scherzo'lar- da ise Karadeniz bölgesinin canlı, hareketli ritm ve ezgilerinden yararlanmayı yeğlemiştir.

Erkin, müzikteki yeni anlayış ve teknikleri yakın bir ilgiyle izlemiş olmakla birlikte, klasik tonalite ve formlardan pek uzaklaşmamıştır. Yapıtlarında titiz biçim çalışması ve usta bir orkestralama dikkat çeker.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Orkestra Müziği: İki Dans*, 1930; *Konçertino*, 1932; *Karagöz*, 1940. *Sahne Müziği: Piyano Konçertosu*, 1952; *Köçekçeler*, 1943; *Birinci Senfoni*, 1944-1946; *Keman Konçertosu*, 1947; *İkinci Senfoni*, 1948-1951; *Keloğlan*, 1950, bale. *Oda Müziği: Ninni, Emprovizasyon ve Zeybek Türküsü*, 1929-1932, keman ve piyano için; *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, 1935-1936; *Duyuşlar*, 1937, piyano için; *Piyanolu Beşli*, 1943; *Piyano Sonatı*, 1946; *İki Prelüd*, 1971, piyano için.

• **BAKINIZ:** AKSES, ALNAR, C.R. REY, SAYGUN.

ERKMEN, Bülent (1947)

Türk grafik sanatçısı. Puldan afişe, kitap resimlerinden gazete sayfası dü- zenlemeye kadar çeşitli alanlarda ça- lışmaktadır.

16 Mart 1947'de Antalya'da doğdu. İki yıl Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi'nde okuduktan sonra, 1967'de İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'ne (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) girdi ve 1972'de Grafik Sanatlar Bölümü'nü bitirdi. 1968-1973 arasında Akademi'ye bağlı Devlet Film Arşivi'nin (şimdi Sinema Televiz- yon Enstitüsü) genel sekreterliğini yürüttü. *Ulusal Sinema* ve *Film* dergilerinde çalıştı. 1969, 1970 ve 1971'de Altın Koza film yarışmalarında jüri üyeliği yaptı. 1977'de Uygulamalı Endüstri Sanatları Yüksek Okulu Grafik Sanatlar Bölümü'ne öğretim görevlisi olarak girdi. Bir yandan da serbest çalışmalarını sürdürerek amblem, afiş, dergi ve kitap kapağı, broşür, pul, takvim, ambalaj ve etiketler tasarladı, kitap resimledi, duvar panosu ve sergi düzenlemeleri gerçekleştirdi. Basın ve TV reklamları konusunda da çalıştı. 1978, 1982 ve 1984'te Bruno bienallerine (iki yıllık sergi) yurt içi ve yurt dışında birçok sergiye katıldı. Grafikerler Meslek Kuruluşu sergilerindekiler başta olmak üzere birçok ödül kazandı. Uluslararası yayınlarda yapıtlarına yer verildi.

Erkmen grafik sanatları iletişim kavramı içinde ele almakta ve iletilecek bilgi için, toplumda yerleşmiş algılama biçimlerinden yola çıkmaktadır. Ancak bir bilgi ya da mesajı olduğu gibi aktarmak yerine,

alışılmışın üstünde görüntüler ortaya koyarak izleyeni bunların anlamını kavramaya yöneltmekte, böylece algılamayı kuvvetlendirmektedir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Çevre* dergisi için afiş, 1979; UESYO sergisi için afiş, 1979; Karikatürcüler Derneği için afiş ve broşür dizisi, 1979; *Cyrano de Bergerac* oyunu için afiş, 1981; *Babalar ve Oğullar* oyunu için afiş, 1982; Anadolu Medeniyetleri Sergisi için afiş dizisi, 1983; UNESCO İstanbul Kampanyası için afiş dizisi, 1983.

ERKOÇ, Eflâtun Nuri (1927)

Türk, karikatürcü. Yarattığı anonim insan tipleri aracılığıyla toplumun ortak sorunlarını yansıtmaya yönelmiştir.

İstanbul'da doğdu. Ortaöğreniminden sonra İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nin (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Resim Bölümü'nde Bedri Rahmi Eyuboğlu Atölyesi'nde öğrenci oldu. İktisadi nedenlerden ötürü öğrenimini yarım bıraktı. 1945'te *Akba-ba* gülmece dergisinde yayımlanan ilk karikatürünün çizgileri çok Batılı bulunduğu için tutulmadı. Daha sonra Refik Halit'in *Aydede* dergisinde yeni çizgiler denedi. Burada da karikatürleri "Fransız karikatürü" notuyla yayımlanıyordu. Bu yolla yaşamını kazanamayınca reklam ajanslarında çalışmaya başladı. Daha sonra Londra'ya gitti ve 1952'de orada ilk kişisel sergisini açtı. İstanbul'a döndükten sonra, 1950'lerin ünlü gülmece dergisi *Tefte* çizmeye başladı. Bu dergi onun için daha rahat bir çalışma ortamı oldu, karikatürlerini kendi imzasıyla yayımlayabildi.

Giderek çizgisini kabul ettirdi ve *Vatan* gazetesinde günlük karikatürler, 1960'larda bir siyasal-kültür ve düşün dergisi olan *Yön*'de çizdi. 1969'da Yugoslavya'nın Üsküp kentinde düzenlenen uluslararası karikatür yarışmasında Jüri Özel Ödülü'nü kazandı. 1970'lerde İzmir'e giderek karikatür yaşamını yerel basında sürdürdü. Daha sonra aynı kentte özel kuruluşların reklam danışmanlığını üstlendi. Halen bu konuda çalışmaktadır.

Erkoç 1950 kuşağının "çizgide gülmece" anlayışını paylaşıyordu. Bu hareketin dünyadaki öncülerinden Steinberg'in çizgi dünyasından etkilendi. Bunun yanı sıra minyatür ve hat gibi Doğu sanatlarından yararlanarak bir bireşime ulaşmaya çalıştı. Böylece çizgide, Steinberg'in etkisine karşın kendine özgü bir kişilik kazandı. Çizgileriyle kara-gülmecenin başarılı örneklerini verdi.

- **BAKINIZ: STEINBERG.**

►
İlk
filmleri

Metin Erksan

ERKSAN, Metin (1929)

Türk sinema yönetmeni, senaryo yazarı. Sanatsal özgünlüğünü korumaya her zaman özen göstermesiyle tanınmıştır.

1 Ocak 1929'da, Çanakkale'de doğdu. Asıl adı İsmail Metin Karamanbey'dir. İlk ve ortaöğrenimini İstanbul'da yaptı. 1952'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nü bitirdi. Üniversite eğitimi sırasında çeşitli gazete ve dergilerde yazdığı sinema yazılarıyla ilgi çekti. 1950'de çalışmaya başladığı Atlas Film Şirketi'nde *Binnaz* filminin senaryosunu yazarak sinemaya atıldı. 1952'de ilk filmini çevirdi. 1956-1957'de yedek subaylığını, İstanbul'da Ordu Film Merkezi'nde yaptı. 1963'te Türkiye Sinema İşçileri Sendikası'nı kurdu ve üç yıl boyunca genel başkanlığını yürüttü. 1965'te Türkiye Film Rejisörleri Derneği'ni kurdu. 1974'te, Sait Faik Abasıyanık'ın "Müthiş Bir Tren", Kenan Hulusi'nin "Sazlık", Samet Ağaoğlu'nun "Bir İntihar", Sabahattin Ali'nin "Hanende Melek" ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Geçmiş Zaman Elbiseleri" öykülerini filmleştirerek, televizyon için "5 Türk Hikâyesi" dizisini hazırladı. 1977'de ABD'ye gitti, Wisconsin Üniversitesi'nde yapılan bir belgesel filmde danışman olarak çalıştı. 1982'de gene televizyon için, beş bölümlük *Preveze Öncesi* filmini çekti. Yurt içinde ve dışında yapılan festivallerde çeşitli ödüller alan Erksan, İDGSA Sinema-TV Enstitüsü'nde sinema kuramı dersleri verdi, TRT'de danışmanlık yaptı.

Metin Erksan'ın ilk yönetmenlik denemesi 1952'de *Aşk Veysel'in Hayatı* (*Karanlık Dünya*) ile oldu. Erksan, bu filmde toplumcu gerçekçi çizginin başarılı bir izleyicisi olarak ilgi çekti. Sansür Kurulu tarafından tümüyle yasaklanan ilk Türk filmi olan bu filminden sonra, 1955'teki *Yolpalas Cinayeti*, 1958'deki *Dokuz Dağın Efesi*, 1959'daki *Şoför Nebahat* gibi nitelikli iş filmleri, yedek subaylığı sırasında *Dünya Havacıları Türkiye'de* ve 1959'da *Büyük Menderes*

Vadisi (Nehir ve Uygarlık) gibi ilginç belgesel filmler çekti. Erksan'ın gerçek anlamda sanatsal çıkışı 1960'ta *Gecelerin Ötesi* filmiyle başlar. Toplumsal gözlemciliğin başarılı bir örneği olan bu film, soygunculuğa zorlanan bir arkadaş grubunun öyküsüdür. 1962'deki *Yılanların Öcü*'nde ise yeniden köy yaşamının gerçeklerine dönen Erksan, Fakir Baykurt'un romanını sinemaya uyarlarken akıcı ve güçlü bir sinema dili kuruyordu. 1963'te, gene kentsel çevrenin anlatıldığı *Acı Hayat*'tan sonra bir kez daha köy yaşamını ele aldı ve en başarılı filmlerinden biri olan *Susuz Yaz*'ı çekti. Bir su davası çevresinde gelişen filmde, Erksan konuya koşturarak, kimi erotik temaları bilinçle ve büyük bir görsel başarıyla işledi. 1963 Berlin Film Festivali'nde Altın Ayı Ödülü alan bu film, uluslararası bir film festivalinde ödül kazanan ilk Türk filmidir. *Susuz Yaz*'ı 1964'te *Suçlular Aramızda* izledi. Sermaye çevrelerini, bu çevreden kişilerin cinsel saplantılarını ve toplumsal ilişkilerini özgün bir eleştirel pota içinde eritmek isteyen bu iddialı film amacına pek ulaşamamıştır.

Görsel açıdan en özgün ve zengin Erksan filmi ise birçok yönlerden günümüzde bile aşılamamış olan *Sevmek Zamanı*'dır. Bu arada toplumsal gerçekçilikten uzaklaşan ve arkadaşları Halit Refiğ ile birlikte Ulusal sinema adını verdiği bir anlayışa yönelen Erksan, bu filmde "tasavvufi boyutlarıyla aşkı, katıksız tutkuyu" konu edindiğini öne sürer. *Sevmek Zamanı* İstanbul kentinin görsel zenginliğini ölçülü ve şiirli bir sinema diliyle veren bir filmi. Çeşitli tartışmalara yol açan bu filmin ardından 1968'deki *Kuyu* gelir. Burada da cinsel, hatta sadomazoüst temalar eşliğinde gelişen çılgın bir aşk öyküsü anlatılır.

Son yıllarda ise Erksan'ın TV için çektiği "5 Türk Hikâyesi" filmlerinden bazıları, ayrıca, 1976'daki *İntikam Meleği (Kadın Hamlet)*, 1977'deki *Sensiz Yaşayamam (Herhangi Bir Kadın)*, piyasa filmlerinde de kullandığı kimi "saplantısal motifler"le yer yer ilginç olmakla birlikte, başıboş bir fantezi dünyasını yansıtır.

Gerek "toplumcu" dönemindeki filmlerinde, gerek "ulusalcı" dönemindeki filmlerinde, Metin Erksan Türk sinemasında kendine özgü olmayı seçmiş ve ısrarla savunmuş bir yönetmendir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Aşık Veysel'in Hayatı*, (Karanlık Dünya), 1952; *Yolpalas Cinayeti*, 1955; *Dokuz Dağın Efesi*, 1958; *Dünya Havacıları Türkiye'de*, belgesel, 1958; *Şoför Nebabat*, 1959; *Büyük Menderes Vadisi (Nehir ve Uygarlık)*, belgesel, 1959; *Gecelerin Ötesi*, 1960; *Yılanların Öcü*, 1962; *Acı Hayat*, 1963; *Susuz Yaz*, 1963; *Suçlular Aramızda*, 1964; *Sevmek Zamanı*, 1966; *Kuyu*, 1968; *İntikam Meleği (Kadın Hamlet)*, 1976; *Sensiz Yaşayamam (Herhangi Bir Kadın)*, 1977; *Preveze Öncesi*, TV için, dramatik-belgesel, 1982.

• **KAYNAKLAR**: G.Scognamillo, *Türk Sinemasında 6 Yönetmen*, 1973.

• **BAKINIZ**: REFIĞ.

ERLANDER, Tage (1901)

İsveçli siyaset adamı. 1946-1969 arasında 23 yıl başbakanlık yapmıştır.

◀ **Toplumsal gerçekçi filmleri**

Fritiof Tage Erlander 13 Haziran 1901'de Varmaland Eyaleti'nin Karlstad kentinde doğdu. Yükseköğrenimini Lund Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra felsefe dalında doktora yaptı. 1933'te Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nden (SDİP) İsveç Parlamentosu'na (Rigstag) seçildi. 1938-1946 arasında, P.A. Hansson başkanlığındaki SDİP hükümetlerinde sosyal işler bakanlığı, sosyal işler bakan yardımcılığı, eğitim ve kültür bakanlığı yaptı. 1946'da Hansson'un ölümü üzerine başbakanlık ve SDİP başkanlığı görevlerini üstlenen Erlander, 1969'da emekli olana dek bu görevlerde kaldı. 1970'te SDİP'ten milletvekili seçilerek yeniden parlamento'ya girdi. 1973'te etkin siyasi yaşamdan çekildi.

Erlander'in başbakanlık yaptığı yıllar, özellikle 1946-1950 dönemi İsveç'te bir reformlar dönemi oldu. Erlander başbakan olduktan sonra partisinin refah devleti programını yaşama geçirmek üzere birçok reform başlattı. Eğitim, maliye ve sosyal güvenlik alanlarındaki bu reformlarla zorunlu eğitim süresi uzatılarak 9 yıla çıkarıldı, birçok yeni eğitim kurumu açıldı, vergilerde çalışan kesimler çıkarına düzenlemeler yapıldı, devletin çocuklara ve yaşlılara yaptığı yardımların miktarı artırıldı. Ancak programın kamulaştırmalarla ilgili bölümleri yaşama geçirilmedi. Erlander ve SDİP, 1968 seçimlerinde İsveç tarihinde ilk kez oyların mutlak çoğunluğunu alarak iktidar oldu. Erlander'in emekli olmasından sonra SDİP başkanlığı ve başbakanlık görevlerini Olof Palme üstlendi.

◀ **Ulusal Sinema**

• **BAKINIZ**: PALME.

ERLANGER, Joseph (1874-1965)

ABD'li fizyoloji bilgini. Sinir impulslarının iletimini ve sinir tellerinin işlevini açıklayan çalışmalarıyla çağdaş nörofizyolojinin kurucularındandır.

5 Ocak 1874'te California Eyaleti'nin San Francisco kentinde doğdu, 5 Aralık 1965'te Missouri'nin St. Louis kentinde öldü. California Üniversitesi'nde kimya okuduktan sonra, 1899'da Johns Hopkins Üniversitesi'nde tıp öğrenimini tamamladı ve aynı üniversitenin fizyoloji kürsüsünde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1906'da Wisconsin Üniversitesi'nin çağrısı üzerine, yeni kurulan tıp fakültesinin ilk fizyoloji profesörlüğünü üstlendi. 1910'da St. Louis'deki Washington Üniversitesi'ne geçerek, 1946'da bu kurumdan emekli oluncaya değin fizyoloji profesörlüğünü sürdürdü. Aynı üniversiteden çalışma

arkadaşı Gasser ile birlikte, sinir sistemi fizyolojisine, özellikle sinir tellerinin işlevine ilişkin araştırmaları nedeniyle 1944'te Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü bölüştüler.

Daha öğrencilik yıllarında başladığı nörofizyoloji araştırmalarının yanı sıra kan dolaşımı ve kalp fizyolojisiyle de ilgilenen Erlanger, 1904'te, nabız basıncını ölçen ve "sifigmomanometre" denilen bir aygıt tasarlayarak, idrardaki albümin miktarıyla nabız ve atardamar basıncı arasındaki ilişkiyi belirledi. 1921'de, Washington Üniversitesi'nin farmakoloji profesörlerinden Gasser ile birlikte, uyarılan sinir tellerindeki elektrik gerilimini ölçerek, sinir impulslarının yayılma hızını etkileyen nedenleri araştırmaya başladı. Bir yükselteç yardımıyla yegînlîğini 100 000 kat artırdıkları elektrik gerilimini katot ışını bir osilografı kaydetmeyi başaran iki araştırmacı, elektrik impulslarının kalın sinir tellerinde daha hızlı, ince sinir tellerinde daha yavaş yayıldığı sonucuna vardılar. O tarihten on yıl kadar önce Fransız fizyoloji bilginlerinin dikkatini çeken bu olguyu impuls kayıtlarıyla doğruladıktan sonra, Erlanger ve Gasser, motor ve duyu sinirlerinde impulsları değişik hızda ileten değişik çapta sinir telleri bulunduğunu, yalnızca bir tek kası uyaran tek işlevli sinirlerin ise hep aynı çapta sinirlerden oluştuğunu açıkladılar. İmpulsların iletim hızıyla sinir tellerinin çapı arasındaki ilişkiye dayanarak sinir tellerini üç ayrı grupta sınıflandıran Erlanger ve Gasser'in araştırmalarından, sinir sistemi hastalıklarının tanısı için önemli uygulama yöntemleri doğmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Electrical Signs of Nervous Activity*, 1937, ("Sinirsel Etkinliğin Elektrik Sinyalleri").

• **BAKINIZ:** ADRIAN, DALE, ECCLES, EINTHOVEN, GASSER, A.V. HILL.

ERMAN, Verda (1944)

Türk, piyanist. Yurt dışında verdiği konserler ve aldığı ödüllerle uluslararası bir ün kazanmıştır.

İstanbul'da doğdu. Müzik öğrenimine dört yaşında Rana Erksan'dan aldığı piyano dersleriyle başladı. Daha sonra çalışmalarını İstanbul Konservatuvarı'nda Ferdi Statzer ile sürdürdü. 1957'de olağanüstü yetenek gösteren genç sanatçılar için çıkarılan özel yasadan yararlanarak Fransa'ya gitti. On yıl süreyle Paris'te kaldı. On dört yaşında Paris Ulusal Konservatuvarı'nın Yüksek Piyano Bölümü'nü Birincilik Ödülü'yle bitirdi. Paris'te Marguerite Long, Lucette Descaves, Lazare Levy, Cenevre'de Louis Hiltbrant, Londra'da Peter Feuchtwanger, Buenos Aires'te Bruno Leonardo Gelber ile çalıştı. Ayrıca Marguerite Long Piyano Akademisi'ni de birincilikle bitirdi.

1963'te Marguerite Long-Jacques Thibaud Uluslararası Piyano Yarışması'nda Paris Kenti Ödülü'nü

aldı. Aynı yıl Montreal Uluslararası Piyano Yarışması'nda İkincilik Ödülü'nü, 1971'de ise New York'ta Edgar Leventritt Ödülü'nü aldı. Türkiye'de verdiği konserlerin yanı sıra İngiltere, Fransa, Almanya, İsviçre, Avusturya, İtalya, Norveç, Macaristan, Kanada, ABD, Arjantin, Kenya, Habeşistan, İran, Hindistan, Ürdün, Lübnan ve Tayland'da turnelere çıktı. 1967'de gittiği SSCB'de bir ay içinde on üç konser verdi. Bükreş Filarmoni, Macar Filarmoni, Montreal Filarmoni, Pasdeloup Orkestrası ve Société des Concerts du Conservatoire gibi ünlü topluluklar eşliğinde de konserler veren Verda Erman devlet sanatçısıdır ve Ankara Devlet Senfoni Orkestrası'nda solist olarak görevlidir.

ERNI, Hans (1909)

İsviçreli ressam ve grafikçi. Duvar ve kitap resimleriyle ün yapmıştır.

21 Şubat 1909'da Lucerne'de doğdu. Mimarlık öğrenimi görmesine karşın, çalışmalarını resim alanında sürdürdü. 1928'de Paris'e gitti ve Académie Julian'de resim kurslarına katıldı, bir yandan da Louvre'da büyük ressamların yapıtlarını kopya etti. Daha sonra çağdaş resme ilgi duydu ve 1930'ların başında kurulan Abstraction-Création (Soyutlama-Yaratma) grubuna katıldı. Başta Lucerne, Paris ve Berlin olmak üzere çeşitli yerlerde haritacı ve teknik ressam olarak çalıştı. Daha sonra Avrupa, Afrika ve Hindistan'ı dolaştı, bu ülkelerin yerel sanatlarından etkilendi. Mozart ve Stravinski gibi bestecilerin Salzburg ve Zürih operalarında sergilenen yapıtları için sahne dekoru ve kostümler hazırladı. Başta Fransa, İngiltere, Polonya, ABD ve Japonya olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerindeki toplu sergilere katıldı. 1953'te Uluslararası del Mare Bienali'nde ödül aldı. 1976'da Seedam Pfaffikon Kültür Merkezi'nde bir toplu sergi açtı. 1977'de Hans Erni Fonu kuruldu.

Hans Erni, resim, seramik, taşbaskı ve tekstil alanlarında çalışmış, birçok gravür, afiş, pul ve madalya gerçekleştirmişti. Yapıtlarında, yetkin bir teknik ve kompozisyon bütünlüğü izlenir. Çalışmalarında genellikle sulandırılmış mürekkep ve boya kullanmıştır. Başta Neuchâtel Etnografya Müzesi, Zürih'teki Federal Teknoloji Enstitüsü Endüstri Araştırmaları Bölümü ve Lucerne tren istasyonu olmak üzere birçok yapı için duvar panoları hazırlamıştır. Ayrıca Platon, Sophokles, Virgil, Homeros gibi klasik yazarlarla Albert Schweitzer ve Voltaire'in kitaplarını resimlemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Duvar resmi: Three Graces of Lucerne*, 1935, Lucerne Tren İstasyonu; *Creative Energy*, 1946, ("Yaratıcı Enerji"), İngiliz Mimarlar Krallık Enstitüsü, Londra; *Conquest of Man*, 1954, ("İnsanın Zaferi"), Etnografya Müzesi, Neuchâtel.

• **KAYNAKLAR:** C.Burckhardt, *J.Hans Erni*, 1964; C.Roy, *Hans Erni*, 1955.

ERNST, Max

(1891-1976)

Alman asıllı Fransız ressam. Düşürünü konuları işlediği resimleriyle Gerçeküstücülük'ün gelişiminde etkili olmuştur.

2 Nisan 1891'de Brühl'de doğdu, 1 Nisan 1976'da Paris'te öldü. 1909-1911 arasında Bonn Üniversitesi'ndeki felsefe öğrenimi sırasında akıl hastalarının yaptığı resimlerden etkilenerek resim yapmaya yöneldi. Picasso, Chirico ve August Macke'nin (1887-1914) yapıtları Almanya'daki dışavurumcu (Ekspressionist) akımlara yakınlık duymasına yol açtı. 1914'te Jean Arp'la arkadaşlık kurdu. I. Dünya Savaşı'nda Alman ordusunda görev yaptı. Savaştan sonra Arp'in etkisiyle bütünle resme yöneldi. Arp ve Johannes Theodor Baargeld'le birlikte Köln'de *Dadamax* adında Dadacı bir grup kurdu. Bu grubun etkinlikleri içinde çeşitli yayınlar yaptı. İlk kolaj (yapıştırma resim) ve fotomontajlarını gerçekleştirdi. 1920'li yıllarında *Fatagaga* adlı bir kolaj dizisi yaptı.

1922'de Paris'e yerleşerek aralarında André Breton, Paul Éluard, Louis Aragon, Philippe Soupault, Robert Desnos, Benjamin Peret gibi yazarların bulunduğu gerçeküstücü gruba katıldı. Aynı yıl yaptığı *Dostların Buluşması* adlı resminde bu gruptaki dostlarıyla birlikte Dostoyevski ve Raffaello'yu da çizdi. 1925'te ilk Gerçeküstücüler sergisine katıldı. Aynı yıl frottaj tekniğini yarattı. Bu resim tekniğinde, bir yüzey üstüne gelişigüzel serpiştirdiği kâğıtlara kalem sürterek bir doku elde ediyordu. Frottaj çalışmalarıyla kısa sürede tanındı ve ertesi yıl Diaghilev'in isteği üzerine Miro ile Rus Baleleri topluluğunda *Romeo ve Juliet*'in dekorlarını hazırladı. II.Dünya Savaşı'nda Paris'in işgali sırasında, Naziler tarafından Paris'i terketmeye zorlanınca 1941'de ABD'ye gitti. 1942-1944 arasında New York kentinde Breton ve Marcel Duchamp'la *VVV* dergisinin genel yayın yönetmenliğini yaptı. 1953'te Paris'e döndü. 1954'te Venedik Bienali'nde (iki yıllık sergi) büyük ödülü kazandı. 1958'de Fransız uyruğuna geçti, bir yıl sonra Fransız Ulusal Büyük Sanat Ödülü'nü aldı.

Ernst, 1920'li yıllardaki ilk yapıtlarında düşürünü yadırgatıcı biçimler kullanmış, bu tutumuyla Gerçeküstücülük'ün ilerideki gelişimini etkilemiştir. 1925'lerde gerçekleştirdiği frottajlarında, ürkütücü, garip biçimli hayvanlara ve insanı rahatsız edici doğa görünümüne yer vermiştir. 1936'lı yıllarında en arkada dairesel bir Ay ya da Güneş'in yer aldığı karanlık, gizemli, düşürünü tarihöncesi ormanlarıyla canavarlar çizmeye başlamıştır. İlk heykellerini de bu yıllarda yapmıştır. Bunlar genellikle ilkel sanatın totemlerini çağrıştıran, alışılmamış, soyut biçimlerdir. 1940'li yıllarında, boyalı bir yüzeyi katlayarak ya da başka bir yüzeye bastırarak lekeler oluşturduğu ve *decalcomania* adını verdiği resim tekniğini ortaya atmıştır. Kolaj ve fotomontajlarında balık ve kuş başı fotoğraflarını, anatomi çizimlerini kesip gizemli ve yergici bir gülmece anlayışıyla yan yana getirmiştir.

Ernst, ABD'de kaldığı 12 yıl süresinde daha

önceleri ele aldığı konuları bütünle bırakmıştır. Bu dönem yapıtlarında biçimleri prizmatik parçalara ayırmış, beyaz ve griyi çokça kullanarak yaptığı renk oyunları yüzeylere kristal pırıltılar getirmiştir. Yapıtlarının tümünde şiirsel bir anlatım göze çarpar.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Celebes Fili*, 1921; *Dostların Buluşması*, 1922; *Erkekler Bunu Bilmeyecek*, 1923, Tate Galerisi, Londra; *Bülbül Tarafından Tehdit Edilen İki Çocuk*, 1924, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Nymph Echo*, 1936, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Bütün Kent*, 1936; *Uçak Yutan Bahçe*, 1936; *Birazcık Huzur*, 1939; *Yağmurun Ardından Avrupa*, 1942; *Ren Gecesi*, 1944; *Martinin Çığlığı*, 1954.

• **KAYNAKLAR**: S.Hunter, *Max Ernst, Sculpture and Recent Painting*, 1966; J.Russel, *Max Ernst*, 1967.

• **BAKINIZ**: ARP, BRETON, DUCHAMP.

EROL, Turan

(1927)

Türk, ressam. Doğayı şiirsel bir özle aşmaya çalışan kararlı, yalın, içten bir üslubu vardır.

29 Ekim 1927'de Milas'ta doğdu. Güzel Sanatlar Akademisi (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Resim Bölümü'nde Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun atölyesinde öğrenim gördü. Bir süre Paris'te gravür çalışmaları yaptı. Askerliğini bitirdikten sonra 1952'de Diyarbakır Ziya Gökalp Lisesi resim öğretmenliğine atandı. Burada sekiz yıl kaldı. 1955'te yeni Büyük Millet Meclisi'nin duvarlarını süslemek için açılan Vilayet Resimleri Yarışması'nda Diyarbakır'a gönderildi. 27 Mayıs Devrimi'ni izleyen günlerde Ankara'da Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'nde şube müdürlüğüne getirildi. 1963'ten başlayarak Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Resim İş Bölümü'nde öğretmen olarak çalıştı.

İlk kişisel sergisini 1963'te Ankara'da açtı. 29. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde birincilik ödülü aldı. 1973'te Cumhuriyetimizin 50. Yılı Resim-Heykel Yarışması'nda Atatürk ve Cumhuriyet Ödülü'nün verildiği sanatçılardan biri oldu.

Uzak Doğu sanatından, G.Braque, P.Bonnard ve E.Vuillard'dan etkiler taşıyan Turan Erol'un resmi, güçlü bir biçim-renk ilişkisinde temellenir. Lekenin etkisini ayrıntı işçiliğine feda etmemiştir. Tutkulu bir doğa izleyicisidir, ama izlenimleriyle yetinmez. Kendine özgü bir duyarlılıkla, doğa görünümüne aşar, biçim, leke ve renk gibi resimsel öğeleri ön plana çıkarır. Ancak bütün bu öğeleri büyük bir tutumlukla kullanır. Yapıtları soyutlama dozu yüksek, lekeci (taşist) resimler olarak nitelenebilir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Tırpan*, 1961; *Horozlu Kadın*, 1962; *Altındağ*, 1968; *İskele*, 1970; *Tahtaperdeler*, 1971; *Gecekondular*, 1973; *Güz Sonu*, 1973; *Zeytuni Bodrum*, 1975; *Koca Zeytin Ağacı*, 1975; *Mamak'tan*, 1975; *Kar Altında Gecekondular*, 1977; *Zeytin Ağacı*, 1978, *Bodrum Evleri*.

EROZAN, Celâl Sahir (1883-1935)

Türk, şair. Yenileşme hareketleri içinde yer alışıyla, özellikle aşk ve kadın konularını işlediği şiirleriyle tanınmıştır.

29 Eylül 1883'te İstanbul'da doğdu, 14 Aralık 1935'te aynı kentte öldü. Nümûne-i Terakki Özel İlkokulu'nu, Davutpaşa Rüştîyesi'ni ve Vefa İdadisi'ni bitirdi. Hukuk Mektebi'ne devam etti. Buradaki öğrenimini yarıda bırakıp 1903'te Hariciye Nezareti'ne girdi. Mercan ve Kabataş liselerinde edebiyat ve Fransızca dersleri öğretmenliği yaptı. 1917-1918 arası ticaretle uğraştı. 1928-1935 arasında ise Zonguldak milletvekili olarak parlamentoda bulundu. Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin (Türk Dil Kurumu) kuruluşuna katıldı, üye seçildi, 1932'de Umumi Kâtipliğe (genel yazman) getirildi.

Yazın yaşamına on dört yaşında başladı. *İrtika*, *Malûmat*, *Lisan* dergilerinde yayımladığı ilk şiirlerini Hikmet Celâl, A.Celâl, Şarik ve Velhân gibi takma adlarla yazdı. *Servet-i Fünun*'da yayımladığı şiirlerinde kendi adını kullandı.

Celâl Sahir'in yeniliğe açık olması, düşünce ve sanat yaşamında değişik evreler oluşturur. *Servet-i Fünun* ve onun devamı olan *Fecr-i Âti* hareketi içinde yer almıştır. Meşrutiyet dönemi sonrası çıkardığı dergilerde feminizmi, "Yeni Lisan" ve "Milli Edebiyat" hareketini savunmuştur.

Dil ve biçim bakımından *Servet-i Fünun* şiirinin özelliklerini taşıyan ilk şiirlerinde, Tevfik Fikret'in etkisi görülür. Daha sonra hece ve serbest ölçüyü benimsemiştir. Yalın bir dil ile yazdığı bu şiirlerinin başlıca temasını aşk ve kadın oluşturur. Milli duygulara yer veren şiirler de yazmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): Şiir: *Beyaz Gölgeler*, 1909; *Buh-rân*, 1909; *Siyâh Kûtap*, 1912.

ERSEK, Siyami (1920)

Türk göğüs cerrahisi. Türkiye'deki ilk göğüs cerrahisi merkezinin kuruluşunda görev almış, açık kalp ameliyatlarının öncülüğünü yapmıştır.

Uşak'ta doğdu. İzmir'de başladığı ortaöğrenimini 1938'de İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamlayarak İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne girdi. 1944'te diplomasını alınca aynı fakültenin cerrahi bölümünde asistanlığa, 1946'da da başasistanlığa getirildi. Ertesi yıl genel cerrahi dalında uzmanlık sınavını vererek, 1948-1949 arası İngiltere'nin çeşitli kentlerinde cerrahi ve anestezi çalışmaları yaptı. 1951'de Heybeliada Sanatoryumu'nun cerrahi uzmanlığına, 1956'da Bursa Uludağ Sanatoryumu'nun başhekimliğine atandı.

Siyami Ersek

1958'de Süreyyapaşa Hastanesi'nde çalışmaya başlanarak uzun süre bu üç görevi birlikte yürüten Ersek, 1961'de Haydarpaşa Göğüs Hastalıkları Hastanesi'ne bağlı İstanbul Göğüs Cerrahisi Merkezi'ni kurmakla görevlendirildi. 1962'de kuruluşu tamamlanan bu yeni hastanenin başhekimliğini ve tıbbi servisi şefliğini üstlendi, aynı yıl göğüs cerrahisi dalında uzmanlık sınavını verdi. 1972'de Yüksek Sağlık Şurası üyesi, 1973'te profesör olan Ersek, 1981'de Danışma Meclisi üyeliğine seçilince Göğüs Cerrahisi Merkezi'nden emekliye ayrıldı.

Göğüs cerrahisi alanındaki ilk uygulamalarında, akciğer tüberkülozu ve başka mikrobik hastalıkların tedavisi amacıyla birçok pnömektomi (bir akciğerin tümüyle çıkarılması) ve lobektomi (hastalıklı akciğer lobunun çıkarılması) ameliyatları yapan Ersek, ölüm oranını önemli ölçüde düşürecek kadar başarılı sonuçlar almıştı. Gerek anestezi tekniklerinin gelişmesi, gerek hastanın kalbi ile akciğerlerini devre dışı bırakarak kan dolaşımını ve kirli kanın temizlenmesini vücut dışında sürdüren kalp-akciğer makinesinin yapılmasıyla açık kalp ameliyatlarının başarı şansı artınca, Ersek de 1960'tan sonra bu tür ameliyatlara yöneldi. Türkiye'de ilk açık kalp ameliyatı, 1963'te onun başkanlığındaki bir ekip tarafından İstanbul Göğüs Cerrahisi Merkezi'nde yapıldı. Aynı yıl ilk yapay kalp kapakçığı ameliyatı, ABD'deki ilk uygulamadan iki yıl sonra gene bu hastanede gerçekleştirildi. Bu dönemde, Türkiye'nin ilk yoğun bakım ve rehabilitasyon merkezi ile ilk kalpanjiyografisi (kalp damarlarına ışık geçirmez maddeler şırınga ederek kalbin X ışınlarıyla incelenmesi) birimini kuran Ersek'in yönetimindeki İstanbul Göğüs Cerrahi Merkezi, akciğer ve kalp hastalıklarının tedavisinde Türkiye'nin en ileri sağlık kurumlarından biri durumuna geldi.

1967'de Barnard'ın gerçekleştirdiği ilk kalp nakli ameliyatını incelemek üzere Güney Afrika'ya giden Ersek, Ankara Yüksek İhtisas Hastanesi'nde Bayazıt'ın yaptığı ilk kalp nakli ameliyatından sonra, Türkiye'de ikinci kez aynı ameliyatı uyguladı. Ancak, insanda red olayına yol açarak çoğu kez ölümlerle sonuçlanması, verici bulmaktaki güçlükler, yasal ve toplumsal sorunlar nedeniyle tüm dünyada uygulanması ertelenen kalp nakli denemelerini sürdürmedi. Türkiye'de sık rastlanan, doğuştan gelme kalp hasta-

lıklarının ve romatizmal kalp hastalıklarına bağlı kapakçık bozukluklarının ameliyatla tedavisine ağırlık veren Ersek, kalbin besleyici damarlarındaki bozukluklara bağlı olarak yeterli kanı alamamasından ileri gelen ve ölümlü sonuçlanan istemik kalp hastalıklarının cerrahi tedavisine de öncülük etmiştir.

• **BAKINIZ:** C.N. BARNARD, K.BAYAZIT, CARREL, D.COOLEY, DE BAKEY.

ERSOY, Ali Ulvi

Bak. ALİ ULVİ

ERSOY, Bahir

(1920)

Türk, sendikacı. TEKSİF genel başkanlığı ve çalışma bakanlığı yapmıştır.

Adana'nın Osmaniye ilçesinde doğdu, ilk ve ortaöğrenimini Adana'da tamamladıktan sonra bir süre İstanbul Hukuk Fakültesi'nde okudu. Balya işçiliği ve hamallık yaptıktan sonra, 1946'da İstanbul Sümerbank Defterdar Fabrikası'nda işçi olarak çalışmaya başladı. Bir yıl sonra İstanbul Tekstil ve Örmeye Sanayi İşçileri Sendikası'na üye oldu. Daha sonra İstanbul'da kurulmuş bütün tekstil işçileri sendikalarının bir tek sendikada birleştirilmesi üzerine oluşturulan sendikaların yönetim kurulu üyeliğine seçildi. Bu sendikaların öncülük ettiği ve Türkiye'deki tekstil sendikalarının konfederasyon biçiminde örgütlenmesi çalışmalarına aktif olarak katıldı. 1952'de TEKSİF adını alan bu örgütün genel başkanlığına getirildi. Türk-İş'in kuruluş çalışmalarında görev aldı. 1952 Nisanı'nda Bursa'da tüm sendika temsilcilerinin katıldığı Türk-İş kuruluş kongresinde anatüzük hazırlama komitesinde çalıştı.

Siyasal çalışmalarını Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) içinde sürdüren Ersoy, 1954'te CHP listesinden bağımsız olarak katıldığı seçimleri kazanamadı. Daha sonra üç dönem (1969-73, 1973-77, 1977-80) CHP'den milletvekili olan Ersoy, Aralık 1977'de kurulan Ecevit Hükümeti'nde çalışma bakanlığı yaptı. Bakanlığı sırasında, işçi sendikalarının toplu sözleşme yetkisi alma sorununda ortaya çıkan anlaşmazlıklara çözüm getirmek amacıyla durum saptaması ve "irade beyanı" yoluna gidilmesi için kararname çıkarılmasını sağladı. İşçilerin diledikleri sendikayı seçme yöntemi olan "referandum" yolunda önemli bir adım olan bu uygulama işçi çevreleri tarafından olumlu karşılandı. 12 Eylül 1980'den sonra siyasi ve sendikal yaşamdan ayrıldı.

Bahir Ersoy, sendikal yasa, tüzük ve yönetmeliklerin hazırlanması ve uygulanması için uğraş vermiş bir sendikacıdır. Özellikle sendikal yaşamın başladığı 1950'ler ve toplu sözleşme ve grev uygulamasına geçildiği 1960'larda yasa, tüzük ve yönetmeliklerin hazırlanması, yorumlanıp, uygulanması konusunda uzmanlaşmıştır.

Mehmed Âkif Ersoy

ERSOY, Mehmed Âkif

(1873-1936)

Türk, şair. İstiklal Marşı'nı yazmış, günlük konuşma dilinin şiirle kaynaşmasını sağlayarak halkçı bir nazımın doğuşuna ön ayak olmuştur.

İstanbul'da doğdu, 27 Aralık 1936'da aynı kentte öldü. Bir medrese hocası olan babası doğumuna ebced hesabıyla tarih düşerek ona "Rağıyf" adını vermiş, ancak bu yapmakiime anlaşılamadığı için çevresi onu "Âkif" diye çağırırmıştır. Babası Arnavutluk'un Şuşise köyündendir, annesi ise aslen Buharalı'dır. Mehmed Âkif ilköğrenimine Fatih'te Emir Buharî mahalle mektebinde başladı. Maarif Nezareti'ne bağlı iptidaiyi ve Fatih Merkez Rüstiyesi'ni bitirdi. Bunun yanı sıra Arapça ve İslami bilgiler alanında babası tarafından yetiştirildi. Rüstiye'de "hürriyetçi" öğretmenlerinden etkilendi. Fatih Camii'nde İran edebiyatının klasik yapıtlarını okutan Esad Dede'nin derslerini izledi. Türkçe, Arapça, Farsça ve Fransızca bilgisiyle dikkati çekti. Mekteb-i Mülkiye'nin idadi (lise) bölümünde okurken şiirle uğraştı. Edebiyat hocası İsmail Safa'nın izinden giderek yazdığı mesnevileri şair Hersekli Arif Hikmet Bey övgüyle karşıladı. Babasının ölümü ve evlerinin yanması üzerine mezunlarına memuriyet verilen bir yüksek okul seçmek zorunda kaldı. 1889'da girdiği Mülkiye Baytar Mektebi'ni 1893'te birincilikle bitirdi.

Ziraat Nezareti (Tarım Bakanlığı) emrinde geçen yirmi yıllık memuriyeti sırasında veteriner olarak dolaştığı Rumeli, Anadolu ve Arabistan'da köylülerle yakın ilişkiler kurma olanağı buldu. İlk şiirlerini *Resimli Gazete*'de yayımladı. 1906'da Halkalı Ziraat Mektebi ve 1907'de Çiftçilik Makinist Mektebi'nde hocalık etti. 1908'de Dârülfünûn Edebiyat-ı Umûmiye müderrisliğine tayin edildi. İlk şiirlerinin yayımlanmasını izleyen on yıl boyunca hiçbir şey yayımlamadı. 1908'de II.Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Eşref

Yazarlıkta ilk yılları

►
İstiklal
Marşı

Edib'in çıkardığı *Sırat-ı Müstakim* ve sonra *Sebilürreşad* dergilerinde sürekli yazılar yazmaya, şiirler ve çağdaş Mısırlı İslam yazarlarından çeviriler yayımlamaya başladı.

1913'te Mısır'a iki aylık bir gezi yaptı. Dönüşte Medine'ye uğradı. Bu gezilerde İslam ülkelerinin maddi donatım ve düşünce düzeyi bakımından Batı karşısındaki zayıflıkları konusundaki görüşleri pekişti. Aynı yılın sonlarında Umur-u Baytariye müdür muavini iken memuriyetten istifa etti. Bununla birlikte Halkalı Ziraat Mektebi'nde kitabet ve Darülfunun da edebiyat dersleri vermeye devam etti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdiyse de cemiyetin bütün emirlerine değil, sadece olumlu bulduğu emirlerine uyacağına dair and içti.

I.Dünya Savaşı sırasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gizli örgütü olan Teşkilât-ı Mahsusa tarafından Berlin'e gönderildi. Burada Almanlar'ın eline esir düşmüş Müslümanlar için kurulan kampta incelemeler yaptı. Çanakkale Savaşı'nın akışını Berlin'e ulaşan haberlerden izledi. Batı uygarlığının gelişme düzeyi onu derinden etkiledi. Yine Teşkilât-ı Mahsusa'nın bir görevlisi olarak çöl yoluyla Necid'e ve savaşın son yılında profesör İsmail Hakkı İzmirli'yle birlikte Lübnan'a gitti. Dönüşünde yeni kurulan Dâr-ül-Hikmetül İslâmiye adlı kuruluşun başkâtipliğine getirildi. Savaş sonrasında Anadolu'da başlayan ulusal direniş hareketini desteklemek üzere Balıkesir'de etkili bir konuşma yaptı. Bunun üzerine 1920'de Dâr-ül Hikmet'deki görevinden alındı.

►
Şiir
anlayışı

İstanbul Hükümeti Anadolu'daki direnişçileri yasa dışı ilan edince *Sebilürreşad* dergisi Kastamonu'da yayımlanmaya başladı ve Mehmed Âkif bu vilayette halkın kurtuluş hareketine katkısını hızlandıran çalışmalarını sürdürdü. Nasrullah Camii'nde verdiği hutbelerden biri Diyarbakır'da çoğaltılarak

bütün ülkeye dağıtıldı. Burdur mebusu sıfatıyla TBMM'ye seçildi. Meclis'in bir İstiklal Marşı güftesi için açtığı yarışmaya katılan 724 şiirin hiçbirini beklenilen başarıya ulaşamayınca maarif vekilinin isteği üzerine 17 Şubat 1921'de yazdığı İstiklal Marşı, 12 Mart'ta birinci TBMM tarafından kabul edildi. Sakarya zafereinden sonra kışları Mısır'da geçiren Mehmed Âkif, laik bir Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması üzerine Mısır'da sürekli olarak yaşamaya karar verdi. 1926'dan başlayarak Camiü'l-Mısriyye'de Türk dili ve edebiyatı müderrisliği yaptı. Bu gönüllü sürgün yaşamı sırasında siroz hastalığına yakalandı ve hava değişimi için 1935'te Lübnan'a, 1936'da Antakya'ya birer gezi yaptı. Yurdunda ölmek isteği ile Türkiye'ye döndü ve İstanbul'da öldü.

Mehmed Âkif'in 1911'de 38 yaşında iken yayımladığı ilk kitabı *Safahat* bağımsız bir edebi kişiliğin ürünüdür. Bununla birlikte kitabın Tefik Fikret'ten izler taşıdığı görülür. Fransız romantiklerinden Lamartine'i Fuzuli kadar, Alexandre Dumas filsi Sâdi kadar sevdiğini belirten şair, bütün bu sanatçıların uğraşı alanlarına giren "manzum hikâye" biçimini kendisi için en geçerli yazı olarak seçmiştir. Ancak, sahip olduğu köklü edebiyat kaygusu onun yalnızca bir manzumeci değil, bilinçle işlenmiş ve gelişmeye açık bir şiir türünün öncüsü olmasını sağlamıştır. Mehmed Âkif'in düşünsel gelişiminde en belirleyici öge onun çağdaş bir İslamcı oluşudur.

Çağdaş İslamcılık, Batı burjuva uygarlığının temel değerlerinin İslam kaynaklarına uyarlı olarak yeniden gözden geçirilmesini, Batı'nın toplumsal ve düşünsel oluşumuyla özde bağdaşık, ama yerel özelliklerini koruyan güçlü bir toplum yapısına varmayı öngörür. Bu görüşe koşturarak Mehmed Âkif'in şiir anlayışı Batılı, hatta o dönemde Batı'da bile örneklerine az rastlanacak ölçüde gerçekçidir. Kafiye'nin geleneksel Osmanlı şiirinde bir bela olduğunu savunan, resim yapmanın yasak sayılmasının, somut konuların betimlenmesini aksattığı ve bu yüzden şiirin olumsuz etkiler altında kaldığı görüşünü ileri süren Mehmed Âkif, Fuzuli'nin *Leylâ vü Mecnûn* adlı yapıtının plansız olduğu için yeterince başarılı olamadığını dile getirecek ölçüde çağdaş yaklaşımlara eğilimlidir. Konuşma diline yaslandığı için kolayca yazılabilecek izlenimi veren şiirleri biçime ilişkin titiz bir tutumun örnekleridir. Hem aruzdan doğan bağların üstesinden gelmiş, hem de şiirin bütününe kapsayan bir iç musiki düzenini gözetmiştir. Dilde arılaşmadan yana olan tutumunu her şiirinde biraz daha yalın bir söyleyişi benimseyerek somutlukla ortaya koymuştur.

Mehmed Âkif geleneksel edebiyatın olduğu kadar, Batı kültürünün değerleriyle etkileşimi kabul eder, ancak Doğu'ya ya da Batı'ya öykünmeye şiddetle karşı çıkar. Çünkü her edebiyatın doğduğu toprağa bağlı olmakla canlılık kazanabileceği ve belli bir işlevi yerine getirmedikçe değer taşımayacağı görüşündedir. Gerçekle uyum içinde olmayı her şeyin üstünde tutar. Altı yüzyıllık seçkinler edebiyatının halktan uzak düştüğü için bayağılaştığına inanır. İçinde yaşanan toplumun özellikleri göz önüne alınmadan Batılı yeniliklere öykünmenin doğrudan doğruya edebiyata zarar vereceği, "edepsizliğin başladığı yerde edebiyatın biteceği" anlayışına bağlı kala-

Çanakkale Şehitleri İçin

*Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker!
Gökten ceddâ inerek öpse o pâk alnı değer.
Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor tevhîdi...
Bedr'in aslanları ancak bu kadar şanlı idi.
Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın ?
"Gömelim gel seni tarihe," desem, sığmazsın.
Herc ü merc ettiğin edvâra da yetmez o kitab...
Seni ancak ebediyetler eder istiaab.
"Bu taşındır," diyerek Kâbe'yi diksem başına;
Ruhumun vahyini dıysam da geçirsem taşına;
Sonra gök kubbeyi alsam da ridâ nâmiyle,
Kanayan lâhdine çeksem bütün ecrâmiyle;
Ebr-i misanı açık türbene çatsam da tavan,
Yedi kandilli Süreyya'yı uzatsam oradan;
Sen bu âvizenin altında, bürünmüş kanına,
Uzanırken, gece mehtâbı getirsem yanına,
Türbedârın gibi tâ fecre kadar bekletsem,
Gündüzün fecr ile âvizeni lebrîz etsem;
Tüllenlen mağribi akşamları sarsam yarana,
Yine bir şey yapabildim diyemem hâtırana...*

(Mehmed Âkif Ersoy)

►
Edebiyat
görüşü

rak "sanat sanat içindir" görüşüne karşı çıkmış, "libas hizmetini, gıda vazifesini" gören bir şiiri kurma çabasına girişmiştir. Bu yüzden toplumsal ve ideolojik konuları şiir ile ve şiir içinde tartışma ve sergileme yolunu seçmiştir. Bütün çıplaklığıyla gerçeği göstermekteki amacı okuyucusunu insanların sorunlarına yöneltmektir. Bu kaygıların sonucu olarak yoksul insanların gerçek çehreleriyle yer aldığı şiirler Türk edebiyatında ilk kez Mehmed Âkif tarafından yazılmıştır.

Mehmed Âkif şiirinin yaşadığı dönemde ve sonrasında önemini sağlayan gerçekçi tutumudur. Bu şiirde düş gücünün parıltısı yerini gözle görülür, elle tutulur bir yapıya bırakmıştır. Şairin nazım diline bu dilin özgül niteliğini bozmaksızın elverişli olduğu gelişmeyi kazandırması, aruz vezni yumuşatmayı başarmasıyla mümkün olmuştur. Bu aynı zamanda Türkçe'nin şiir söylemedeki olanaklarının ne ölçüde geniş olduğunu göstermesi demektir. Söz konusu dönemde her şairin dili kişisel bir dil kurma adına dar bir vadiye sıkışmak zorunda kalmıştı. Mehmed Âkif dilin toplumsal kimliğini öne çıkarmış, üslupta özgünlük ve kişiliğe ulaşmıştır. Yenilikçi bir şair olarak, yaşadığı dönemde görülen ölçsüz yenilik eğiliminin bozucu etkilerine, ölçüsü işleviyle bağlantılı bir şiir kurmak suretiyle sınır çekmeye çalışmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Safabat*, 1911; *Süleymaniye Kürsüsünde*, 1911; *Hakkın Sesleri*, 1912; *Fatih Kürsüsünde*, 1913; *Hatıralar*, 1917; *Asım*, 1919; *Gölgeler*, 1933.

• **KAYNAKLAR**: A.Kabaklı, *Mehmed Âkif*, 1972; S.Karakoç, *Mehmed Âkif*, 1968; M.Nalbandoğlu, "Mehmed Âkif Bibliyografyası Hakkında Yayınlanan Eserler", *Bilgi*, XX, (236-237), 1967; N.Topçu, *Mehmed Âkif*, 1970.

ERTAYLAN, İsmail Hikmet (1889-1967)

Türk edebiyat tarihçisi. Türk dili ve edebiyatı tarihi kaynakları üzerine yaptığı inceleme, araştırma, tıpkıbasım çalışmalarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, 18 Aralık 1967'de aynı kentte öldü. Ortaöğrenimini Mekteb-i Sultani'de (Galatasaray Lisesi) yaptı. 1911'de Mekteb-i Mülkiye'yi (sonra Siyasal Bilgiler Okulu, şimdi A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi) bitirdi. Düyun-ı Umumiye kalemindeki memurluk görevinden ayrıлып öğretmenliğe geçti. Mekteb-i Sultani ve Robert Kolej'de edebiyat, Fransızca dersleri verdi. Kadıköy Lisesi müdür yardımcılığı ve Hariciye Nezareti Matbuat Müdürlüğü Kalemî mümeyyizliğinde bulundu. 1923-1927 arası çağrılı olarak gittiği Azerbaycan Bakü Üniversitesi'nde Türk ve Batı edebiyatı, sanat tarihi dersleri verdi. Dönüşünde 1927-1933 arası Gazi Eğitim Enstitüsü edebiyat öğretmenliği, Milli Eğitim müfettişliği yaptı. 1933-1935 arası Kıbrıs Türk Lisesi, Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Orkestrası, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi müdürlüklerinde bulundu. 1935-1942 arasında Afganistan hükümetinin isteği üzerine Milli Eğitim

Bakanlığı müşaviri olarak Afganistan'a gönderildi. Bu görevden sonra 1943'te İstanbul Üniversitesi'ne Edebiyat Fakültesi Eski Türk edebiyatı profesörü olarak atandı. 1958'de emekli oldu.

Gençlik yıllarında, Tevfik Fikret'le birlikte *Tanin* gazetesinde çalıştı. 1908'de *Vuslât-ı Memnûa* (Yasak Kavuşma) adlı bir roman, 1915'te *Kır Çiçekleri* adlı bir çocuk şiirleri kitabı, 1924'te *Ateş Olur da Yakmaz mı?*, *Beynamazın Otuzüç Gecesi* adlı iki öykü kitabı yayımladı. *Düşünce* dergisini çıkardı. Öğretmenliğe başladığı yıllarda edebiyat tarihi çalışmalarına yöneldi. Bu alandaki inceleme, araştırmalarıyla tanındı. Türk dili ve edebiyatı tarihi kaynaklarının tıpkıbasımlarını hazırladı. Divan ve Tanzimat edebiyatı şair ve yazarları üzerine tanıtma, monografi çalışmaları yaptı.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Türk Edebiyatı Tarihi*, 4 cilt, 1925-1926; *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, 1928; *Yunan Edebiyatı Tarihi*, 1928; *Latin Edebiyatı Tarihi*, 1937; *Çağatay Edebiyatı*, 1937; *Varaka ve Gülşah*, 1945; *Ahmed-i Dâi*, 1952; *Tevfik Fikret Hayatı ve Eserleri*, 1963; *Fatih Devrinde Tezhib Sanatı*, 1966; *Babur Şah*, 1966.

ERTEL, Mengü (1931)

Türk grafik sanatçısı. Yaptığı afişlerle adını yurt dışında da duyurmuştur.

16 Mart 1931'de İstanbul'da doğdu. Ortaöğrenimi sırasında, o zamanlar lise dengi eğitim de yapan İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'ne (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) girdi. Öğrenciliği boyunca çeşitli sinema ve tiyatro etkinliklerine oyuncu, dekorcu ve yönetmen yardımcısı olarak katıldı. 1956'da San Organizasyon adlı bir reklam ajansı kurdu. Üç yıl sonra, Muhsin Ertuğrul'un da özendirmeyle tiyatro afişleri yapmaya başladı. Küçük Sahne'de, Kenterler Topluluğu'nda, ardından da çeşitli özel tiyatrolarda çalıştı. 1966'da ve 1968'de Varşova Bienali'ne (iki yıllık sergi) katıldı. 1969'da San Grafik Atölyesi'ni oluşturdu. İstanbul Şehir ve Devlet tiyatrolarıyla, Devlet Operası için çeşitli afişler yaptı. Aynı yıl ilk tiyatro afişleri sergisini açtı. Bunu yurt içi ve dışında birçok kişisel ve karma sergisi izledi. Afişlerinden bazıları Varşova ve Münih kent müzeleriyle, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'ne alındı. 1974'te Cannes Uluslararası Film Şenliği Afiş Yarışması'nda ilk uluslararası ödülünü kazandı. Aynı yıl Çekoslovakya'nın Brno kentindeki Çekoslovakya Devlet Tiyatrosu'nda Engin Cezzar'ın sahneye koyduğu Haldun Taner'in *Keşanlı Ali Destanı*'nın dekor ve giysilerini hazırladı. Mimar Vedat Dalokay'ın yaptığı İslamabad Camii'nin Kible duvarı ve abdest alma mekânlarındaki seramik panoların tasarımını ve yapımını üstlendi.

1969'da Grafik Sanatçıları Derneği'nin kurucu üyesi oldu ve kapanmasına değin bu kurumun başkanlığını yaptı. Sinematek'te de kuruluşundan başlayarak genel sekreterlik, ikinci başkanlık ve başkanlık yaptı. 1972'den sonra UNESCO'ya bağlı Uluslararası Tiyatro Enstitüsü ve bu kuruma bağlı Plastik Sanatlar

Komitesi'yle Türkiye Milli Komitesi'nde çalıştı. 1983'te Grafikerler Meslek Kuruluşu başkanlığına seçildi.

Yüz elliyi aşkın tiyatro afişinden otuz kadarı basılmış, çeşitli uluslararası grafik katalog ve dergilerinde yapıtlarına, yazılarına ve sanatçı kişiliğine yer verilmiştir. 1975'teki Paris Uluslararası Film Afişleri Sergisi Büyük Afiş Yarışması, 1980 Olimpiyatları için açılan uluslararası afiş yarışması, 1981'deki Grafikerler Meslek Kuruluşu Grafik Ürünler Afiş Yarışması, 1983'teki İstanbul Grafik 82 Sergisi Amblem Yarışması ve 1984'teki İstanbul Grafik 83 Sergisi İhâp Hulusi Afiş Yarışması'ndakiler başta olmak üzere çeşitli ödüller kazanmıştır.

Mengü Ertel'in yapıtlarında çağdaş sanatın bütün gelişimleri, yenilikleri, teknik ve estetik esprisi izlenir. Kompozisyon düzeni ve biçim anlayışında büyük bir yalınlık, şiir yüklü bir çaba ve içten gelen bir davranış görülür. Yapıtları aynı zamanda güçlü, etkileyici, ince bir gülmeceyi de yansıtmaktadır.

Mengü Ertel tiyatro afişlerinde oyunları yorumlayarak, çizgi, leke ve renklerle afiş tekniği içinde sunmakta, estetik uğruna anlamı zayıflatmamaya dikkat etmektedir. Bu çalışmalarının bazılarında yazılarla biçimler arasında bir uyum ararken, bazılarında da yazıyı dikkati çekici ana öğe olarak kullanmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** Afiş: *Godot'yu Beklerken*, 1963; *Ayak Bacak Fabrikası*, 1963-1964; *Aslan Asker Şvayk*, 1965; *Scapin'in Dolapları*, 1966; *Kafkas Tebeşir Dairesi*, 1966-1967; *Kanlı Düğün*, 1968-1969; *Carrar Ananın Silahları*, 1968-1969; *Müfettiş*, 1971; *Keşanlı Ali Destanı*, 1973; *Köroğlu*. **Albüm:** *Mengü Tiyatro Afişleri Hakkında*, 1969; *Mengü Aktörlük Hakkında Aykırı Çizgiler*, 1969; *Mengü Tiyatro Afişleri*, 1970; *Mengü Tiyatro Afişleri I*, 1971. **Kitap:** *Plakat Teorisi-Mengü Ertel*, 1973; *Mengü Theater Plakate aus Istanbul*, 1972, ("Mengü İstanbul'dan Tiyatro Afişleri") *Mengü Theater Plakate*, 1972, ("Mengü Tiyatro Afişleri"); *Doğurgan Döngü*, 1979; *Afişler*, 1979.

ERTEM, Sadri (1898-1943)

Türk öykü ve roman yazarı. Halka ve yurt gerçeklerine yönelen toplumsal gerçekçi edebiyatın öncülerindendir.

İstanbul'da doğdu, 12 Kasım 1943'te Ankara'da öldü. Çocukluğu, subay olan babasının görevi nedeniyle Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli kentlerinde geçti. 1908'de Üsküdar Askeri Rüştiyesi'nde başladığı orta-öğrenimini 1914'te Üsküdar Sultanisi'nde tamamladı. 1920'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdi. Yedeksubay olarak I. Dünya Savaşı'na katıldı. Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'ya geçti. Ankara'da *Hakimiyet-i Milliye* ve *Yeni Gün* gazetelerinde yazı işleri müdürü olarak çalıştı. Cumhuriyet'in ilanından sonra, 1924-1925 yıllarında İstanbul'da *Son Telgraf* gazetesinin başyazarlığını yaptı. Yayımlanan bir karikatür nedeniyle çalıştığı gazete kapatıldı. Gazetenin başyazarı olarak "Tahrir-i Sükun" yasasına hakaretten Şark İstiklâl Mahkemesi'nde yargılandıysa da, beraat etti.

İstanbul Kadıköy Lisesi'nde, Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde felsefe-sosyoloji öğretmenliği yaptı. Polis Okulu'nda propaganda dersleri verdi. Matbuat Umum Müdürlüğü'nde danışmanlık görevinde bulundu. 1939'da Kütahya'dan milletvekili seçildi.

Yazın yaşamına gazetecilikle başladı. İlk yazısı 1912'de daha 14 yaşındayken *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde çıktı. Üniversiteye devam ettiği yıllarda ise *Tanin* gazetesinde yazmaya başladı. İlk öykü çalışmalarını 1917'de *Genç Yolcular* dergisinde yayımladı. 1928'e değin, gazetecilik ön planda gelen uğraşı oldu. Bu yıldan sonra *Resimli Gazete*, *Güneş*, *Resimli Ay*, *Vakit* gibi dergi ve gazetelerde öykülerini yayımladı. *Vakit* gazetesinde *Çıkrıklar Durunca* romanı tefrika edildi.

1928'de *Resimli Ay* dergisinde yayımlanan "Bacayı İndir Bacayı Kaldır" öyküsüyle dönemin yazınsal ortamı içinde öne çıkan gerçekçi tavrı, *Çıkrıklar Durunca* romanının yayımlanmasıyla iyice belirginleşti. Öykü ve romanlarının yanı sıra *Vakit* (*Kurun*) gazetesinde ve haftalık *Yedigün* dergisinde sanatsal konularda yazılar yazdı. Bu yazılarıyla gerçekçi edebiyatın gelişmesinde önemli katkıları oldu. Öykülerinin bir bölümü Rusça, Fransızca, Almanca, İngilizce, Yunanca, Çince ve Arapça'ya çevrildi.

Öykü ve romanlarının başlıca konusu toplumsal sorunlardır. Cumhuriyet döneminde İstanbul dışına açılan halka ve yurt gerçeklerine yönelen toplumsal gerçekçi Türk edebiyatının ilk öncülerinden biri sayılır.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Anadolu insanının, değişen toplumsal yapı içindeki konumunu ele almış, köylü, tüccar, işçi, patron ilişkilerindeki çelişkilerini yansıtmıştır. Bunun yanı sıra, kurulan yeni devletin bürokratik yapısından kaynaklanan aksaklıkları ve Cumhuriyet yönetiminin ilerici uygulamaları karşısında tutucu kesimin direnmelerini traji-komik bir biçimde anlatmıştır. İlerici atılımları savunan yazar, biçim kaygısı gütmeyen, yalın bir üslupla yazmıştır.

Sadri Ertem romanlarında konularını belli bir tez çevresinde işler. Toplumun değişik kesimlerinden insanların yaşamlarını toplumsal yapıdaki çelişkilerden hareketle yansıtır. Bu yaklaşımının önemli ürünü *Çıkrıklar Durunca* adlı ilk romanı, gerçekçi köy romanının ilk başarılı örneğidir ve gözlemlerden çok belirli bir "tez" in somutlanmasına önem verir. Sadri Ertem, eleştiri ve kuramsal yazılarıyla da toplumcu gerçekçi edebiyatın hazırlayıcısı olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** Öykü: *Silindir Şapka Giyen Köylü*, 1933; *Bacayı İndir Bacayı Kaldır*, 1933; *Korku*, 1934; *Bay Virgül*, 1935; *Bir Şehrin Ruhu*, 1938. **Roman:** *Çıkrıklar Durunca*, 1931; *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 1933; *Düşkünler*, 1935; *Yol Arkadaşları*, (ö.s.), 1945. **Gezi, İnceleme, Deneme:** *Türk İnkılabının Karakteri*, 1933; *Kıyılarından Şep'e Bir Vagonun Penceresinden*, 1934; *Modern Avrupa İktisat Tarihi*, 1934; *Hibe*, 1934; *İmparatoriçe ve Saray*, 1934; *Politika Felsefesi*, 1935; *Ankara-Bükrüş*, 1937; *Fikir ve Sanat*, 1939; *Avrupa'nın İskeleti*, 1940; *Propaganda*, 2 cilt, 1941-1942.

- **KAYNAKLAR:** T. Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*, I, 1968; M. Uraz, *Sadri Ertem-Hayatı ve Eserleri*, 1940.

Resim 282

James ENSOR "Asılmış Bir Adam İçin Döğüşen Maskeliler" Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi-Antwerp, BELÇİKA

Resim 283

James ENSOR "İsa'nın Brüksel'e Girişi" Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi-Antwerp, BELÇİKA

A. ADNAN SAYGUN

KÖROĞLU

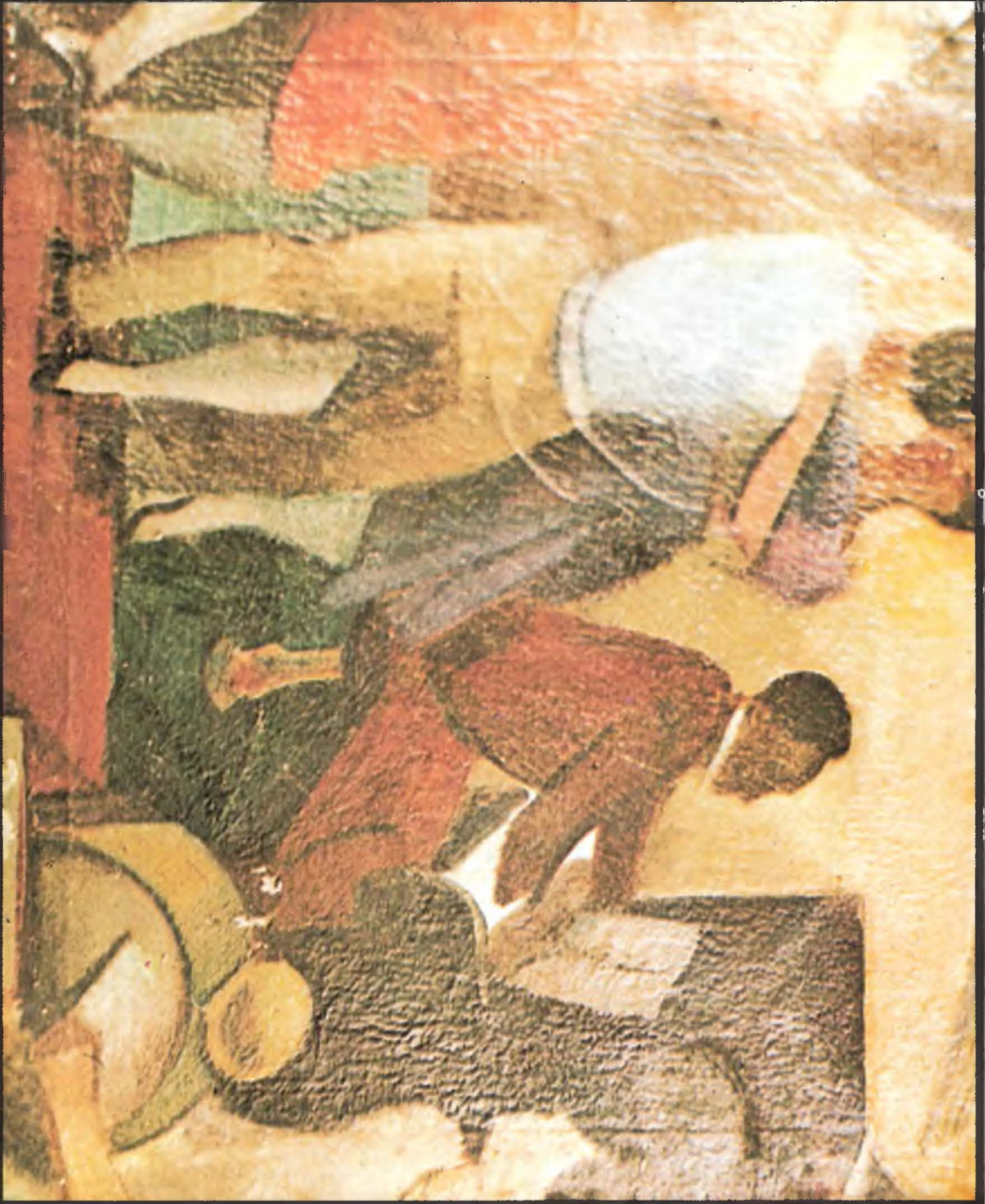
OPERA 2 BÖLÜM

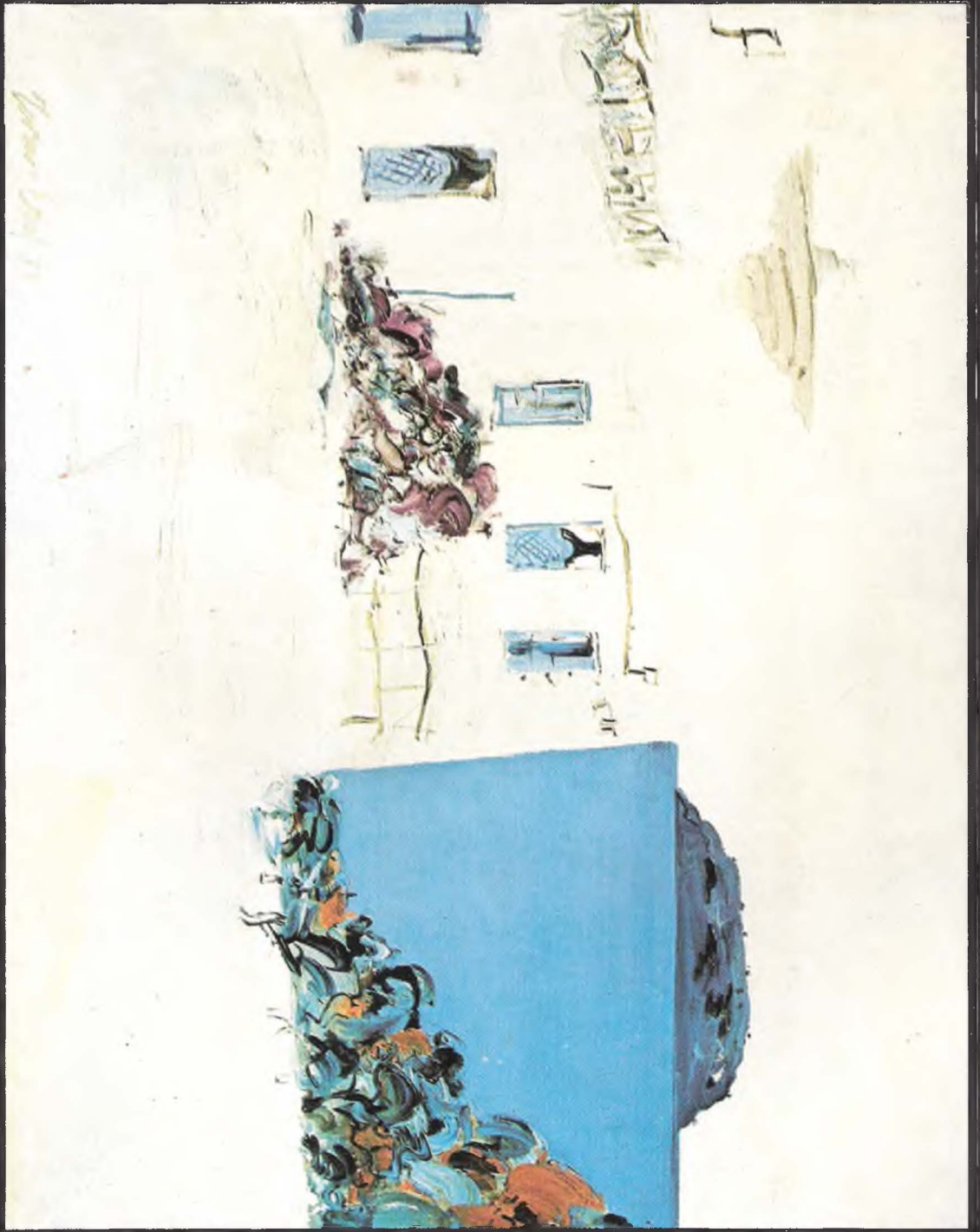
Resim 290

Mengü ERTEL "Köroğlu Operası" için Afiş

Resim 284
Refik EPİKMAN
"Çar"
İstanbul
Resim ve
Heykel Müzesi

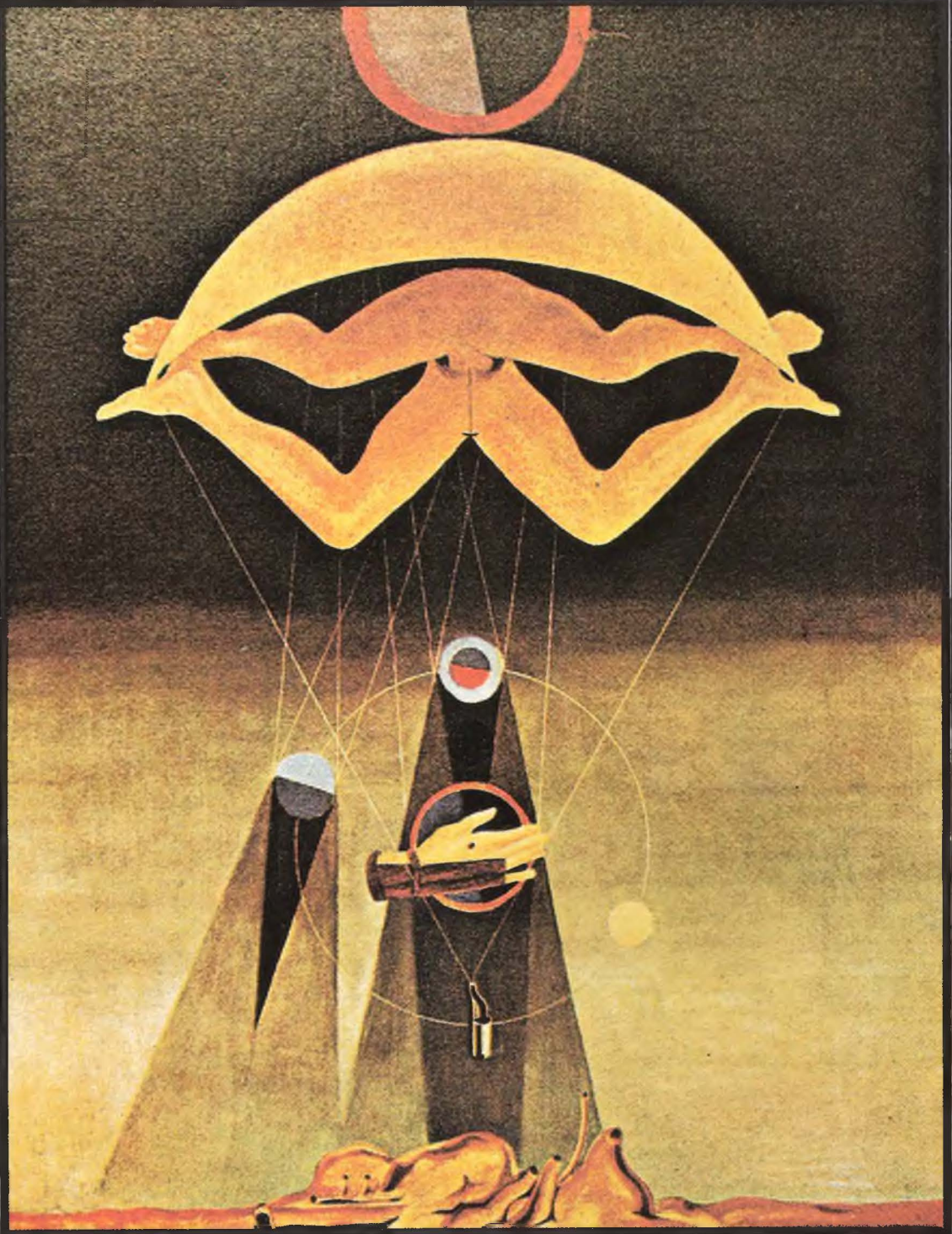

Resim 289
Turan EROL
"Bodrum Evleri"
Özel Koleksiyon

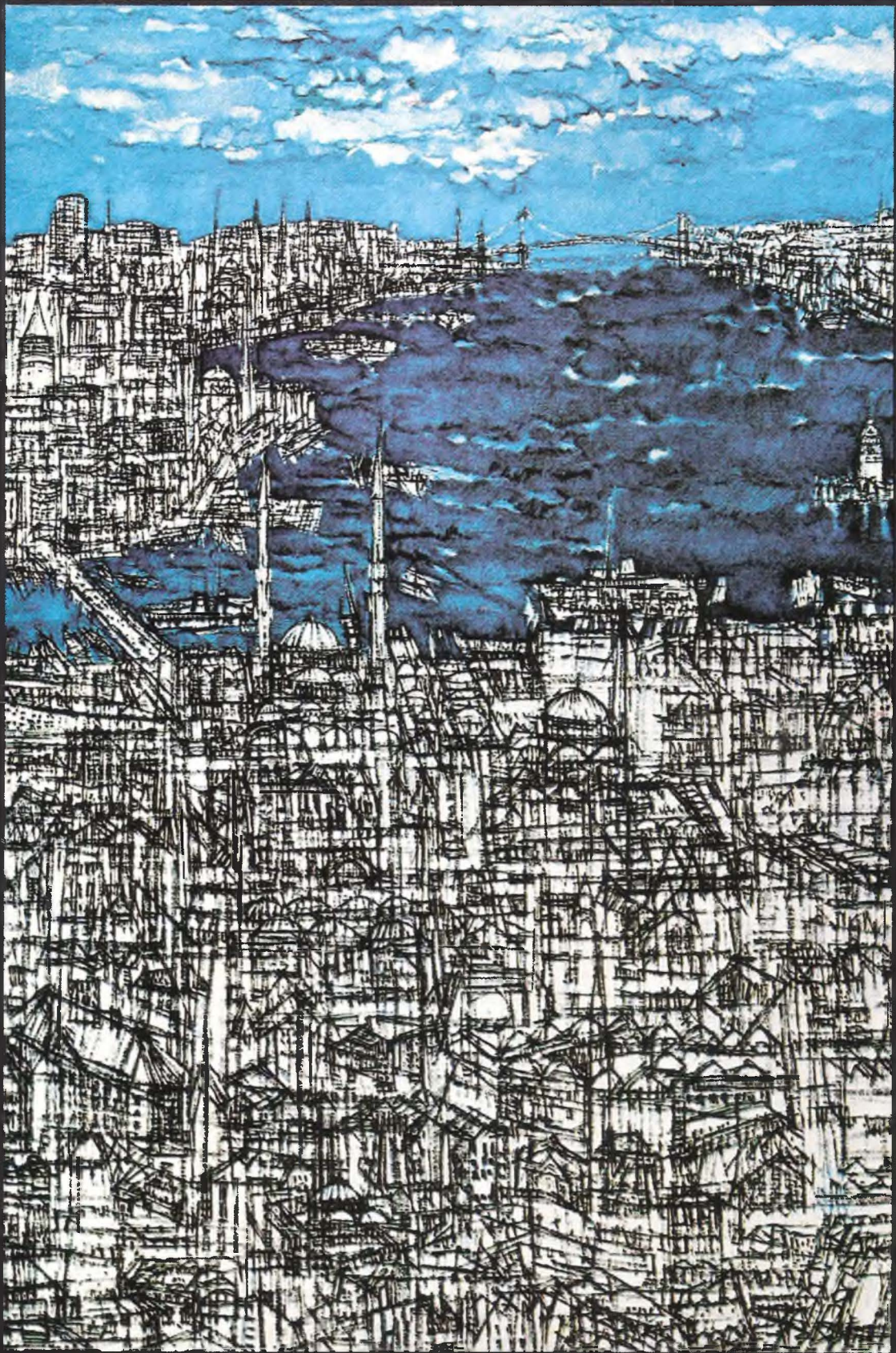

Resim 285
Jacob EPSTEIN "Taş Oyma"
Tate Galerisi-
Londra, İNGİLTERE

Resim 288
Max ERNST
"Erkekler Bunu Bilmeyecek" Tate Galerisi-Londra, İNGİLTERE

Resim 286
Devrim ERBİL "İstanbul"
Özel Koleksiyon

Resim 287
Neşe ERDOK "Trende"
Özel Koleksiyon

“Türkiye/Genel,, Yurt Ansiklopedisi’nin son cildi

Yurt Ansiklopedisi’nin son -ve en önemli- cildi,
“Türkiye/Genel” Cildi geçen hafta yayımlanmaya başladı.

“Türkiye/Genel” Cildi -Yurt Ansiklopedisi olsun ya da olmasın- büyük küçük her kitaplıkta bulunması gereken dev bir kaynak eser, başlıbaşına bir ansiklopedidir.

“Türkiye/Genel” Cildi’ni, yüzlerce bilim adamı, araştırmacı ve yazar hazırladı. Yurdumuz bir bütün olarak ele alındı, Türkiye genelini ilgilendiren pek çok konu incelendi, araştırıldı, değerlendirildi.

“Türkiye/Genel” Cildi Türkiye’yi -siyasal ve yönetsel yapısından hukuk düzenine, fikir hareketlerinden dış politikasına ve dış ekonomik ilişkilerine kadar- doğal yapısı, ekonomisi, tarihi ve kültürüyle tanıtan dev bir eserdir. 24 hafta süreyle 64 sayfalık fasiküller halinde yayımlanacak ve 1536 sayfadan oluşacaktır.

Yurt Ansiklopedisi’ne sahipseniz “Türkiye/Genel” Cildi’ni mutlaka alın, ansiklopediniz eksik kalmasın. Yurt Ansiklopedisi’ni herhangi bir nedenle edinemedinizse, “Türkiye/Genel” Cildi’ni kaçırmayın.

Kitaplığınız, yurdumuzu tüm yönleriyle tanıtan eşsiz bir kaynak kazansın.

“Türkiye/Genel,,Cildi:

- Yeryüzü şekilleri, jeolojik yapısı, iklimi, bitki örtüsü, doğa güzellikleriyle, doğal yapısıyla Türkiye!
- Osmanlı Devleti’nden günümüze anayasacılık hareketleri, devlet yapısı, siyasal partileri, uluslararası ilişkileri ve yönetsel yapısıyla Türkiye!
- Yazılı tarih öncesinden günümüze, toplumsal yaşamı, düşünce hareketleri, dış politikası ve tarihiyle Türkiye!
- Ekonomisinin gelişimi, nüfusu, tarımı, sanayii, turizmi, göç olgusu, sağlık ve sosyal güvenlik sorunları, işçi ve sendika hareketleri, toplumsal örgütlenmeleri ve sosyo-ekonomik yapısıyla Türkiye!
- Anadolu’nun kültürel evrimi, geleneği, dinsel yapısı, dil ve edebiyatı, müzik ve mimarlığı, kültürel kurumları, basın-yayın organları, sineması, sporu ve tüm kültürel yapısıyla Türkiye!
- Yurt Ansiklopedisi’nin bütününe kapsayan ve yaklaşık 30.000 girişten oluşan ayrıntılı dizin, zengin kaynakça.
- 24 fasikül, 1536 sayfa. Yüzlerce renkli ve siyah-beyaz fotoğraf, harita, grafik, şema.

 ANADOLU YAYINCILIK A.Ş.

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nazar BÜYÜM

Genel Yayın Yönetmeni : Oya KÖYMEN

Yazı İşleri Müdürü : Meltem ÖNEŞ

Teknik Yönetmen : Yavuz KÖSEMEN

Renkli Baskı : Ana Basım Sanayi A.Ş.

Siyah-Beyaz Baskı : Milliyet Yayın A.Ş.

Dağıtım : Hürriyet Holding A.Ş.

Abone ve Her Türlü İstek Adresi :

YA DA Dr. Şevki Bey Sokak, No: 6 Divanyolu

Cilt 4, Fasikül 36

23 Temmuz 1984

400 TL.

ANADOLU YAYINCILIK Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, No: 93 Maslak-İstanbul